

ปัจจุบัน และมีศักยภาพที่จะเป็นแหล่งข้อมูล เทคโนโลยี และการตลาดให้กับองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานกับชุมชน และในขณะเดียวกันองค์กรสนับสนุนก็ทำหน้าที่พยายามเชื่อมประสานกับภาครัฐและระบบราชการที่ปัจจุบันยอมรับและให้ความสำคัญกับบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนมากขึ้น อย่างไรก็ตาม แม้จะมีการยอมรับแนวความคิดที่จะต้องประสานงานระหว่างรัฐ ภาคธุรกิจกับองค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรสาธารณประโยชน์ และมีกลไกในการทำงานร่วมกันพอสมควร แต่ความร่วมมือที่เกิดขึ้นบ้างแล้วยังไม่ได้กระจายทั่วถึงองค์กรพัฒนาเอกชนทั่วไป คือ เรื่องทุน การระดมทุนและการกระจายทรัพยากรทุนยังคงเป็นปัญหาใหญ่ในหมู่องค์กรพัฒนาเอกชนขนาดกลางและเล็ก นอกจากนี้ยังมีการสนับสนุนการพัฒนาส่วนหนึ่งดำเนินกิจกรรมในลักษณะการจัดเวทีระดมความคิดเห็นในประเด็นต่างๆ ผลักดันนโยบายสาธารณะผ่านกระบวนการระดมความคิดภาคประชาชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางและกลไกที่รัฐธรรมนูญฉบับใหม่เปิดทางไว้

(7) กฎหมาย การรณรงค์และการเมือง

ตามสากล

ภาคกฎหมาย การรณรงค์และการเมือง แบ่งออกเป็น 4 กลุ่มกว้างๆ คือ กลุ่มประชาชน (Civic Group) ซึ่งในประเทศต่างๆจะรวมไปถึงกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ และประชาสังคม (Civil Society Organization) กลุ่มการรณรงค์ กลุ่มกฎหมายรวมถึงบริการทางกฎหมาย และกลุ่มด้านการเมืองหมายถึงพรรคการเมืองซึ่งเป็นองค์กรที่มีจุดมุ่งหมายและวาระทางสังคมระยะยาว ในที่นี้หมายความว่าแต่ละพรรคควรมีความแตกต่างในจุดยืนและแนวทางนโยบายที่ชัดเจน ในการจำแนกองค์กรสาธารณประโยชน์ครั้งนี้ไม่ได้รวมพรรคการเมืองไทยในการศึกษา

ประเทศไทย

ในบริบทประเทศไทย ภาคนี้แบ่งออกเป็น 2 ส่วนใหญ่ๆ คือ ส่วนกลุ่มประชาคม และประชาสังคม ซึ่งรวมถึงการรณรงค์ด้านการเมืองโดยรวมกลุ่มย่อยด้านบริการทางกฎหมายไว้ด้วยกัน เพราะด้านกฎหมายมีจำนวนน้อยและกิจกรรมก็ไม่ได้แยกจากการรณรงค์อย่างเด่นชัด ในกรณีของขนาด เนื่องจากกลุ่มพลเมืองประชาคมมีจำนวนค่อนข้างมาก 567 องค์กรหรือร้อยละ 6.75 ขององค์กรจดทะเบียน เมื่อเทียบกับกลุ่มการรณรงค์ทั้งหมด 113 องค์กร (จดทะเบียน 45 องค์กรและไม่จดทะเบียน 68 องค์กร) จึงทำให้ภาคนี้อยู่ในขนาดกลางที่ใหญ่กว่าภาคสุขภาพอนามัยและภาคการพัฒนา

ตารางที่ 4-20: จำนวนองค์กรเอกชนด้านกฎหมาย การรณรงค์และการเมืองที่จดทะเบียนและไม่จดทะเบียนในประเทศไทย

กลุ่มองค์กร	จดทะเบียน	ร้อยละ	ไม่จดทะเบียน	ร้อยละ
1. กลุ่มประชาคม (Civic Group)	567	6.75	10	13.01
2. การรณรงค์	45	0.54	58	7.01
รวม	612	7.29	68	13.67
รวมทั้งหมด	8,460	100.00	497	100.00

กลุ่มประชาคมที่จดทะเบียนสมาคม/มูลนิธิ ในประเทศไทยมี 3 กลุ่มใหญ่คือ กลุ่มสมาคมคนจีน ซึ่งเป็นสมาคมแซ่ และสมาคมกลุ่มคนจีนที่แยกตามภาษา ได้แก่ แคะ แต่จิ๋ว กวางตุ้ง ฮกเกี้ยน ไหหลำ สมาคมเหล่านี้เป็นองค์กรระดับท้องถิ่น และมีบางส่วนเป็นระดับประเทศ มีจำนวนทั้งสิ้น 64 องค์กรหรือร้อยละ 0.76 กลุ่มที่สองคือ สมาคมผู้ปกครอง ครู นักเรียน และศิษย์เก่าของโรงเรียนและสถาบันการศึกษาในระดับท้องถิ่น ที่จัดเป็นสมาคมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับกิจกรรมการเรียนการสอนของโรงเรียน กลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีจำนวน 491 องค์กร หรือร้อยละ 5.84 จัดเป็นกลุ่มที่มีจำนวนมากกว่ากลุ่มหนึ่ง กลุ่มที่สามคือกลุ่มลูกเสือชาวบ้าน จดทะเบียนองค์กรเป็นสมาคมและมูลนิธิจำนวน 12 องค์กร

สำหรับกิจกรรมการรณรงค์ (Advocacy) มีองค์กรจดทะเบียนที่มุ่งเน้นกิจกรรมการรณรงค์เป็นหลักจำนวนน้อยเพียง 45 องค์กร และไม่จดทะเบียน 68 องค์กร และตามสภาพความเป็นจริง องค์กรด้านการศึกษา สาธารณสุข การพัฒนา หรือบริการสังคมที่ทำงานเข้มแข็งจริงจัง มักจะมีกิจกรรมการรณรงค์เพื่อส่งเสริมหลักการขององค์กร (Good Cause) หรืองานสายหลักของตนอยู่แล้ว ดังนั้น การแยกงานรณรงค์ออกมาเป็นภาคเฉพาะต่างหากเพื่อแยกให้เห็นลักษณะงานที่ชัดเจนขององค์กรส่วนหนึ่งที่มุ่งเน้นการติดตามวาระทางสังคม นำเสนอแนวคิด วิธีการ นโยบาย การแลกเปลี่ยนทางสังคม ด้วยการแลกเปลี่ยนข่าวสาร ให้ข้อมูลความรู้ สร้างเวทีแลกเปลี่ยนความคิด ฯลฯ ไม่ว่าจะด้วยแนวคิดหรืออุดมการณ์ใดๆก็ตาม ส่วนเนื้องานก็เป็นสิ่งจำเป็นหรือวัดผลได้ยากกว่างานด้านอื่นๆ ในประเทศไทยงานรณรงค์ส่วนใหญ่จะเป็นกิจกรรมที่มุ่งเน้นเรื่องความเป็นประชาธิปไตย สิทธิพื้นฐานของประชาชน ความชอบธรรม การเมืองการปกครอง ปรัชญาการพัฒนา สันติภาพ ความยั่งยืน ภูมิปัญญาไทย พลังงาน ฯลฯ อีกส่วนหนึ่งแยกเป็นประเด็นปัญหาด้านผู้บริโภค ด้านผู้หญิง ความรุนแรง แรงงาน และด้านสาธารณสุขมีประเด็นย่อยๆ ได้แก่ เรื่องยา ความพิการ การใช้สมุนไพร ฯลฯ จุดแข็งขององค์กรด้านการรณรงค์ คือการติดต่อประสานเป็นเครือข่ายใกล้ชิดกับองค์กรที่ทำงานในสาขาอื่นๆ เมื่อถึงคราวที่จะระดมกำลังในปัญหาหรือวาระทางสังคมเรื่องใดเรื่องหนึ่งก็ทำได้อย่างรวดเร็วด้วยความร่วมมือกับพันธมิตรที่มีแนวคิดและแนวทางการทำงานเหมือนกัน โดยที่แต่ละองค์กรก็ยังดำรงความเป็นอิสระเอกเทศของตนอยู่

ตัวอย่างองค์กรด้านการรณรงค์ได้แก่ มูลนิธิเพื่อผู้บริโภค (มพบ.) มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก มูลนิธิผู้หญิง สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน (สสส.) มูลนิธิอารมณ์พงศ์พจน์ มูลนิธิเสมสิกขาลัย เป็นต้น สำหรับองค์กรที่ไม่จดทะเบียน ได้แก่ คณะกรรมการยุติธรรมและสันติ (ยส.) ในสังกัดสภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทย คณะกรรมการประสานงานองค์กรสิทธิมนุษยชน คณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย (ครป.)

(8) องค์กรกุศลและอาสาสมัคร

ตามสากล

ตามสากลไม่ได้แบ่งภาคนี้ออกเป็นกลุ่มย่อยใดๆ

ประเทศไทย

แก่นขององค์กรการกุศลคือการให้ การบริจาค หรือสาธารณกุศล ซึ่งเป็นการให้ทั้งการเงิน กำลังทรัพย์ สิ่งของและกำลังกาย หรือการอาสาสมัคร อย่างไรก็ดี ภาคนี้อาจมีความใกล้เคียงภาคสังคมสงเคราะห์กลุ่มที่สามที่ให้ความช่วยเหลือผู้ที่ขาดแคลนในการครองชีพ ในการแบ่งประเภทองค์กรครั้งนี้ จึงได้พยายามแยก

องค์กรที่มีกิจกรรมการบริการทางสังคมต่อกลุ่มเป้าหมายเฉพาะอย่างชัดเจนให้ไปอยู่ในกลุ่มบริการสังคม หรือสวัสดิการสังคมและเอาองค์กรที่ไม่ได้บ่งชี้ว่ามีกิจกรรมดังกล่าวโดยตรง แต่มีจุดมุ่งหมายการให้เพื่อการกุศลทั่วไปไว้ในภาคนี้ อนึ่ง องค์กรการกุศลเหล่านี้อาจจะดำเนินการเองหรือเป็นเพียงผู้บริจาคสมทบแก่ องค์กรการสาธารณประโยชน์อื่นๆที่มีกิจกรรมทางสังคมก็ได้

ตารางที่ 4-21: จำนวนองค์กรเอกชนด้านองค์กรการกุศลและส่งเสริมอาสาสมัครที่จดทะเบียนและไม่จดทะเบียนในประเทศไทย

กลุ่มองค์กร	จดทะเบียน	ร้อยละ	ไม่จดทะเบียน	ร้อยละ
1. เพื่อสาธารณกุศล	399	4.71	4	0.80
2. อาสาสมัครเพื่อสาธารณประโยชน์	12	0.14	6	1.21
รวม	411	4.89	10	2.01
รวมทั้งหมด	8,460	100.00	497	100.00

ในประเทศไทยพอจะแบ่งภาคนี้ออกเป็นสองส่วนคือ ส่วนการกุศลทั่วไป และส่วนการอาสาสมัครเพื่อสาธารณประโยชน์ ทั้งสองส่วนมีองค์กรทั้งหมด 421 องค์กร เป็นองค์กรจดทะเบียน 411 องค์กร หรือร้อยละ 4.89 ขององค์กรจดทะเบียนในส่วนแรก ในที่นี้ได้รวมเอาองค์กรทุน (Resource Organization) ซึ่งมีขอบเขตกิจกรรมการกุศลและการให้ทุนในกิจกรรมประเภทต่างๆมากกว่าการให้ทุนการศึกษา องค์กรในส่วนสาธารณกุศลนี้มีทั้งสิ้น 365 องค์กรและจัดเป็นองค์กรไม่จดทะเบียนเพียง 6 องค์กร องค์กรการกุศลมีตั้งแต่ในระดับปัจเจกบุคคลทั้งที่เป็นอนุสรณ์แก่สมาชิกในราชินิกุลและบุคคลที่มีชื่อเสียงในวงการต่างๆ และคนทั่วไป รวมไปถึงระดับบริษัทธุรกิจ วัด และมูลนิธิเพื่อการกุศลของชุมชนระดับท้องถิ่น ส่วนที่จัดเป็นองค์กรให้ทุนมีเพียง 7 องค์กรและทั้งหมดเป็นมูลนิธิของบริษัท/บริษัทธุรกิจเอกชนขนาดใหญ่ ที่มีขอบเขตของการทำกิจกรรมสาธารณประโยชน์หลายอย่าง และเป็นองค์กรที่เป็นที่รู้จักในสังคม เช่น มูลนิธิไทยรัฐ ซีเมนต์ไทย ทิสโก้ โตโยต้าแห่งประเทศไทย เป็นต้น อย่างไรก็ตาม องค์กรทุนเหล่านี้ก็ยังดำเนินกิจกรรมและโครงการของตนเองอยู่มาก แม้จะมีการให้ทุนและทำงานร่วมกับองค์กรสาธารณประโยชน์อื่นๆด้วย ในปัจจุบันองค์กรให้ทุน (Resource Organization) แท้ๆที่สร้างขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์โดยตรงเพื่อกระจายทุนให้กับองค์กรหรือกิจกรรมสาธารณประโยชน์ต่อสังคมยังไม่ค่อยจะปรากฏในประเทศไทย

ส่วนองค์กรอาสาสมัครเพื่อสาธารณประโยชน์มีทั้งสิ้น 56 องค์กร แทบทั้งหมดเป็นองค์กรจดทะเบียน องค์กรอาสาสมัครเป็นกลุ่มองค์กรที่ได้รับการส่งเสริมอย่างมากจากหน่วยงานหลายส่วนของภาครัฐ และมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับระบบราชการค่อนข้างมาก องค์กรอาสาสมัครมีทั้งระดับชาติและระดับจังหวัด มีทั้งที่เป็นสมาคมและมูลนิธิ ตัวอย่างได้แก่ สมาคมแม่บ้านของหน่วยราชการหรือกระทรวงหลักต่างๆ และเหล่าทัพ สมาคมสตรีอาสาสมัครรักษาดินแดง สมาคมอาสาสมัครประชาสัมพันธ์อาสาสมัครคุมประพฤติกระทรวงยุติธรรม เป็นต้น ส่วนสมาคมอาสาสมัครบรรเทาสาธารณภัยมีกฎกระทรวงรองรับสถานภาพเป็นพิเศษอันสืบเนื่องจากบทบาททางด้านความมั่นคงแห่งชาติ

(9) กิจกรรมระหว่างประเทศ

ตามสากล

ภาคกิจกรรมระหว่างประเทศกำหนดไว้เพียงกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับต่างประเทศเป็นหลัก เช่น ในทางวัฒนธรรม มิตรภาพระหว่างประเทศ และกิจกรรมความช่วยเหลือระหว่างประเทศ เป็นต้น

ประเทศไทย

ภาคกิจกรรมระหว่างประเทศเป็นภาคที่เล็กที่สุดมีจำนวนเพียง 19 องค์กรทั้งจดทะเบียนและไม่จดทะเบียนองค์กรจดทะเบียนส่วนใหญ่เป็นองค์กรเพื่อกิจกรรมระหว่างประเทศและเป็นองค์กรแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม ทั้งสองส่วนมีจำนวน 12 องค์กรคิดเป็นร้อยละ 0.14 ขององค์กรจดทะเบียนทั้งหมด ส่วนองค์กรไม่จดทะเบียนเป็นองค์กรเอกชนสาธารณประโยชน์จากต่างประเทศที่เข้ามาตั้งสำนักงานและมีกิจกรรมในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือเป็นองค์กรส่วนภูมิภาค (Regional Organization) นั่นเอง ในกรณีที่มีแผนงานสำหรับประเทศไทยก็จะแยกการบริหารจัดการเป็นเอกเทศจากแผนงานประเทศไทยอย่างชัดเจน

ตารางที่ 4-22: จำนวนองค์กรเอกชนด้านกิจกรรมระหว่างประเทศที่จดทะเบียนและไม่จดทะเบียนในประเทศไทย

กลุ่มองค์กร	จดทะเบียน	ร้อยละ	ไม่จดทะเบียน	ร้อยละ
1. องค์กรระหว่างประเทศ/องค์กรระดับภูมิภาค	7	0.08	7	1.41
2. องค์กรแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม	5	0.06	-	-
รวม	12	0.14	7	1.41
รวมทั้งหมด	8,460	100.00	497	100.00

ตัวอย่างองค์กรด้านนี้ได้แก่ สมาคมมิตรภาพสมาชิกรัฐสภาไทย-ญี่ปุ่น มูลนิธิพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ระหว่างประเทศ สมาคมไทยวิเทศสหกิจ เป็นต้น

(10) ศาสนา

ตามสากล

ภาคศาสนาหมายถึงกิจกรรมทางศาสนาและระบบความเชื่อ เช่น กิจกรรมทางศาสนา การทำนุบำรุงศาสนา การเผยแผ่ศาสนาและคำสอน เป็นต้น

ประเทศไทย

องค์กรทางศาสนาที่จดทะเบียนเป็นสมาคมและมูลนิธิมีจำนวน 942 องค์กร คิดเป็นร้อยละ 11.21 จัดเป็นภาคที่มีขนาดใหญ่ภาคหนึ่งขององค์กรสาธารณประโยชน์ ในประเทศไทยแบ่งออกเป็น 6 กลุ่มหลักๆ คือ พุทธ คริสต์ อิสลาม ฮินดู ซิกข์ และกลุ่มพุทธสายจีน องค์กรทางศาสนาที่สร้างขึ้นมีทั้งระดับชาติและระดับท้องถิ่นด้วยจุดมุ่งหมายทั่วไปเพื่อทำนุบำรุงศาสนา วัด อาราม พระสงฆ์ รวมทั้งความเป็นอยู่

สวัสดิการของสงฆ์และเณร องค์กรทางพุทธมีร้อยละ 90.7 ขององค์กรศาสนาทั้งหมด ส่วนใหญ่เป็นองค์กรระดับท้องถิ่น มีทั้งองค์กรมูลนิธิของวัด ของปัจเจกชนผู้มีจิตศรัทธาทั่วไป และของพระสงฆ์พระเถระชั้นผู้ใหญ่ที่เป็นที่เคารพนับถือในท้องถิ่นและในระดับสูง และรวมถึงยุวพุทธิกสมาคมในระดับจังหวัด ส่วนองค์กรระดับชาติได้แก่ พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ซึ่งมีพุทธสมาคมระดับจังหวัดจดทะเบียนมีจำนวนหนึ่ง ส่วนองค์กรทางศาสนาคริสต์ส่วนใหญ่จะเป็นองค์กรที่เป็นระดับนิคมมากกว่าจะเป็นองค์กรที่ปัจเจกชนตั้งขึ้น เช่น มูลนิธิแห่งสภาคริสตจักรในประเทศไทย มูลนิธิสหกิจคริสเตียน สภาพระสังฆราชคาทอลิก เป็นต้น อนึ่ง องค์กรทางศาสนาที่มีกิจกรรมโดยตรงเพื่อการสังคมสงเคราะห์จัดไว้ในด้านบริการสังคม หรือสวัสดิการสังคม ส่วนองค์กรศาสนาที่มีลักษณะพิเศษคือเน้นบุญกุศลและการบำเพ็ญบุญกุศลกับคนตาย องค์กรจีนหลายๆแห่งในระดับท้องถิ่นมีกิจกรรมสุสาน และ/หรือเก็บศพเพิ่มเติมจากการเป็นธรรมสถาน หรือศาลเจ้าที่เคารพนับถือของคนในท้องถิ่น องค์กรพุทธสายจีนมีกระจายในเขตกรุงเทพมหานคร ภาคตะวันออก ภาคใต้ และในภาคตะวันออกเฉียงเหนือบางส่วน ตัวอย่างองค์กรทางศาสนาของฮินดูได้แก่ สมาคมฮินดูธรรมสภา ของซิกข์ได้แก่สมาคมศรีคุรุสังห์สภา และของอิสลามได้แก่สมาคมอัลกออ์ลม สมาคมมุสลิมแห่งประเทศไทย มูลนิธิอุมาร์เพื่อเผยแพร่อิสลาม เป็นต้น

ตารางที่ 4-23: จำนวนองค์กรเอกชนด้านศาสนาที่จดทะเบียนและไม่จดทะเบียนในประเทศไทย

กลุ่มองค์กร	จดทะเบียน	ร้อยละ	ไม่จดทะเบียน	ร้อยละ
1. พุทธ	855	10.17	3	0.60
2. อื่น ๆ	87	1.03	2	0.40
รวม	942	11.21	5	1
รวมทั้งหมด	8,460	100.00	497	100.00

(11) การค้า วิชาชีพ และแรงงาน

ตามสากล

ภาคการค้า วิชาชีพ และแรงงาน แบ่งออกเป็นสามส่วนตามชื่อภาคนั้นเอง อาจจะรวมหรือไม่รวมสหภาพ เช่น สหภาพกรรมกรก็ได้ ขึ้นอยู่กับแต่ละประเทศ เพียงแต่ต้องระบุไว้ในการศึกษา ซึ่งในที่นี้ไม่ได้รวมไว้

ประเทศไทย

จากองค์กรที่จดทะเบียนกับสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ สมาคมอาชีพ สมาคมวิชาชีพและสมาคมของลูกจ้าง มีจำนวน 885 องค์กรหรือร้อยละ 10.53 ขององค์กรจดทะเบียนทั้งหมด องค์กรด้านอาชีพในที่นี้ไม่รวมถึงสมาคมการค้าหรือหอการค้าที่จดทะเบียนภายใต้การดูแลของกรมการค้าภายใน กระทรวงพาณิชย์ และสมาคมของลูกจ้างในที่นี้ก็ไม่ได้รวมถึงองค์กรนายจ้าง ลูกจ้าง หรือสหภาพที่จดทะเบียนต่างหากกับกรมสวัสดิการแรงงาน กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม

ตารางที่ 4-24: จำนวนองค์กรเอกชนด้านการค้า วิชาชีพ และแรงงานที่จดทะเบียนและไม่จดทะเบียนในประเทศไทย

กลุ่มองค์กร	จดทะเบียน	ร้อยละ	ไม่จดทะเบียน	ร้อยละ
1. ผู้ประกอบวิชาชีพเดียวกัน (Trade)	694	8.26	2	0.40
2. สมาคมวิชาชีพ	170	2.0	-	-
3. สมาคมพนักงานและลูกจ้าง	21	0.25	-	-
รวม	885	10.53	2	0.40
รวมทั้งหมด	8,460	100.00	497	100.00

ส่วนองค์กรผู้ที่ประกอบอาชีพเดียวกัน (Trade) แสดงให้เห็นความหลากหลายของอาชีพของคนไทยในภูมิภาค และการรวมตัวโดยลักษณะการทำมาหากิน (Vocation or Occupation) ตั้งแต่ช่างต่างๆ เช่น ช่างเครื่อง ช่างกล ช่างซ่อม ช่างตัดผม กลุ่มอาชีพเกษตร เช่น สวนส้ม เลี้ยงกุ้ง สวนยาง ชวนา ชาวไร่ ผู้เลี้ยงสุกร ฯลฯ จนถึงสมาคมพ่อค้าระดับอำเภอหรือจังหวัด องค์กรส่วนนี้มีจำนวนมากถึง 694 องค์กรหรือ ร้อยละ 8.26 ส่วนนี้เป็นองค์กรในระดับท้องถิ่นแทบทั้งสิ้น

ส่วนกลุ่มวิชาชีพชั้นสูง (Professional) มีจำนวน 170 องค์กรหรือร้อยละ 2.02 ซึ่งในจำนวนนี้มีเพียง วิชาชีพด้านสาธารณสุขและการแพทย์ที่มีจำนวนมากพอที่แยกออกมาเป็นสาขาได้ (ประมาณ 22 องค์กร) ซึ่งมีการรวมตัวอยู่ในเขตกรุงเทพฯ เป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากเป็นที่ตั้งของโรงพยาบาลและมหาวิทยาลัยขนาดใหญ่ ส่วนในระดับภูมิภาค กลุ่มวิชาชีพที่ปรากฏมากได้แก่ วิชาชีพครู นักปกครอง (สายรัฐศาสตร์) นักข่าว และนักหนังสือพิมพ์ กลุ่มวิชาชีพอื่นๆ ส่วนมากยังรวมกลุ่มอยู่ในเขตเมืองใหญ่และกรุงเทพมหานคร เช่น สมาคมแนะแนวแห่งประเทศไทย นักวิจัยประยุกต์ทางสังคมศาสตร์ วิศวกรสิ่งแวดล้อม สตรีนักธุรกิจและวิชาชีพแห่งประเทศไทย ฯลฯ กลุ่มวิชาชีพ (Professional) เป็นกลุ่มที่มีบทบาทตามสาขาของตน เป็นที่รู้จักมากบ้างน้อยบ้างจากสังคมทั่วไป สาขาที่มีบทบาทที่ประชาชนรับรู้ค่อนข้างมากกว่าสาขาอื่นมักจะเป็นสาขาการแพทย์และสาธารณสุข ซึ่งมีบทบาททั้งในด้านกระตุ้นทางวิชาการ วิชาชีพช่วยสมาชิกในวงการแล้วยังมีบทบาทต่อประชาชนและสังคมโดยตรง เนื่องจากเป็นสาขาที่มีภาคปฏิบัติใกล้ชิดกับปัญหาพื้นฐานด้านการเจ็บไข้ได้ป่วยของประชาชนมากกว่าสาขาอาชีพอื่น ตัวอย่างองค์กรวิชาชีพด้านนี้ ได้แก่ สมาคมกุมารแพทย์แห่งประเทศไทย แพทย์ผิวหนังแห่งประเทศไทย โรงพยาบาลแห่งประเทศไทย สมาคมเภสัชกรรมโรงพยาบาล เป็นต้น สมาคมวิชาชีพอื่นๆที่เป็นที่รู้จักของสาธารณชนทั่วไปมักจะเกี่ยวข้องกับกฎหมาย ข้าราชการการเมือง ข้าราชการของสมาคมจะปรากฏให้เห็นเป็นครั้งคราวตามสถานการณ์

กลุ่มการรวมตัวของแรงงานหรือสมาคมพนักงานและลูกจ้าง ที่มาจดทะเบียนภายใต้สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาตินี้โดยทั่วไปเป็นองค์กรพนักงานในกิจการทั้งเอกชนและรัฐวิสาหกิจ มีจำนวนทั้งสิ้น 21 องค์กร

4.2.2 การทำงานในองค์กรสาธารณประโยชน์แต่ละภาคกิจกรรม : การประมาณการ

ฐานในการวิเคราะห์ระดับภาคกิจกรรมจะใช้ฐานองค์กรทั้งสองชุด คือ ชุดแรกหรือชุดใหญ่ 8,903 องค์กร และชุดที่สองซึ่งรวมองค์กรที่ทำงานมีบทบาทต่อสังคมสม่ำเสมอ จำนวน 1,048 องค์กร

(1) แหล่งข้อมูลในเรื่องขนาด และการทำงานขององค์กรสาธารณประโยชน์ตามกลุ่มกิจกรรม

รายงานการศึกษาเกี่ยวกับองค์กรสาธารณประโยชน์ส่วนใหญ่มักจะเกี่ยวข้องกับทำเนียบรายชื่อ และมักเป็นการศึกษาเฉพาะเรื่องเป็นด้านๆ ไป เช่น การศึกษาองค์กรด้านสิ่งแวดล้อม องค์กรด้านเด็กและเยาวชน องค์กรผู้หญิง องค์กรศาสนา รูปแบบการศึกษามีทั้งกรณีศึกษา ทบทวนวรรณกรรม วิจัยเอกสาร โดยใช้ทำเนียบในด้านนั้นๆ เป็นหลัก และการสำรวจองค์กรซึ่งมีไม่มากและแทบทั้งหมดใช้วิธีส่งทางไปรษณีย์ (รวมทั้งสำนักงานสถิติ) อันที่จริงการทำทำเนียบรายชื่อองค์กรด้านต่างๆ ถือเป็นการศึกษารวบรวมข้อมูลในตัวเองด้วย ทำเนียบจัดทำโดยหน่วยงานทั้งของรัฐและสถาบันการศึกษาและองค์กรพัฒนาเอกชนเอง หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องเช่น กรมส่งเสริมสิ่งแวดล้อม กองโรคเอดส์ สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเด็กและเยาวชนแห่งชาติ โดยเฉพาะสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิการสังคมแห่งชาติ โดยกรมประชาสงเคราะห์ ที่ทำทำเนียบเฉพาะด้านออกมาหลายฉบับ บางทำเนียบรวบรวมองค์กรของรัฐ ธุรกิจ และเอกชนสาธารณประโยชน์ไม่แสวงกำไร บางทำเนียบรวบรวมทั้งวัดและโรงเรียนด้วย ส่วนทำเนียบที่รวบรวมรายชื่อองค์กรพัฒนาเอกชนที่มาจากการสำรวจสนามทั่วประเทศด้วยความร่วมมือจากสถาบันการศึกษาในภูมิภาคโดยสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ ในปี 2531 นอกจากนี้ยังมีการสำรวจเฉพาะด้านโดยหน่วยงานต่างๆ อีกหลายครั้ง และทำเนียบที่จัดทำโดยคณะกรรมการเผยแพร่และส่งเสริมงานพัฒนา (ผสพ.) ปี พ.ศ.2540 และ 2544 ทำเนียบต่างๆ เฉพาะด้านเหล่านี้มีทั้งทำเนียบที่แบ่งตามกลุ่มเป้าหมายและแบ่งตามกิจกรรม ส่วนใหญ่ก็มักจะมียอดองค์กรที่ซ้ำซ้อนกันอยู่ส่วนหนึ่งเสมอ

(1.1) การทำงานในภาคองค์กรสาธารณประโยชน์แบ่งตามกลุ่มกิจกรรมสากล : แนวทางที่ 1

แนวทางที่ 1 ใช้ฐานข้อมูลองค์กรจดทะเบียนชุดใหญ่ 8,406 องค์กร โดยใช้ค่าประมาณการการทำงานจากรายงานของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ซึ่งเป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับองค์กรสาธารณประโยชน์ทั่วไป ร่วมกับข้อมูลการจัดแบ่งประเภทองค์กรตามสากลที่จัดทำโดยสถาบันวิจัยสังคม โดยใช้ฐานจากการสำรวจองค์กรเอกชนไม่แสวงหากำไร พ.ศ.2540 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ รายงานค่าเฉลี่ยคนทำงานที่ได้รับเงินเดือนค่าจ้างที่ 3.1 คนต่อองค์กร (หากรวมอาสาสมัครด้วยจะมีเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานเฉลี่ย 13.1 คนต่อองค์กร) จาก 3,689 ตัวอย่างทั่วประเทศ และงานสำรวจชิ้นนี้ไม่ได้แบ่งประเภทกิจกรรมตามที่ได้กล่าวแล้ว ค่าเฉลี่ยของสำนักงานสถิติเป็นค่าเฉลี่ยทั่วไปที่ดีสำหรับองค์กรสาธารณประโยชน์โดยรวมทั่วประเทศ เนื่องจากมีขนาดตัวอย่างมากและจากทั่วประเทศ และใช้ฐานองค์กรที่จดทะเบียนกับสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติทั้ง 18 กลุ่มกิจกรรม จากรายชื่อองค์กร 6,449 ที่รวบรวมได้ ค่าเฉลี่ยของสำนักงานสถิติเป็นค่าเฉลี่ยที่ต่ำที่สุดในการศึกษาองค์กรสาธารณประโยชน์ที่มีรายงานไว้ การทำงานที่เกิดในภาคองค์กรสาธารณประโยชน์จำแนกให้เห็นในตารางต่อไปนี้ เป็นการประมาณตัวเลขการทำงานในภาคองค์กรสาธารณประโยชน์ไม่แสวงหากำไรที่ต่ำที่สุด สำหรับฐานจำนวนองค์กร 8,406 องค์กรที่จดทะเบียนทั้งประเทศ

ตัวเลของค์กรไม่จดทะเบียน (497) จะเป็นตัวเลขชุดเดียวกันที่จะนำเสนอต่อไปในการประมาณการทำงานแนวทางที่ 2 และ 3

ตารางที่ 4-25: การจ้างงานขององค์กรสาธารณประโยชน์ตามกลุ่มกิจกรรมสากล 11 กลุ่ม

	จำนวนองค์กร ที่จดทะเบียน	ค่าเฉลี่ย สำนักงานสถิติ	การจ้างงาน ผลการคำนวณ
1. วัฒนธรรมและสันติภาพ	1,870	3.1	5,797.0
2. การศึกษาและวิจัย	1,140	3.1	3,534.0
3. สุขภาพอนามัย	286	3.1	886.6
4. บริการสังคม สังคมสงเคราะห์	1,938	3.1	6,007.8
5. สิ่งแวดล้อม	86	3.1	266.6
6. การพัฒนาชนบทและเมือง	224	3.1	694.4
7. กฎหมาย การณรงค์และการเมือง	612	3.1	1,897.2
8. องค์กรการกุศลและอาสาสมัคร	411	3.1	1,274.1
9. กิจกรรมระหว่างประเทศ	12	3.1	37.2
10. ศาสนา	942	3.1	2,920.2
11. การค้า วิชาชีพ และแรงงาน	885	3.1	2,743.5
รวม	8,406		26,058.6

(1.2) การจ้างงานในภาคองค์กรสาธารณประโยชน์แบ่งตามกลุ่มกิจกรรมสากล : แนวทางที่ 2

แนวทางที่ 2 ใช้ฐานจำนวนองค์กรชุดที่สอง ซึ่งรวบรวมองค์กรที่ทำงานมีบทบาทต่อสังคม สม่่าเสมอ มีจำนวนทั้งสิ้น 1,048 องค์กร เป็นองค์กรจดทะเบียน 551 องค์กร และไม่จดทะเบียน 497 องค์กร แนวทางที่ 2 นี้ใช้ผลการสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม ในปี พ.ศ.2543 ซึ่งวิเคราะห์โดยไม่เข้าเงื่อนไขประเภท ในการประมาณการจ้างงานของแต่ละกลุ่ม ยกเว้นบางกลุ่มที่สำรวจไม่ได้และไม่มีข้อมูลของกลุ่มนั้นๆ โดยตรงก็จะใช้ข้อมูลจากแหล่งอื่นที่เหมาะสม และใช้ข้อมูลเชิงปริมาณจากการศึกษาเรื่ององค์กรสาธารณประโยชน์ด้านอื่นๆ มาประกอบเปรียบเทียบด้วย ทว่าเพื่อให้รายงานกระชับ สรุปรายงานจากการศึกษาเปรียบเทียบองค์กรสาธารณประโยชน์เฉพาะด้าน 7 ด้านได้นำเสนอไว้อย่างละเอียดในภาคผนวก ส่วนในที่นี้ เน้นหน้าที่ค่าเฉลี่ย การจับกลุ่มของข้อมูลขนาดองค์กร และอิทธิพลขององค์กรขนาดใหญ่ต่อค่าเฉลี่ยในผลศึกษา เพื่อ (1) สนับสนุนการใช้ค่ามัธยฐานแทนค่าเฉลี่ยในการประมาณการทั้งประเทศ (2) นำเสนอเรื่องขนาดหรือระดับขององค์กรในกลุ่ม หรือกลุ่มย่อยด้านต่างๆ ข้อสังเกตคือตัวอย่างรายงานการศึกษาขององค์กรสาธารณประโยชน์เฉพาะด้านต่างๆ มักจะมีค่าเฉลี่ยหรือค่ามัธยฐานสูงกว่าของสำนักงานสถิติ นอกจากนี้ การศึกษาเรื่ององค์กรสาธารณประโยชน์หลายชิ้นมักเป็นกิจกรรมที่ซ้อนทับกันเช่นการกุศลกับภาคบริการสังคมหรือศาสนา

แนวทางที่ 3 จะใช้ค่าประมาณการชุดเดียวกับแนวทางที่ 2 แต่ต้องประกอบจำนวนองค์กรจะใช้ฐานข้อมูลชุดแรกหรือชุดใหญ่ ทั้งจดทะเบียน 8,406 องค์กรและไม่จดทะเบียน 497 องค์กร

(1.3) การสำรวจองค์กรสาธารณประโยชน์ สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปี 2543

สถาบันวิจัยสังคมรวบรวมรายชื่อองค์กรเอกชนสาธารณประโยชน์ที่มีบทบาทสำคัญในสังคมจากทำเนียบของหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องด้านต่างๆ รายงานการศึกษา และทำเนียบที่จัดทำโดยองค์กรพัฒนาเอกชน รวมทั้งสิ้นทั้งจดทะเบียนและไม่จดทะเบียนในรอบแรก 474 องค์กร เพื่อใช้เป็นฐานในการเก็บข้อมูลสำรวจในปี พ.ศ.2543 หลังจากการสำรวจ ได้ทำการชำระข้อมูลและฐานข้อมูลและตรวจสอบเพิ่มเติมอีกหลายครั้งให้เป็นไปตามสภาพข้อเท็จจริง เช่นในกรณีที่บางองค์กรยุบเลิกไปแล้ว และกรณีที่องค์กรจดทะเบียนขนาดใหญ่ที่มีสาขาที่ตั้งอยู่ในภูมิภาคหลายสาขา และให้ข้อมูลของทั้งองค์กรมาแล้ว (โดยสำนักงานใหญ่) แบบสอบถามของสาขาขององค์กรนั้นก็ไม่นำมาใช้เพราะจะเป็นการนับซ้ำ และตัวสาขาจะถูกคัดออกจากบัญชีองค์กรฐานไป (เพื่อไม่ให้นับจำนวนซ้ำและนำมาประเมินค่าสูงเกินไป) เป็นต้น จากแบบสอบถามที่ใช้ทั้งหมด 152 ฉบับ ผลการสำรวจครั้งนี้มีสัดส่วนขององค์กรในกรุงเทพมหานครและปริมณฑลร้อยละ 54 ซึ่งส่วนหนึ่งสะท้อนถึงสำนักงานใหญ่ขององค์กร และเป็นองค์กรระดับชาติถึงร้อยละ 42.8 และนานาชาติร้อยละ 13.2 ในด้านการจ้างงานมีองค์กรขนาดใหญ่ (51-450 คน) 15 องค์กร หรือร้อยละ 10 ของตัวอย่างทั้งหมด อนึ่ง องค์กรไม่จดทะเบียนในที่นี้รวมถึงองค์กรเอกชนต่างประเทศที่ไม่ได้จดทะเบียนเป็นสมาคมหรือมูลนิธิในประเทศไทยด้วย

เมื่อแยกประเภทองค์กรที่สำรวจได้ออกตามประเภทสากลแล้ว ตัวอย่างส่วนใหญ่จะจับกลุ่มอยู่ในกิจกรรมด้านที่เป็นปัญหามากในประเทศ คือด้านการพัฒนา เป็นลำดับแรก ต่อมาจึงเป็นด้านบริการสังคม ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านสุขภาพ การรณรงค์ ตามลำดับ กลุ่มกิจกรรมที่มีองค์กรน้อยมากในตัวอย่างก็เป็นกลุ่มที่มีจำนวนน้อยในฐานข้อมูลองค์กร ได้แก่ ด้านการกุศลและอาสาสมัคร (ในตัวอย่างเป็นกลุ่มย่อยขององค์กรการกุศลและองค์กรให้ทุน) การศึกษา วัฒนธรรม และศาสนา

ตารางต่อไปนี้นำเสนอการจ้างงานขององค์กรสาธารณประโยชน์ แสดงค่าเฉลี่ย และค่ามัธยฐาน ค่าต่ำสุดและสูงสุด จากการสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

ตารางที่ 4-26: ค่าเฉลี่ย และค่ามัธยฐานการทำงานขององค์กรสาธารณประโยชน์จำแนกตามกลุ่ม
กิจกรรม พ.ศ.2542

ประเภทองค์กร	ค่าเฉลี่ย	ค่ามัธยฐาน	ค่าต่ำสุด	ค่าสูงสุด	N
1. กลุ่มวัฒนธรรมและสันถนาการ					
จดทะเบียน	8.50	8.50	7	10	2
ไม่จดทะเบียน	-	-	-	-	-
2. กลุ่มการศึกษาและวิจัย					
จดทะเบียน	18.83	12.50	1	65	6
ไม่จดทะเบียน	-	-	-	-	-
3. กลุ่มสุขภาพอนามัย					
จดทะเบียน	23.57	10.00	0	111	7
ไม่จดทะเบียน	22.54	7.00	2	176	11
4. กลุ่มบริการสังคม สังคมสงเคราะห์					
จดทะเบียน	52.17	9.00	0	360	23
ไม่จดทะเบียน	7.83	5.00	0	27	6
5. กลุ่มสิ่งแวดล้อม					
จดทะเบียน	30.69	9.00	0	177	13
ไม่จดทะเบียน	7.55	5.00	0	16	9
6. กลุ่มการพัฒนาชนบทและเมือง					
จดทะเบียน	36.90	11.00	1	430	21
ไม่จดทะเบียน	7.69	3.00	0	80	23
7. กลุ่มกฎหมาย การรณรงค์และการเมือง					
จดทะเบียน	12.78	11.00	3	37	9
ไม่จดทะเบียน	4.50	3.00	1	11	6
8. กลุ่มองค์กรการกุศลและอาสาสมัคร					
จดทะเบียน	4.25	4.50	0	8	4
ไม่จดทะเบียน	4.75	4.50	0	10	4
11. กลุ่มการค้า วิชาชีพและแรงงาน					
จดทะเบียน	3	3	3	3	2
ไม่จดทะเบียน	-	-	-	-	-
รวมทั้งหมดในตัวอย่าง					
จดทะเบียน	32.26	10.00	0	430	87
องค์กรไม่จดทะเบียนไทย	4.92	4.00	0	16	51
องค์กรต่างประเทศที่ไม่จดทะเบียน	19.88	10.50	4	80	8

ที่มา: การสำรวจองค์กรสาธารณประโยชน์. สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ, 2543.

หมายเหตุ : กลุ่มกิจกรรมระหว่างประเทศ ศาสนา ไม่มีตัวอย่างที่ทำการศึกษา

จากการวิเคราะห์โดยแยกองค์กรจดทะเบียน และองค์กรไม่จดทะเบียนตามตารางข้างต้น พบว่า (1) ลักษณะแตกต่างพิเศษระหว่างองค์กรจดทะเบียนและไม่จดทะเบียนคือขนาดและขอบเขตการดำเนินการที่แตกต่างกันค่อนข้างมาก ทั้งจำนวนคนทำงาน และงบประมาณหรือค่าใช้จ่ายในการดำเนินงาน ส่วนข้อจำกัดในการวิเคราะห์ตามกลุ่มกิจกรรม ในกรณีนี้ คือ จำนวนตัวอย่างที่ได้ในการสำรวจในบางกลุ่มมีน้อย แต่จะเป็นชุดข้อมูลที่มีรายละเอียดมากทั้งเชิงปริมาณและคุณลักษณะและให้ความกระจ่างในด้านต่างๆขององค์กรสาธารณประโยชน์ที่สำคัญๆของประเทศไทย ความละเอียดและความลึกส่วนนั้นทำให้ผู้วิจัยสามารถวินิจฉัยความเหมาะสมของการแบ่งกลุ่มและการประเมินค่าประมาณการแต่ละตัวของแต่ละกลุ่มที่เหมาะสม

จากตารางข้างต้นจะเห็นได้ว่า (2) การจ้างงานมีความแตกต่างสูงมากระหว่างค่าเฉลี่ยกับค่ามัธยฐานซึ่งเป็นค่ากึ่งกลาง โดยเฉพาะในกิจการด้านบริการสังคม การพัฒนา สิ่งแวดล้อม สาธารณสุข เนื่องจากมีองค์กรขนาดใหญ่มากที่แตกกลุ่มออกมา (Extreme Value) อยู่ในกลุ่มตัวอย่างและมีอิทธิพลต่อค่าเฉลี่ยของแต่ละกลุ่มอย่างมาก อันที่จริงกลุ่มบริการสังคมเป็นกลุ่มที่มีองค์กรขนาดย่อมๆ และใหญ่อยู่หลายองค์กร ขณะที่กลุ่มที่เหลือมีองค์กรขนาดใหญ่เพียงหนึ่งหรือสององค์กรในแต่ละกลุ่ม ลักษณะการกระจายตัวในแต่ละกลุ่มเหล่านี้ทำให้ค่าเฉลี่ยของกลุ่มสูงมาก ขณะที่ค่ามัธยฐานจะชี้ถึงตำแหน่งกลางของการกระจายของข้อมูลและลดอิทธิพลของค่าที่สูงแตกกลุ่มขององค์กรใหญ่เดี่ยวๆ ออกไปและสะท้อนให้เห็นลักษณะทั่วไปขององค์กรส่วนใหญ่ในภาคกิจกรรมนั้นๆ ส่วนกลุ่มการรณรงค์ การกุศล การศึกษา มีค่าเฉลี่ยใกล้เคียงกับค่ามัธยฐานเพราะไม่มีองค์กรขนาดใหญ่มากแตกกลุ่มออกมา อนึ่ง การแบ่งกลุ่มของตัวอย่างเป็นการแบ่งองค์กรที่ไม่ซ้ำซ้อนประเภท และไม่นับสาขาขององค์กรใหญ่

วัตถุประสงค์ของการศึกษาครั้งนี้เพื่อให้ได้ค่าประมาณการ (Estimator) ที่จะนำไปใช้กับองค์กรทั้งหมดในประเทศ และของแต่ละกลุ่ม ซึ่งในส่วนนี้จะนำมาใช้กับฐานข้อมูลส่วนที่สองคือ ฐานองค์กรที่มีบทบาททางสังคมจริงๆ ในประเทศไทย ซึ่งเป็นกลุ่มองค์กรสาธารณประโยชน์ที่มีการทำงานจริงจัง แผนงานโครงการในการทำงานมีความต่อเนื่อง หรือเรียกว่าเป็นองค์กรแก่น ซึ่งมีจำนวน 1,048 องค์กร ทั้งจดทะเบียน (551) และไม่จดทะเบียน (497)

เมื่อพิจารณาจากวัตถุประสงค์ของการศึกษา และคุณสมบัติของค่าเฉลี่ย (Mean) ที่เป็นสถิติที่อ่อนไหวต่อค่าที่สูงแตกกลุ่ม (Extreme Value) ซึ่งตรงกับลักษณะข้อมูลจากการสำรวจในโครงการนี้ ประกอบกับจำนวนตัวอย่าง (Sample) ของบางกลุ่มที่มีไม่มากนัก ดังนั้นสถิติที่เหมาะสมสำหรับวัตถุประสงค์ในการประเมินการจ้างงานระดับกลุ่มกิจกรรม (Generalization) และตามสถานการณ์นี้จะเป็นค่ามัธยฐาน (Median) ซึ่งเป็นจุดกึ่งกลางของการกระจายของข้อมูลทั้งหมด ทั้งในตัวค่า และจำนวนความถี่ของตัวอย่าง

ในเรื่องของขนาดองค์กรวัดจากขนาดการจ้างงาน จากการสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม มีองค์กรขนาดใหญ่ (51-450 คน) 15 องค์กรหรือร้อยละ 10 ของตัวอย่าง (ตาราง 4-27) และจากการสำรวจของสำนักงานสถิติ (ตาราง 4-28) รายงานว่ามี 205 องค์กรหรือร้อยละ 3.2 (50-499 คน) ตามข้อเท็จจริงแล้วองค์กรสาธารณประโยชน์ขนาดใหญ่เหล่านี้ไม่ได้เกิดขึ้นชั่วข้ามคืนหรือเกิดเพิ่มขึ้นใหม่ทุกปี แม้ว่าองค์กรขนาดใหญ่จะมีผลกระทบโดยรวมในเชิงปริมาณมากทั้งๆที่มีสัดส่วนไม่เท่าไรในประเทศตามที่วิเคราะห์ในภาพรวมทุกกลุ่มในช่วงแรก แต่ในการแยกวิเคราะห์รายกลุ่มกิจกรรมแล้ว การให้น้ำหนักองค์กรขนาดใหญ่

ที่มีอยู่น้อยมากในแต่ละกลุ่มโดยการใช้ค่าเฉลี่ยจะทำให้การประเมินการจ้างงานของกลุ่มนั้นๆมีจำนวนสูงเกินไป

จุดนี้ยังเน้นให้เห็นความสำคัญของการจัดประเภทองค์กรที่ไม่ซ้ำซ้อน ซึ่งเป็นความยุ่งยากที่พบเมื่อนำรายงานการศึกษาวิจัยที่ทำเฉพาะด้านมาเปรียบเทียบใช้ ข้อสังเกตข้อหนึ่งคือองค์กรขนาดใหญ่เหล่านี้มักตกเป็นตัวอย่างในการศึกษารายงานเรื่ององค์กรสาธารณประโยชน์ด้านใดด้านหนึ่งเสมอๆ บางครั้งองค์กรเดียวถูกใช้เป็นตัวอย่างเป็นการศึกษาหลายฉบับ (ทั้งการศึกษาแบบสำรวจและกรณีศึกษา) ทั้งในด้านสิ่งแวดล้อม เอดส์ และการพัฒนา (หรือเฉพาะบางสาขาขององค์กร) เช่น สมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน และมีผลกระทบต่อค่าเฉลี่ยในแต่ละด้านอย่างมากเพราะเป็นองค์กรขนาดใหญ่เป็นพิเศษกว่าองค์กรส่วนใหญ่ในประเทศไทย ดังนั้น เมื่อจะใช้ข้อมูลจากรายงานเหล่านี้เพื่อศึกษาภาพรวมต้องนำไปใช้อย่างระมัดระวังและให้ความสนใจกับกรณีพิเศษเหล่านี้เสมอ ซึ่งกรณีนี้มีไว้แค่สมาคมพัฒนาประชากรและชุมชนเท่านั้น การหลีกเลี่ยงการนับองค์กรซ้ำก็เพื่อไม่ให้ค่าเฉลี่ยของแต่ละกลุ่มที่เกี่ยวข้องได้รับอิทธิพลจากองค์กรเดียว ซึ่งจะทำให้การประมาณการจ้างงานของแต่ละกลุ่มมีค่าเกินจริง และเมื่อรวมเป็นภาพรวมใหญ่ทั้งภาคองค์กรสาธารณประโยชน์ก็ทำให้การประมาณการสูงเกินจริงมากขึ้นอีก

ตาราง 4-27 และ 4-28 นำเสนอเพื่อเปรียบเทียบในการเลือกใช้ค่าประมาณการ ทั้งสองตารางแสดงการกระจายของขนาดองค์กรโดยจำนวนคนทำงานจากการสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม และของสำนักงานสถิติแห่งชาติ สำหรับการจ้างงานจากการศึกษาชิ้นอื่นสามารถดูได้ในภาคผนวก

ตารางที่ 4-27: การแบ่งช่วงชั้นในการจ้างงานในปี 2542 ขององค์กรสาธารณประโยชน์

ขนาดการจ้างงาน	จำนวน (องค์กร)	ร้อยละ (1)	ร้อยละ (2)
ไม่มี	11	7.3	7.3
1 – 5	53	35.3	56.6
6 – 10	32	21.3	
11 – 15	20	13.3	22.0
16 – 20	13	8.7	
21 – 50	6	4.0	4.0
51 – 100	5	3.3	10.0
101 – 200	7	4.7	
201 – 450	3	2.0	
รวม	150	100.0	100.0

ที่มา: โครงการวิจัยภาคองค์กรสาธารณประโยชน์, สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ปี 2543.

ตารางที่ 4-28: จำนวนและร้อยละขององค์กรเอกชนที่ไม่แสวงหากำไร จำแนกตามขนาดของการทำงาน

ขนาด	จำนวนองค์กร	ร้อยละ
ต่ำกว่า 5 คน	2,742	42.6
5 - 9 คน	1,132	17.6
10 – 19 คน	1,603	24.9
20 – 29 คน	548	8.5
30 – 49 คน	214	3.3
50 – 99 คน	106	1.6
100 – 499 คน	99	1.5
500 คนขึ้นไป	-	-
รวม	6,444	100.0

(ประเภทสังคมสงเคราะห์ซึ่งรวมถึงทุกกลุ่มที่จดทะเบียนกับคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ)

ที่มา : สำนักงานสถิติแห่งชาติ. รายงานการสำรวจองค์กรเอกชนไม่แสวงหากำไร ปี 2540.

(2) การจ้างงาน : แนวทางที่ 2

แนวทางที่ 2 นี้ใช้ฐานจำนวนองค์กรขนาดเล็ก (551 และ 497 องค์กร) ค่าประมาณการของแต่ละกลุ่มส่วนใหญ่มาจากการสำรวจของสถาบันวิจัยสังคมที่แบ่งเป็นจดทะเบียนเป็นสมาคมหรือมูลนิธิ และที่ไม่จดทะเบียน ในกรณีที่ไม่มีข้อมูล ผู้วิจัยเลือกใช้ตัวเลขที่ใกล้เคียงเหมาะสมที่สุดที่มีอยู่ และกำกับที่มาของตัวประมาณการไว้

การจ้างงานที่เกิดขึ้นในองค์กรสาธารณประโยชน์ที่ทำงานจริงจึงสม่ำเสมออย่างน้อย 7,320 คน ณ ปี 2542 เป็นการจ้างงานในองค์กรจดทะเบียน 4,901 คน และองค์กรไม่จดทะเบียน 2,419 คนหรือครึ่งหนึ่งขององค์กรจดทะเบียน ตัวเลขชุดนี้เป็นตัวเลขการประเมินการจ้างงานที่ค่อนข้างเข้มงวด (Conservative) เพราะเลือกใช้ค่ามัธยฐานแทนค่าเฉลี่ย ขณะที่องค์กรที่มีบทบาทที่จัดเข้ามาในฐานองค์กรชุดนี้เป็นองค์กรขนาดกลางและใหญ่อยู่เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะทางด้านสังคมสงเคราะห์ที่อาจจะมีตัวเลขค่อนข้างต่ำ

ตัวเลขชุดขององค์กรไม่จดทะเบียนจะเป็นตัวเลขชุดเดียวกันที่จะนำไปรวมกับตัวเลขของฐานจำนวนองค์กรชุดใหญ่ (8,406 องค์กรจดทะเบียนและ 497 องค์กรไม่จดทะเบียน)

ตารางที่ 4-29: การจ้างงานที่เกิดขึ้นในแต่ละกลุ่มกิจกรรม ขององค์กรที่มีบทบาททางสังคม (ฐานข้อมูล ชุดที่สอง) แนวทางที่ 2

(หน่วย : คน)

ภาคกิจกรรม	จำนวนองค์กร จดทะเบียน	ค่าประมาณ การ	การจ้างงาน ขององค์กรจ ทะเบียน	จำนวนองค์กร ที่ไม่ได้จ ทะเบียน	ค่าประมาณ การ	การจ้างงาน ขององค์กรที่ ไม่ได้จ ทะเบียน	การจ้าง งานรวม
1. วัฒนธรรมและ สันติภาพ	15	8.5	127.5	12	4 **2	48	175.5
2. การศึกษาและวิจัย	21	12.5	262.5	28	4 **2	112	374.5
3. สุขภาพอนามัย	95	10	950	145	7	1,015	1,965.0
4. บริการสังคม สังคมสงเคราะห์	158	9	1,422	70	5	350	1,772.0
5. สิ่งแวดล้อม	56	9	504	50	5	250	754.0
6. การพัฒนาชนบท และเมือง	82	11	902	100	3	300	1,202.0
7. กฎหมาย การรณรงค์ และการเมือง	38	11	418	68	3	204	622.2
8. องค์กรการกุศลและ อาสาสมัคร	36	4.5	162	10	4.5	45	207.0
9. กิจกรรมระหว่าง ประเทศ **1	2	3.1	6.2	7 **3	9.5	66.5	72.7
10. ศาสนา **1	28	3.1	86.8	5 **2	4	20	106.8
11. การค้า วิชาชีพ และ แรงงาน **1	20	3.0	60	2 **2	4	8	68.0
รวม	551		4,901	497		2,418.5	7,320.0

**1 ค่าประมาณการในภาคนี้ ที่จดทะเบียน ใช้ค่าเฉลี่ยของสำนักงานสถิติแห่งชาติ

**2 ค่าประมาณการในภาคนี้ ที่ไม่จดทะเบียน ใช้ค่ามัธยฐานจากการสำรวจองค์กรไม่จดทะเบียนไทยของ
สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

**3 ค่าประมาณการในภาคนี้ ที่ไม่จดทะเบียน ใช้ค่ามัธยฐานจากการวิเคราะห์ข้อมูลจากองค์กรต่าง
ประเทศที่รายงานกับกองงานคนต่างด้าว กระทรวงแรงงาน ฯ โดย สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ
ที่เหลือใช้ค่าประมาณการจากค่ามัธยฐานจากการสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

(3) การจ้างงาน: แนวทางที่ 3

แนวทางที่ 3 เป็นการประมาณการจ้างงานที่สูงที่สุด เพราะใช้องค์ประกอบจำนวนองค์กรจากฐานข้อมูลทั้งหมด (ชุดใหญ่) และใช้ค่าประมาณการของสถาบันวิจัยสังคม ที่สูงกว่าของสำนักงานสถิติ ส่วนค่ามัธยฐานในกรณีนี้จะทำให้การประเมินการจ้างงานลดลงและใกล้เคียงความเป็นจริงมากขึ้นกว่าค่าเฉลี่ย เพราะในกรณีนี้องค์กรทั่วประเทศไม่ว่าจะทำงานมากน้อยแค่ไหนแตกต่างกันอย่างไรหรือขนาดใดก็นำมาคิดรวมกันหมด จะเห็นว่าในส่วนของการจ้างงานขององค์กรจดทะเบียน แนวทางที่ 3 (69,877.9 คน) มีการจ้างงานสูงกว่าแนวทางที่ 1 (26,059 คน) 2.7 เท่า (ไม่นับองค์กรไม่จดทะเบียนซึ่งเท่ากัน) ตัวเลขชุดนี้น่าจะเป็นการประมาณการจ้างงานที่เกิดขึ้นในภาคองค์กรสาธารณประโยชน์ในประเทศไทยในระดับค่อนข้างสูง (Upper Range) โดยมีแนวโน้มที่จะประเมินสูงเกินไปในกลุ่มวัฒนธรรม การศึกษา สังคมสงเคราะห์ การรณรงค์ (ในส่วนกลุ่มประชาคม) เนื่องจากกลุ่มย่อยบางกลุ่มในแต่ละกลุ่มเหล่านี้จะมีขนาดเล็กกว่าค่าประมาณการ

ตารางที่ 4-30: การจ้างงานที่เกิดขึ้นในแต่ละกลุ่มกิจกรรม ขององค์กรสาธารณประโยชน์ในประเทศไทย
ฐานข้อมูลชุดที่ 1 (ชุดใหญ่) แนวทางที่ 3

(หน่วย : คน)

ภาคกิจกรรม	จำนวน องค์กรจดทะเบียน	ค่าประมาณ การ	การจ้างงาน ขององค์กร จดทะเบียน	จำนวนองค์กร ที่ไม่ได้ จดทะเบียน	ค่าประมาณ การ	การจ้างงาน ขององค์กร ที่ไม่ได้ จดทะเบียน	การจ้างงาน รวม
1. วัฒนธรรมและ สันทนาการ	1,870	8.50	15,895.00	12	4 **2	48	15,943.00
2. การศึกษาและวิจัย	1,140	12.50	14,250.00	28	4 **2	112	14,362.00
3. สุขภาพอนามัย	286	10.00	2,860.00	145	7	1,015	3,875.00
4. บริการสังคม สังคม สงเคราะห์	1,938	9.00	17,442.00	70	5	350	17,792.00
5. สิ่งแวดล้อม	86	9.00	774.00	50	5	250	1,024.00
6. การพัฒนาชนบทและ เมือง	224	11.00	2,464.00	100	3	300	2,764.00
7. กฎหมาย การรณรงค์และ การเมือง	612	11.00	6,732.00	68	3	204	6,936.00
8. องค์กรการกุศลและ อาสาสมัคร	411	4.50	1,849.50	10	4.5	45	1,894.50
9. กิจกรรมระหว่างประเทศ	12	3.10 **1	37.20	7	9.5 **3	66.50	103.70
10. ศาสนา	942	3.1 **1	2,920.20	5	4 **2	20	2,940.20
11. การค้า วิชาชีพ และ แรงงาน	885	3.00 **1	2,655.00	2	4 **2	8	2,663.00
รวม	8,406		67,878.90	497		2,418.50	70,297.40

**1 ค่าประมาณการในภาคนี้ ที่จดทะเบียน ใช้ค่าเฉลี่ยของสำนักงานสถิติแห่งชาติ

**2 ค่าประมาณการในภาคนี้ ที่ไม่จดทะเบียน ใช้ค่ามัธยฐานจากการสำรวจองค์กรไม่จดทะเบียนไทยของ
สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

**3 ค่าประมาณการในภาคนี้ ที่ไม่จดทะเบียน ใช้ค่ามัธยฐานจากการวิเคราะห์ข้อมูลจากองค์กรต่าง
ประเทศที่รายงานกับกองงานคนต่างด้าว กระทรวงแรงงาน ฯ โดย สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

ที่เหลือใช้ค่าประมาณการจากค่ามัธยฐานจากการสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

4.2.3 การประมาณการอาสาสมัคร

ในที่นี้คณะผู้วิจัยนำเสนอการประเมินจำนวนอาสาสมัครตามประเภทองค์กร โดยใช้ค่าเฉลี่ยของสำนักงานสถิติแห่งชาติเท่านั้น และไม่ใช้ข้อมูลของสถาบันวิจัยสังคม เนื่องจากข้อมูลเรื่องอาสาสมัครจากการสำรวจของสถาบันวิจัยสังคมชี้ให้เห็นว่าข้อมูลอาสาสมัครยังเป็นข้อมูลที่หายาก เป็นการประเมินจำนวนอาสาสมัครรายหัว และมีลักษณะการทำงานไม่ประจำสม่ำเสมอ หรือไม่แน่นอน การทำงานส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นครั้งคราวและไม่สามารถกำหนดได้ล่วงหน้า ทำให้เห็นว่าเรื่องอาสาสมัครน่าจะเป็นอีกเรื่องหนึ่งที่ไม่อาจสรุปโดยดูจากตัวเลขรายหัวอย่างเดียวได้ง่ายๆ และเสี่ยงต่อการนำไปเชื่อมต่อกับเรื่องผลผลิตอันเกิดจากอาสาสมัคร ในเมื่อข้อมูลยังไม่มีพอที่จะบอกว่าอาสาสมัครทำงานเป็นสัดส่วนเท่าใดหากเทียบกับการทำงานเต็มเวลาหรืองานประจำ (Full-time Equivalent) การให้ค่าจำกัดความอาสาสมัครโดยใช้การไม่มีค่าตอบแทนเป็นเกณฑ์เท่านั้นยังไม่พอสำหรับการศึกษาเชิงปริมาณ จำเป็นต้องมีข้อมูลปริมาณ เช่น ชั่วโมงหรือวันทำงานอาสาสมัครต่อช่วงเวลาหนึ่งๆ เช่น สัปดาห์หรือเดือนหรือปี ซึ่งเป็นข้อมูลที่องค์กรส่วนใหญ่ไม่เก็บ นอกจากนี้ลักษณะของงานที่ทำก็เป็นข้อมูลที่สำคัญ

ตัวอย่างของคำตอบเกี่ยวกับอาสาสมัครที่มีจำนวนสูง คือ คำตอบจากสมาคมป่อเต็กตึ้ง ซึ่งให้ตัวเลขอาสาสมัครประมาณ 2,000 คน สภาสตรีแห่งชาติมีอาสาสมัคร 1,000 คน สมาคมพัฒนาประชากรและสังคมและสมาคมวางแผนครอบครัว มีอาสาสมัครประมาณ 12,000 คน ทั้ง 2 องค์กร เนื่องจากคณะผู้วิจัยไม่สามารถคำนวณการทำงานอาสาสมัครโดยเปรียบเทียบกับการทำงานเต็มเวลาได้ จึงทำให้ไม่สามารถใช้ประโยชน์จากตัวเลขเหล่านี้ บางครั้งคำตอบเกี่ยวกับอาสาสมัครมีลักษณะครอบคลุมสมาชิกในชุมชนทั้งหมด เพราะทุกคนมีส่วนเกี่ยวกับกิจกรรม แต่ไม่สามารถคำนวณตัวเลขได้เช่นกัน

รายงานในส่วนนี้จึงเสนอเพียงชุดเดียว ซึ่งใช้ตัวเลขค่าประมาณการของสำนักงานสถิติแห่งชาติที่ให้ค่าเฉลี่ย 10.1 คนต่อองค์กร ทำให้ได้จำนวนอาสาสมัครทั้งหมด 84,901 คน สำหรับองค์กรจดทะเบียน 8,406 องค์กร

ตารางที่ 4-31: การประมาณการอาสาสมัครตามประเภทองค์กร

ประเภทองค์กร	จำนวนองค์กร ที่จดทะเบียน	ค่าเฉลี่ย สำนักงานสถิติ ฯ	ผลการคำนวณ
1. วัฒนธรรมและสันตนาการ	1,870	10.1	18,887.00
2. การศึกษาและวิจัย	1,140	10.1	11,514.00
3. สุขภาพอนามัย	286	10.1	2,899.00
4. บริการสังคม สังคมสงเคราะห์	1,938	10.1	19,574.00
5. สิ่งแวดล้อม	86	10.1	869.00
6. การพัฒนาชนบทและเมือง	224	10.1	2,262.00
7. กฎหมาย การรณรงค์และการเมือง	612	10.1	6,181.00
8. องค์กรการกุศลและอาสาสมัคร	411	10.1	4,151.00
9. กิจกรรมระหว่างประเทศ	12	10.1	121.20
10. ศาสนา	942	10.1	9,514.20
11. การค้า วิชาชีพ และแรงงาน	885	10.1	8,938.50
รวม	8,406	10.1	84,901.00

หมายเหตุ: ใช้ค่าเฉลี่ยของสำนักงานสถิติแห่งชาติ

4.2.4 การใช้จ่ายในรอบปีขององค์กรสาธารณประโยชน์ จำแนกตามประเภทองค์กร

วิธีการและแนวทางในการประมาณค่าใช้จ่ายของภาคองค์กรสาธารณประโยชน์จะเป็นในลักษณะทำนองเดียวกันกับการประมาณการจ้างงาน

(1) การใช้จ่าย: แนวทางที่ 1

ใช้องค์กรจดทะเบียน 8,406 องค์กรและค่าเฉลี่ยค่าใช้จ่ายในรอบปี 2539 ขององค์กรสาธารณประโยชน์จากการสำรวจของสำนักงานสถิติที่ 1,358,210.2 บาทต่อองค์กร (สำนักงานสถิติไม่ได้จัดแบ่งช่วงชั้นค่าใช้จ่ายขององค์กร) คิดเป็นมูลค่าการใช้จ่ายโดยองค์กรสาธารณประโยชน์ทั้งสิ้น 11,417.1 ล้านบาท รายละเอียดค่าใช้จ่ายแสดงในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 4-32: ค่าใช้จ่ายในรอบปีขององค์กรสาธารณประโยชน์ แบ่งตามประเภทองค์กร

(จำนวน : บาท)

ประเภทองค์กร	จำนวนองค์กร ที่จดทะเบียน	ค่าเฉลี่ย สำนักงานสถิติ	ค่าใช้จ่าย รวม
1. วัฒนธรรมและสันตนาการ	1,870	1,358,210.20	2,539,853,074
2. การศึกษาและวิจัย	1,140	1,358,210.20	1,548,359,628
3. สุขภาพอนามัย	286	1,358,210.20	388,448,117
4. บริการสังคม สังคมสงเคราะห์	1,938	1,358,210.20	2,632,211,368
5. สิ่งแวดล้อม	86	1,358,210.20	116,806,077
6. การพัฒนาชนบทและเมือง	224	1,358,210.20	304,239,085
7. กฎหมาย การรณรงค์และการเมือง	612	1,358,210.20	831,224,642
8. องค์กรการกุศลและอาสาสมัคร	411	1,358,210.20	558,224,392
9. กิจกรรมระหว่างประเทศ	12	1,358,210.20	16,298,522
10. ศาสนา	942	1,358,210.20	1,279,434,008
11. การค้า วิชาชีพ และแรงงาน	885	1,358,210.20	1,202,016,027
รวม	8,406	1,358,210.20	11,417,114,9410

(2) การใช้จ่าย: แนวทางที่ 2

แนวทางที่ 2 ใช้คำมัญฐานจากการสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ ตามที่ได้อธิบายมาแล้วข้างต้นในเรื่องการจ้างงาน ตารางต่อไปนี้นำเสนอเรื่องค่าใช้จ่ายจากการสำรวจองค์กรสาธารณประโยชน์ สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ ปี 2543

ตารางที่ 4-33: ค่าเฉลี่ย และค่ามัธยฐานของค่าใช้จ่ายในปี 2542 ขององค์กรสาธารณประโยชน์ จำแนกตามกลุ่มกิจกรรม

(หน่วย : บาท)

ประเภทองค์กร	ค่าเฉลี่ย	ค่ามัธยฐาน	ค่าต่ำสุด	ค่าสูงสุด	N
1. กลุ่มวัฒนธรรมและสันตนาการ					
จดทะเบียน	1,455,000	1,455,000	1,410,000	1,500,000	2
ไม่จดทะเบียน	-	-	-	-	-
2. กลุ่มการศึกษาและวิจัย					
จดทะเบียน	4,603,093	2,520,000	154,560	18,800,000	6
ไม่จดทะเบียน	500,000	500,000	500,000	500,000	1
3. กลุ่มสุขภาพอนามัย					
จดทะเบียน	13,245,520	3,769,000	1,157,869	62,487,276	6
ไม่จดทะเบียน	5,572,189	1,440,000	480,000	33,500,000	11
4. กลุ่มบริการสังคม สังคมสงเคราะห์					
จดทะเบียน	28,585,508	6,606,281.5	600,000	250,000,000	22
ไม่จดทะเบียน	3,083,038	643,200	70,000	13,153,988	6
5. กลุ่มสิ่งแวดล้อม					
จดทะเบียน	24,516,068	4,255,700	536,000	161,525,416	12
ไม่จดทะเบียน	2,151,300	945,000	20,000	7,250,000	8
6. กลุ่มการพัฒนาชนบทและเมือง					
จดทะเบียน	20,096,159	3,700,968	468,000	280,000,000	21
ไม่จดทะเบียน	7,423,048	840,000	0	122,400,000	21
7. กลุ่มการรณรงค์					
จดทะเบียน	6,279,497	4,440,000	739,430	15,400,000	9
ไม่จดทะเบียน	2,937,600	748,000	269,600	12,000,000	6
8. กลุ่มการกุศลและอาสาสมัคร					
จดทะเบียน	10,898,770	10,640,000	315,080	22,000,000	4
ไม่จดทะเบียน	20,248,000	18,464,000	15,600,000	26,680,000	3
8. กลุ่มการค้า วิชาชีพและแรงงาน					
จดทะเบียน	2,932,200	2,932,200	824,400	5,040,000	2
ไม่จดทะเบียน	-	-	-	-	-
รวมทั้งหมดในตัวอย่าง					
จดทะเบียน	19,094,941	4,370,000	154,560	280,000,000	85
องค์กรไม่จดทะเบียนไทย	1,431,202	750,000	0	7,250,000	46
องค์กรต่างประเทศที่ไม่จดทะเบียน	28,667,249	14,376,994	8,200,000	122,400,000	8

ที่มา: การสำรวจองค์กรสาธารณประโยชน์. สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ, 2543.

แนวทางที่ 2 ใช้ฐานจำนวนองค์กรขนาดเล็ก (จดทะเบียน 551 องค์กรและไม่จดทะเบียน 497 องค์กร)

มีการใช้จ่ายเกิดขึ้นในองค์กรสาธารณประโยชน์ที่ทำงานจริงจรงสม่ำเสมอ 3,376.9 ล้านบาท ในปี 2542 เป็นการใช้จ่ายขององค์กรจดทะเบียน 2,669.5 ล้านบาท และองค์กรไม่จดทะเบียน 707.3 ล้านบาท รายละเอียดแสดงในตาราง 4-34 กลุ่มการกุศลและอาสาสมัครที่ไม่ได้จดทะเบียนเป็นสมาคมและมูลนิธิตามกฎหมายไทยเป็นกลุ่มที่มีค่ามัธยฐานสูงที่สุด ส่วนหนึ่งเป็นเพราะประกอบด้วยองค์กรต่างประเทศเป็นส่วนใหญ่

จากผลการสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม ค่าใช้จ่ายต่อปี ณ ปี 2542 คิดเป็นเงินรวมทั้งสิ้น 1,951.7 ล้านบาทจากองค์กรที่ตอบแบบสอบถามเรื่องค่าใช้จ่าย 140 องค์กรทั้งจดทะเบียนและไม่จดทะเบียน ซึ่งเกินครึ่งของค่าใช้จ่ายทั้งหมด หรือเกือบถึงสองในสามของการใช้จ่ายที่เกิดขึ้นจากฐานองค์กรที่มีบทบาทการทำงานในประเทศไทย

ตารางที่ 4-34: การใช้จ่ายที่เกิดขึ้นในแต่ละกลุ่มกิจกรรม ขององค์กรที่มีบทบาททางสังคม (ฐานข้อมูล ชุดที่สอง) แนวทางที่ 2

	จดทะเบียน			ไม่จดทะเบียน			รวม
	องค์กรที่มี บทบาท สม่ำเสมอ	ค่าประมาณ การ	ค่าใช้จ่าย องค์กร	องค์กรที่มี บทบาท สม่ำเสมอ	ค่าประมาณ การ	ค่าใช้จ่าย องค์กร	ค่าใช้จ่าย องค์กร
1. วัฒนธรรมและ สันติภาพ	15	1,455,000	21,825,000	12	750,000 ***2	9,000,000	30,825,000
2. การศึกษาและวิจัย	21	2,520,000	52,920,000	28	500,000	14,000,000	66,920,000
3. สุขภาพอนามัย	95	3,769,000	358,055,000	145	1,440,000	208,800,000	566,855,000
4. บริการสังคม สังคม สงเคราะห์	158	6,606,281.5	1,043,792,477	70	643,200	45,024,000	1,088,816,477
5. สิ่งแวดล้อม	56	4,255,700	238,319,200	50	945,000	47,250,000	285,569,200
6. การพัฒนาชนบท และเมือง	82	3,700,968	303,479,376	100	840,000	84,000,000	387,479,376
7. กฎหมาย การรณรงค์ และการเมือง	38	4,440,000	168,720,000	68	748,000	50,864,000	219,584,000
8. องค์กรการกุศลและ อาสาสมัคร	36	10,640,000	383,040,000	10	18,464,000	184,640,000	567,680,000
9. กิจกรรมระหว่าง ประเทศ	2	1,358,210 ***1	2,716,420.40	7	8,355,879 ***3	58,491,153	61,207,573
10. ศาสนา	28	1,358,210 ***1	38,029,885.60	5	750,000 ***2	3,750,000	41,779,886
11. การค้า วิชาชีพ และแรงงาน	20	2,932,200 ***1	58,644,000.00	2	750,000 ***2	1,500,000	60,144,000
รวม	551		2,669,541,359	497		707,319,153	3,376,860,512

***1 ค่าประมาณการในภาคนี้ ที่จดทะเบียน ใช้ค่าเฉลี่ยของสำนักงานสถิติแห่งชาติ

***2 ค่าประมาณการในภาคนี้ ที่ไม่จดทะเบียน ใช้ค่ามัธยฐานจากการสำรวจองค์กรไม่จดทะเบียนไทยของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

***3 ค่าประมาณการในภาคนี้ ที่ไม่จดทะเบียน ใช้ค่ามัธยฐานจากการวิเคราะห์ข้อมูลจากองค์กรต่างประเทศที่รายงานกับกองงานคนต่างด้าว กระทรวงแรงงาน ฯ โดย สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

ที่เหลือใช้ค่าประมาณการจากค่ามัธยฐานจากการสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

(3) การใช้จ่าย: แนวทางที่ 3

แนวทางที่ 3 ใช้ค่ามัธยฐานจากการสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม เช่นเดียวกับแนวทางที่ 2 เป็นการประมาณการใช้จ่ายของภาคองค์กรสาธารณประโยชน์ที่สูงที่สุด เพราะใช้องค์ประกอบจำนวนองค์กรจากฐานข้อมูลทั้งหมด (ชุดใหญ่) และใช้ค่าประมาณการของสถาบันวิจัยสังคม ชุดเดียวกับแนวทางที่ 2 ที่สูงกว่าของสำนักงานสถิติกับกลุ่มองค์กรส่วนใหญ่ บางกลุ่มใช้ของสำนักงานสถิติ ตัวเลขชุดนี้น่าจะเป็นการประมาณการใช้จ่ายที่เกิดขึ้นในภาคองค์กรสาธารณประโยชน์ในประเทศไทยที่มีแนวโน้มสูง (Upper Range) คือ 32,357.9 ล้านบาท ณ ปี 2542 จะเห็นว่าในส่วนขององค์กรจดทะเบียน แนวทางที่ 3 (31,650.6 ล้าน) มีการใช้จ่ายสูงกว่าแนวทางที่ 1 (11,417.1 ล้าน) 2.7 เท่า (ไม่นับองค์กรไม่จดทะเบียนซึ่งเท่ากัน)

ตารางที่ 4-35: การใช้จ่ายที่เกิดขึ้นในแต่ละกลุ่มกิจกรรม ขององค์กรสาธารณประโยชน์ (ฐานข้อมูลชุดที่หนึ่ง) แนวทางที่ 3

	จดทะเบียน			ไม่จดทะเบียน			รวม
	องค์กรที่จดทะเบียน	ค่าประมาณการ	ค่าใช้จ่ายองค์กร	องค์กรที่มีบทบาทสม่ำเสมอ	ค่าประมาณการ	ค่าใช้จ่ายองค์กร	
1. กลุ่มวัฒนธรรมและสันตนาการ	1,870	1,455,000	2,720,850,000	12	750,000 ***2	9,000,000	2,729,850,000
2. กลุ่มการศึกษาและวิจัย	1,140	2,520,000	2,872,800,000	28	500,000	14,000,000	2,886,800,000
3. กลุ่มสุขภาพอนามัย	286	3,769,000	1,077,934,000	145	1,440,000	208,800,000	1,286,734,000
4. กลุ่มบริการสังคมสังคมสงเคราะห์	1,938	6,606,281.5	12,802,973,547	70	643,200	45,024,000	12,847,997,547
5. กลุ่มสิ่งแวดล้อม	86	4,255,700	365,990,200	50	945,000	47,250,000	413,240,200
6. กลุ่มการพัฒนาชนบทและเมือง	224	3,700,968	829,016,832	100	840,000	84,000,000	913,016,832
7. กลุ่มกฎหมาย การรณรงค์และการเมือง	612	4,440,000	2,717,280,000	68	748,000	50,864,000	2,768,144,000
8. กลุ่มองค์กรการกุศลและอาสาสมัคร	411	10,640,000	4,373,040,000	10	18,464,000	184,640,000	4,557,680,000
9. กลุ่มกิจกรรมระหว่างประเทศ	12	1,358,210 ***1	16,298,522	7	8,355,879 ***3	58,491,153	74,789,675
10. กลุ่มศาสนา	942	1,358,210 ***1	1,279,434,008	5	750,000 ***2	3,750,000	1,283,184,008
11. กลุ่มการค้า วิชาชีพ และแรงงาน	885	2,932,200 ***1	2,594,997,000	2	750,000 ***2	1,500,000	2,596,497,000
รวม	8,406		31,650,614,110	497		707,319,153	32,357,933,263

***1 ค่าประมาณการในภาคนี้ ที่จดทะเบียน ใช้ค่าเฉลี่ยของสำนักงานสถิติแห่งชาติ

***2 ค่าประมาณการในภาคนี้ ที่ไม่จดทะเบียน ใช้ค่ามัธยฐานจากการสำรวจองค์กรไม่จดทะเบียนไทยของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

***3 ค่าประมาณการในภาคนี้ ที่ไม่จดทะเบียน ใช้ค่ามัธยฐานจากการวิเคราะห์ข้อมูลจากองค์กรต่างประเทศที่รายงานกับกองงานคนต่างด้าว กระทรวงแรงงาน ฯ โดย สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ ที่เหลือใช้ค่าประมาณการจากค่ามัธยฐานจากการสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

ในแนวทางที่ 3 นี้ โอกาสที่การประมาณโดยรวมของแต่ละกลุ่มจะสูงเกินไปจะเกิดขึ้นได้กับ (1) กลุ่มที่มีองค์กรเป็นจำนวนมาก ในระดับใกล้ๆ 1,000 หรือมากกว่า 1,000 องค์กร ซึ่งเป็นสัดส่วนกลุ่มประมาณร้อยละ 11-23 ขององค์กรจดทะเบียนทั้งหมด 8,406 องค์กร ซึ่งจะทำให้การใช้จ่ายโดยรวมทั้งภาคองค์กรสาธารณประโยชน์สูงตามไปด้วย กลุ่มที่มีองค์กรมากได้แก่ กลุ่มวัฒนธรรมและสันติภาพ การศึกษา สังคมสงเคราะห์ ศาสนา การค้า วิชาชีพและแรงงาน (2) แม้ว่ากลุ่มเหล่านี้มีจำนวนมากแต่เมื่อดูจากกลุ่มย่อยในรายละเอียดแล้วจะมีสัดส่วนขององค์กรเล็กๆ และองค์กรระดับท้องถิ่นอยู่สูง (ดูรายละเอียดการแบ่งกลุ่มย่อยของกลุ่มประเภทสากลในภาคผนวก)

ปัญหาเช่นเดียวกันเกิดขึ้นกับกลุ่มที่มีจำนวนไม่มากนัก คือไม่เกิน 500 องค์กร แต่มีกลุ่มย่อยที่น่าจะเป็นองค์กรขนาดเล็กและองค์กรท้องถิ่นอยู่สูงเช่นกันได้แก่ กลุ่มการณรงค์ เฉพาะในส่วนกลุ่มประชาคมที่มี 567 องค์กร (เป็นการณรงค์เพียง 45 องค์กร) อีกกลุ่มหนึ่งคือ กลุ่มการกุศลและอาสาสมัคร ซึ่งส่วนที่เป็นองค์กรการกุศลมีองค์กรขนาดเล็กอยู่ไม่น้อย

ขณะที่ต้องยอมรับตัวเลขค่าเฉลี่ยของสำนักงานสถิติว่าเป็นตัวเลขจากทั่วประเทศที่ต่ำที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับ การสำรวจขององค์กรอื่นๆ แต่เมื่อพิจารณาแยกตามกลุ่มย่อยของแต่ละกลุ่มแล้วแม้กระทั่งค่าเฉลี่ยของสำนักงานสถิติสำหรับกลุ่มย่อยบางกลุ่มก็อาจจะสูงเกินไปได้ เนื่องจากกลุ่มย่อยบางกลุ่มในแต่ละกลุ่มเหล่านี้จะมีการใช้จ่ายน้อยกว่าค่าประมาณการ

สิ่งที่พบในการจำแนกจัดประเภทองค์กรในรายละเอียด และผลการสำรวจของสถาบันวิจัยสังคมที่สำรวจองค์กรที่มีบทบาทและมีสัดส่วนตัวอย่างขององค์กรระดับชาติสูง ซึ่งอยู่ในกรุงเทพมหานครเป็นส่วนใหญ่ สอดคล้องไปในทางเดียวกับสำนักงานสถิติเมื่อจำแนกค่าใช้จ่ายตามภูมิภาค ที่ว่ากรุงเทพฯ เป็นที่ตั้งขององค์กรขนาดใหญ่ ซึ่งประกอบด้วยองค์กรเดี่ยวและองค์กรแม่หรือสำนักงานใหญ่ องค์กรเหล่านี้มีขนาดใหญ่กว่าองค์กรในภูมิภาคอย่างมีนัยสำคัญ และตกประมาณ 12-13 เท่าตัว ดังแสดงในตาราง 4-36 และองค์กรท้องถิ่นในภูมิภาคมีขนาดเล็กกว่าค่าเฉลี่ยระดับชาติประมาณ 4 เท่า

ตารางที่ 4-36: ค่าใช้จ่ายเฉลี่ยในรอบปี 2539 ขององค์กรสาธารณประโยชน์ที่จดทะเบียนกับสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

พื้นที่	ค่าใช้จ่ายเฉลี่ย (บาท)
ทั่วราชอาณาจักร	1,358,210.2
กรุงเทพมหานคร	4,088,289.7
ภาคกลาง	339,053.8
ภาคเหนือ	335,938.1
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	274,511.0
ภาคใต้	266,371.2

ที่มา : สำนักงานสถิติแห่งชาติ

ในกรณีของกลุ่มการศึกษาซึ่งเป็นร้อยละ 13.5 ขององค์กรจดทะเบียนทั้งหมด มีองค์กรที่เป็นองค์กรระดับประถมและมัธยมถึง 970 องค์กร (ร้อยละ 11.5) ซึ่งส่วนใหญ่เป็นองค์กรที่สนับสนุนโรงเรียนแต่ละแห่งและการศึกษาในพื้นที่ในภูมิภาคต่างๆ ที่น่าจะมีขนาดการใช้จ่ายค่อนข้างต่ำและอาจจะเป็นไปได้ที่จะต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของสำนักงานสถิติ และองค์กรขนาดใหญ่ในกลุ่มการศึกษามีไม่กี่องค์กร ส่วนหนึ่งทำเรื่องปัญหาการศึกษาในรูปแบบต่างๆ อีกส่วนจัดอยู่ในกลุ่มย่อยการวิจัย กระนั้นก็ดีก็ไม่น่าจะถ่วงเฉลี่ยไปให้องค์กรเล็กจำนวนมากทั้งกลุ่มทำให้ได้ค่ารวมถึง 2,872 ล้านบาท ดังนั้น ในภาพรวมของกลุ่มการศึกษาตามแนวทางที่ 3 หรือแม้กระทั่งแนวทางที่ 1 จึงน่าจะเป็นการประมาณการที่อาจจะสูงเกินไป

สถานการณ์ทำนองเดียวกันมีโอกาสเกิดขึ้นกับกลุ่มการค้า วิชาชีพและแรงงาน ที่มีร้อยละ 10.5 ขององค์กรจดทะเบียนทั้งหมด และกลุ่มย่อยผู้ประกอบการอาชีพเดียวกัน (Trade) 694 องค์กรหรือร้อยละ 8 ที่เป็นองค์กรของประชาชนที่ประกอบอาชีพเดียวกันระดับท้องถิ่นขนาดเล็ก ที่น่าจะมีการใช้จ่ายในองค์กรไม่มากนักและอาจจะเป็นไปได้ที่จะต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของสำนักงานสถิติ (ซึ่งแนวทางที่ 3 ของกลุ่มนี้ ใช้ค่าเฉลี่ยของสำนักงานสถิติ) ส่วนค่ามัธยฐานที่สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ ได้มาสำหรับกลุ่มนี้เป็นกลุ่มวิชาชีพ

กลุ่มวัฒนธรรมและสันตนาการ ค่าประมาณการที่ใช้มีค่าใกล้เคียงกับค่าเฉลี่ยของสำนักงานสถิติ (1,358,210 บาท) จึงลดโอกาสที่จะประมาณการสูงเกินไปลงระดับหนึ่ง กลุ่มวัฒนธรรมและสันตนาการยังเป็นกลุ่มที่ไม่ค่อยมีรายงานการศึกษาเชิงปริมาณอ้างอิงถึงโดยเฉพาะการกีฬาและสันตนาการ งานอดิเรก ทำให้ยากที่จะบอกแนวโน้มได้ว่าเป็นประมาณการที่สูงหรือต่ำเกินไป สิ่งที่ต้องระวังคือกลุ่มนี้มีสัดส่วนสูงถึงร้อยละ 22 ขององค์กรสาธารณประโยชน์ที่จดทะเบียนทั้งหมด

กลุ่มศาสนาเป็นกลุ่มที่ใช้ค่าเฉลี่ยของสำนักงานสถิติ กลุ่มศาสนาที่จดทะเบียนมีสัดส่วนร้อยละ 11 และส่วนใหญ่เป็นกลุ่มพุทธ ซึ่งประกอบด้วยมูลนิธิและสมาคมทางศาสนาของวัดและของปัจเจกบุคคล โดยทั่วไปเป็นที่รู้กันว่าองค์กรศาสนาพุทธส่วนหนึ่งน่าจะมีเงินและทรัพย์สินมากและมีการใช้จ่ายที่เกิดขึ้น แต่ความรู้ส่วนนี้ยังขาดข้อมูลที่ศึกษาเปรียบเทียบเป็นระบบอยู่มาก และเป็นส่วนที่เป็นที่สนใจของสังคม ที่ควรมีการสำรวจศึกษาต่อไป

กลุ่มบริการสังคมเป็นกลุ่มที่มีสัดส่วนถึงร้อยละ 23 ขององค์กรที่จดทะเบียนทั้งหมด และเป็นกลุ่มที่มีองค์กรขนาดใหญ่และย่อยๆ อยู่มาก ในกลุ่มย่อยที่ 1 และ 2 และในกลุ่มย่อยที่ 3 ก็มีองค์กรที่มีบทบาทอยู่ไม่น้อย อย่างไรก็ดี มีองค์กรขนาดเล็กที่มีขอบเขตการทำงานจำกัดอยู่มาก ซึ่งบางส่วนมีลักษณะใกล้เคียงกับองค์กรการกุศล เมื่อใช้ค่าประมาณการตัวเดียวกันทั้งหมดตามแนวทางที่ 3 น่าจะทำให้มีการประเมินค่าสูงเกินไป ตารางข้างล่างนี้นำเสนอทางเลือกอีกวิธีหนึ่ง ที่ทำให้ค่าใช้จ่ายรวมของกลุ่มนี้ (ที่จดทะเบียน) ลดลงกว่าในแนวทางที่ 3 (12,802.9 ล้านบาท) ประมาณ 3 เท่า

ตารางที่ 4-37: การประเมินค่าใช้จ่ายต่อปีขององค์กรด้านบริการสังคมและสังคมสงเคราะห์ที่จดทะเบียน
(หน่วย : บาท)

บริการสังคม สังคมสงเคราะห์	จำนวนองค์กร	ค่าประมาณการ	ค่าใช้จ่ายรวม
1. บริการทางสังคม	217	6,606,281.50	1,433,563,085.50
2. บริการฉุกเฉิน สาธารณภัย อุบัติภัย	37	6,606,281.50	244,432,415.50
3. ช่วยการครองชีพและรายได้***1	1,684	1,358,210.00	2,287,225,976.80
รวม	1,938		3,965,221,477.80

***1 ใช้ค่าเฉลี่ยสำนักงานสถิติแห่งชาติ

ที่เหลือใช้การประมาณการของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

กลุ่มกฎหมาย การณรงค์และการเมือง เป็นกลุ่มที่มีจำนวนองค์กรที่จดทะเบียนไม่มากนัก แต่กลุ่มย่อยที่จัดเป็นกลุ่มประชาคม (Civic Groups) ที่ประกอบด้วยสมาคมภาษา/เชื้อ สมาคมผู้ปกครองครูนักเรียนต่างๆ เหล่านี้ เป็นองค์กรระดับท้องถิ่นพอสมควร โดยทั่วไปไม่น่าจะมีการใช้จ่ายต่อปีที่มาถึงสี่ล้านบาทต่อองค์กร แม้ว่าจะมีองค์กรขนาดใหญ่อยู่บ้าง ขณะที่ตัวอย่างที่ได้มาจากการสำรวจเป็นองค์กรที่เป็นด้านการรณรงค์ประเด็นทางสังคมจึงเหมาะสมโดยตรงที่จะใช้กับกลุ่มย่อยการรณรงค์ ตารางข้างล่างนี้นำเสนอทางเลือกอีกวิธีหนึ่ง ที่ทำให้ค่าใช้จ่ายรวมของกลุ่มนี้น้อยกว่าแนวทางที่ 3 (2,717 ล้านบาท)

ตารางที่ 4-38: การประเมินค่าใช้จ่ายต่อปีขององค์กรด้านกฎหมาย การณรงค์และการเมืองที่จดทะเบียน
(หน่วย : บาท)

กฎหมาย การณรงค์และการเมือง	จำนวนองค์กร	ค่าประมาณการ	ค่าใช้จ่ายรวม
1. กลุ่มประชาคม (Civic Groups)***1	567	1,358,210	770,105,183.40
2. การรณรงค์	45	4,440,000	199,800,000.00
รวม	612		969,905,183.40

***1 ใช้ค่าเฉลี่ยสำนักงานสถิติ

ที่เหลือใช้การประมาณการของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

ในทำนองเดียวกัน ตารางต่อไปนี้นำเสนอทางเลือกอีกวิธีหนึ่ง ที่ทำให้ค่าใช้จ่ายรวมของกลุ่มองค์กรการกุศลและส่งเสริมอาสาสมัครที่จดทะเบียนแตกต่างออกไปจากแนวทางที่ 3 ที่ประเมินค่าใช้จ่ายกลุ่มนี้ไว้สูงถึง 4,373 ล้านบาท เนื่องจากค่าประมาณการมาจากองค์กรชั้นนำในด้านการกุศลสาธารณะ ส่วนใหญ่สนับสนุนโดยบริษัทหรือบรรษัทธุรกิจที่น่าจะสนับสนุนได้ว่าสถานะการเงินน่าจะดีกว่าองค์กรการกุศลระดับปัจเจกชนทั่วไป ขณะเดียวกันตัวเลขของสำนักงานสถิติก็เหมาะสมที่จะใช้กับองค์กรการกุศลทั่วไป (คู่มือช่วยเหลือและวัตถุประสงค์องค์กรในรายงานของสำนักงานสถิติในภาคผนวก)

ตารางที่ 4-39: การประเมินค่าใช้จ่ายต่อปีขององค์กรด้านการกุศลและส่งเสริมอาสาสมัครที่จดทะเบียน
(หน่วย : บาท)

องค์กรการกุศลและส่งเสริมอาสาสมัคร	จำนวนองค์กร	ค่าประมาณการ	ค่าใช้จ่ายรวม
1. เพื่อสาธารณกุศล	359		
1.1 องค์กรให้ทุน	7	10,640,000	74,480,000.00
1.2 องค์กรประสานงานกลางระดับชาติ	5	10,640,000	53,200,000.00
1.3 องค์กรสาธารณกุศลทั่วไป***1	347	1,358,210	471,298,939.40
2. อาสาสมัครเพื่อสาธารณประโยชน์***1	52	1,358,210	70,626,930.40
รวม	411		669,605,869.80

***1 ใช้ค่าเฉลี่ยสำนักงานสถิติแห่งชาติ

ที่เหลือใช้การประมาณการของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

การประเมินค่าใช้จ่ายหรือรายได้ โดยแยกแต่ละกลุ่มเพื่อให้ข้อมูลชัดเจนดีพอนั้นมีขั้นตอนที่ยุ่งยากพอสมควร ต้องอาศัยความเข้าใจถึงองค์ประกอบของภาคองค์กรสาธารณประโยชน์ว่าประกอบด้วยอะไรบ้าง มีกิจกรรมอะไร และจากนั้นมีจำนวนเท่าไรในแต่ละกลุ่มกิจกรรมนั้นๆ จึงสามารถพิจารณาอีกครั้งว่าค่าประมาณการตัวไหนที่เหมาะสมใกล้เคียงกับสภาพการณ์ ซึ่งนอกจากใช้ข้อมูลจากการศึกษารายงานที่มีอยู่ทั้งหลายแล้ว ก็ยังจำเป็นต้องสร้างสมมติฐานในการพิจารณาให้เหตุผลว่า ตัวประมาณการใดน่าจะสูงหรือต่ำเกินไป รายงานชิ้นนี้ชี้ให้เห็นความขาดแคลนข้อมูลจากองค์กรบางประเภท และระดับการวิเคราะห์ที่มีอยู่ในรายงานต่างๆ ไปก็ยังไม่ลึกหรือเน้นประเด็นเชิงปริมาณมากพอ การนำตัวเลขประเมินครั้งนี้ไปใช้ควรใช้ในลักษณะที่แสดงระดับต่ำสุด ถึงสูงสุด (Range) แทนที่จะใช้เป็นตัวเลขเดี่ยวๆและเหมาะสมที่จะนำไปใช้ในการเปรียบเทียบถึงน้ำหนักระหว่างกลุ่มต่างๆในภาคองค์กรสาธารณประโยชน์ในประเทศไทย

(4) แนวทางที่ 4: การประมาณการใช้จ่าย : การประมาณแบบผสมผสาน

ทางเลือกที่จะนำเสนอต่อไปนี้ ใช้แนวทางที่ 3 เป็นหลักคือจำนวนองค์กรทั้งหมดและค่าประมาณการของบางกลุ่ม ส่วนบางกลุ่มที่กลุ่มย่อยมีลักษณะค่อนข้างชัดเจนและแตกต่างจากตัวอย่างที่ได้จากกลุ่มย่อยอื่นที่สถาบันวิจัยสังคมเก็บตัวอย่างมา ก็จะใช้ค่าประมาณการของสำนักงานสถิติแห่งชาติ เพราะเป็นค่าที่ต่ำที่สุดและเป็นตัวประมาณการหลักขององค์กรสาธารณประโยชน์ทั่วไป ทั้งนี้แนวทางนี้จะใช้ค่าประมาณการของสถาบันวิจัยสังคมเฉพาะกับกลุ่มย่อยที่เก็บข้อมูลมา หรือใกล้เคียงที่สุด ส่วนนอกเหนือจากนั้นจะใช้ข้อมูลของสำนักงานสถิติตามความเหมาะสม

ในบางกรณี บางกลุ่มก็พิจารณาจากสัดส่วนจำนวนองค์กรและความน่าจะเป็นไปได้ของสัดส่วนองค์กรใหญ่ต่อเล็ก และใช้ค่าประมาณการสองตัวทั้งสูงและต่ำ ตามแนวคิดที่เสนอไว้ในการอภิปรายผลของแนวทางที่ 3 ซึ่งในทางเลือกแบบผสมผสานนี้อาศัยการแบ่งประเภทองค์กรที่ละเอียดเป็นฐานสำคัญ

ตารางที่ 4-40: การประเมินค่าใช้จ่ายต่อปีแบบผสมผสาน

	จดทะเบียน			ไม่จดทะเบียน			รวม
	องค์กรที่ จดทะเบียน	ค่าประมาณ การ	ค่าใช้จ่าย องค์กร	องค์กรที่มี บทบาท สม่ำเสมอ	ค่าประมาณ การ	ค่าใช้จ่าย องค์กร	ค่าใช้จ่าย องค์กร
1. วัฒนธรรมและ สันติภาพ	1,870		2,584,086,013	12	750,000	9,000,000	2,593,086,013
1.1 ศิลปวัฒนธรรม (สากลและพื้นบ้าน)	129	1,455,000	187,695,000		***2		
1.2 กีฬา	328	1,455,000	477,240,000				
1.3 สโมสรทางสังคม และงานอดิเรก***1	1349	1,358,210	1,832,225,560				
1.4 อื่น ๆ ***1	64	1,358,210	86,925,453				
2. การศึกษาและวิจัย	1140		1,805,115,174	28	500,000	14,000,000	1,819,115,174
2.1 ระดับประถมและ มัธยม	970						
--80% ขององค์กร ***1	776	1,358,210	1,053,971,115				
--20% ขององค์กร	194	2,520,000	488,880,000				
2.2 ระดับอุดมศึกษา ***1	143	1,358,210	194,224,059				
2.3 กิจกรรมวิจัย	4	2,520,000	10,080,000				
2.4 สนับสนุนวิทยาการ เพื่อการพัฒนาทั่วไป	23	2,520,000	57,960,000				
3. สุขภาพอนามัย	286	3,769,000	1,077,934,000	145	1,440,000	208,800,000	1,286,734,000
4. บริการสังคม และ สังคมสงเคราะห์	1938		3,965,221,478	70	643,200	45,024,000	4,010,245,478
4.1 บริการทางสังคม	217	6,606,281.5	1,433,563,086				
4.2 บริการฉุกเฉิน สาธารณภัย อุบัติภัย	37	6,606,281.5	244,432,416				
4.3 ช่วยการครองชีพ และรายได้ ***1	1684	1,358,210	2,287,225,977				
5. สิ่งแวดล้อม	86	4,255,700	365,990,200	50	945,000	47,250,000	413,240,200
6. การพัฒนาชนบท และเมือง	224	3,700,968	829,016,832	100	840,000	84,000,000	913,016,832
7. กฎหมาย การรณรงค์ และการเมือง	612		969,905,183	68	748,000	50,864,000	1,020,769,183
7.1 กลุ่มประชาคม (Civic Groups) ***1	567	1,358,210	770,105,183				
7.2 การรณรงค์	45	4,440,000	199,800,000				

8. องค์กรการกุศลและ อาสาสมัคร	411		669,605,870	10	18,464,000	184,640,000	854,245,870
8.1 เพื่อสาธารณกุศล	359						
-องค์กรให้ทุน	7	10,640,000	74,480,000				
-องค์กรประสาน งานกลางระดับชาติ	5	10,640,000	53,200,000				
-องค์กรสาธารณกุศล ทั่วไป ***1	347	1,358,210	471,298,939				
8.2 อาสาสมัครเพื่อ สาธารณประโยชน์ ***1	52 411	1,358,210	70,626,930				
9. กิจกรรมระหว่าง ประเทศ	12	1,358,210 ***1	16,298,522	7	8,355,879 ***3	58,491,153	74,789,675
10. ศาสนา	942	1,358,210 ***1	1,279,434,008	5	750,000 ***2	3,750,000	1,283,184,008
11. การค้า วิชาชีพ และ แรงงาน	885		1,468,020,303	2	750,000	1,500,000	1,469,520,303
11.1 การรวมตัวของคน อาชีพเดียวกัน ***1	694	1,358,210	942,597,879		***2		
11.2 วิชาชีพ	169	2,932,200	495,541,800				
11.3 แรงงาน/ลูกจ้าง ***1	22	1,358,210	29,880,624				
รวม	8,406		15,030,627,583	497		707,319,153	15,737,946,736

***1 ค่าเฉลี่ยของสำนักงานสถิติแห่งชาติ

***2 ค่าประมาณการในภาคนี้ ที่ไม่จดทะเบียน ใช้ค่ามัธยฐานจากการสำรวจองค์กรไม่จดทะเบียนไทยของ
สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

***3 ค่าประมาณการในภาคนี้ ที่ไม่จดทะเบียน ใช้ค่ามัธยฐานจากการวิเคราะห์ข้อมูลจากองค์กรต่าง
ประเทศที่รายงานกับกองงานคนต่างด้าว กระทรวงแรงงาน ฯ โดย สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

จะเห็นได้ว่า ค่าประมาณการเฉพาะของสำนักงานสถิติแห่งชาติและสถาบันวิจัยสังคม ดังปรากฏใน
ตารางที่ 4-34 และ 4-35 ค่าใช้จ่ายต่อปีสำหรับ 1,048 องค์กร (ฐานข้อมูลชุดที่สอง หรือแนวทางที่ 2) จะ
ได้ 3,376.9 ล้านบาท และสำหรับ 8,903 องค์กร (ฐานข้อมูลชุดที่หนึ่ง หรือแนวทางที่ 3) จะได้ 32,357.9
ล้านบาท แต่ถ้าปรับค่าประมาณการในบางกลุ่มตามความน่าจะเป็นแล้ว รายจ่ายต่อปีของ
องค์กร 8,903 องค์กรตามวิธีผสมผสานจะเหลือเพียง 15,737.9 ล้านบาทเท่านั้น แตกต่างกัน 16,620 ล้านบาท
ต่อปี กลุ่มที่เปลี่ยนแปลงมากคือ การศึกษาและวิจัย บริการสังคมและสังคมสงเคราะห์ กฎหมายการณรงค์
และการเมือง และองค์กรการกุศลและอาสาสมัคร

สรุปว่าค่าใช้จ่ายขององค์กรสาธารณประโยชน์มีขนาดประมาณ 15,000-32,000 ล้านบาท

4.2.5 รายรับขององค์กรสาธารณประโยชน์ จำแนกตามกลุ่มกิจกรรม

วิธีการและแนวทางในการประมาณรายรับต่อปีของภาคองค์กรสาธารณประโยชน์จะเป็นในลักษณะทำนองเดียวกันกับการประมาณการจ้างงาน

(1) รายรับ: แนวทางที่ 1

แนวทางที่ 1 ใช้องค์กรจดทะเบียน 8,406 องค์กรและค่าเฉลี่ยรายรับทั้งประเทศในรอบปี 2539 ขององค์กรสาธารณประโยชน์จากการสำรวจของสำนักงานสถิติ ที่ 2,852,887.20 บาทต่อองค์กร (สำนักงานสถิติไม่ได้จัดแบ่งช่วงชั้นรายรับขององค์กร) คิดเป็นรายรับโดยองค์กรสาธารณประโยชน์ทั้งสิ้น 23,981.4 ล้านบาท มากกว่ารายจ่ายตามแนวทางที่ 1 (11,417.10 ล้านบาท) อยู่ 12,564.3 ล้านบาท

รายละเอียดค่าใช้จ่ายแสดงในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 4-41: รายรับในรอบปีขององค์กรสาธารณประโยชน์

ประเภทองค์กร	จำนวนองค์กร ที่จดทะเบียน	ค่าเฉลี่ยรายรับ สำนักงานสถิติ	รายรับ รวม
1. วัฒนธรรมและสันตนาการ	1,870	2,852,887.20	5,334,899,064
2. การศึกษาและวิจัย	1,140	2,852,887.20	3,252,291,408
3. สุขภาพอนามัย	286	2,852,887.20	815,925,739
4. บริการสังคม สังคมสงเคราะห์	1,938	2,852,887.20	5,528,895,394
5. สิ่งแวดล้อม	86	2,852,887.20	245,348,299
6. การพัฒนาชนบทและเมือง	224	2,852,887.20	639,046,733
7. กฎหมาย การรณรงค์และการเมือง	612	2,852,887.20	1,745,966,966
8. องค์กรการกุศลและอาสาสมัคร	411	2,852,887.20	1,172,536,639
9. กิจกรรมระหว่างประเทศ	12	2,852,887.20	34,234,646
10. ศาสนา	942	2,852,887.20	2,687,419,742
11. การค้า วิชาชีพ และแรงงาน	885	2,852,887.20	2,524,805,172
รวม	8,406	2,852,887.20	23,981,369,803

ค่าเฉลี่ยรายรับในรอบปี 2539 โดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ

ตารางที่ 4-42: ค่าเฉลี่ย และค่ามัธยฐานรายรับขององค์กรสาธารณประโยชน์จำแนกตามกลุ่มกิจกรรม

ประเภทองค์กร	ค่าเฉลี่ย	ค่ามัธยฐาน	ค่าต่ำสุด	ค่าสูงสุด	N
1. ภาควัฒนธรรมและสันติภาพ					
จดทะเบียน	2,500,000	2,500,000	2,500,000	2,500,000	2
ไม่จดทะเบียน	-	-	-	-	-
2. ภาคการศึกษาและวิจัย					
จดทะเบียน	3,483,333	2,100,000	200,000	12,000,000	6
ไม่จดทะเบียน	800,000	800,000	800,000	800,000	1
3. ภาคสุขภาพอนามัย					
จดทะเบียน	14,229,663	6,600,000	500,000	62,963,258	7
ไม่จดทะเบียน	4,321,818	2,000,000	400,000	22,500,000	11
4. ภาคบริการสังคม สงคมสงเคราะห์					
จดทะเบียน	35,298,002	4,792,311	500,000	350,000,000	23
ไม่จดทะเบียน	2,850,000	775,000	500,000	12,500,000	6
5. ภาคสิ่งแวดล้อม					
จดทะเบียน	10,827,273	3,000,000	500,000	62,500,000	11
ไม่จดทะเบียน	2,283,750	1,250,000	20,000	7,500,000	8
6. ภาคการพัฒนาชนบทและเมือง					
จดทะเบียน	20,866,866	2,500,000	500,000	280,000,000	21
ไม่จดทะเบียน	6,866,000	500,000	180,000	100,000,000	20
7. ภาคกฎหมาย การรณรงค์และ การเมือง					
จดทะเบียน	7,430,000	5,000,000	700,000	17,500,000	9
ไม่จดทะเบียน	3,250,000	1,750,000	500,000	12,000,000	6
8. ภาคการกุศลและอาสาสมัคร					
จดทะเบียน	10,337,500	9,500,000	350,000	22,000,000	4
ไม่จดทะเบียน	14,795,750	18,250,000	500,000	22,183,000	4
11. ภาคการค้า วิชาชีพและแรงงาน					
จดทะเบียน	4,200,000	4,200,000	500,000	7,900,000	2
ไม่จดทะเบียน	-	-	-	-	-
รวมทั้งหมดในตัวอย่าง					
จดทะเบียน	19,304,138	3,000,000	200,000	350,000,000	86
องค์กรไม่จดทะเบียนไทย	1,564,468	700,000	20,000	12,000,000	47
องค์กรต่างประเทศที่ไม่จดทะเบียน	25,460.375	15,000,000	8,000,000	100,000,000	8

ที่มา: การสำรวจองค์กรสาธารณประโยชน์. สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ, 2543.

(2) รายรับ: แนวทางที่ 2

แนวทางที่ 2 ใช้ค่ามัธยฐานจากการสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ ตามที่ได้อธิบายมาแล้วข้างต้นในเรื่องการจ้างงาน ตารางต่อไปนี้จะนำเสนอเรื่องรายรับขององค์กรสาธารณประโยชน์ จำแนกตามประเภทหรือกลุ่ม จากการสำรวจองค์กรสาธารณประโยชน์ สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ ปี 2543

แนวทางที่ 2 ใช้ฐานจำนวนองค์กรขนาดเล็ก (จดทะเบียน 551 องค์กรและไม่จดทะเบียน 497 องค์กร) และใช้ค่ามัธยฐานจากการสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม และแหล่งอื่นในบางกลุ่มเช่นเดียวกับการจ้างงาน และการประเมินค่าใช้จ่าย ในปี 2542 องค์กรสาธารณประโยชน์ที่ทำงานจริงจึงสมควรมีรายรับ 3,392.8 ล้านบาท เป็นรายรับขององค์กรจดทะเบียน 2,540.4 ล้านบาท และองค์กรไม่จดทะเบียน 852.4 ล้านบาท รายละเอียดแสดงในตารางที่ 4-43 กลุ่มการกุศลและอาสาสมัครที่ไม่ได้จดทะเบียนเป็นสมาคมและมูลนิธิตามกฎหมายไทยเป็นกลุ่มที่มีค่ามัธยฐานสูงที่สุด ส่วนหนึ่งเป็นเพราะประกอบด้วยองค์กรต่างประเทศเป็นส่วนใหญ่

ผลการสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม แสดงรายรับต่อปี ณ ปี 2542 คิดเป็นเงินรวมทั้งสิ้น 1,959.8 ล้านบาทจากองค์กรที่ตอบแบบสอบถามเรื่องรายรับ 142 องค์กรทั้งจดทะเบียนและไม่จดทะเบียน ซึ่งเกินครึ่งของรายรับทั้งหมดที่เกิดขึ้นจากฐานองค์กรที่มีบทบาทการทำงานในประเทศไทย

สำหรับองค์กรสาธารณประโยชน์ที่ทำงานจริงจึงสมควรในแนวทางที่ 2 นี้ ค่าใช้จ่ายและรายรับขององค์กรสาธารณประโยชน์โดยรวมไม่ค่อยแตกต่างกันมาก ในบางกลุ่มรายจ่ายสูงกว่ารายรับ ส่วนในแนวทางที่ 1 ที่ใช้ตัวเลขของสำนักงานสถิติที่สอบถามเรื่องการเงินอย่างละเอียด ค่าเฉลี่ยรายได้สูงกว่าค่าใช้จ่าย (2,852,887.2 บาท ต่อ 1,358,210 บาท)

ตารางที่ 4-43: รายรับที่เกิดขึ้นในแต่ละกลุ่มกิจกรรม ขององค์กรที่มีบทบาททางสังคม (ฐานข้อมูลชุดที่ 2)
แนวทางที่ 2

	จดทะเบียน			ไม่จดทะเบียน			รวม
	องค์กรที่มี บทบาท สม่ำเสมอ	ค่าประมาณการ	ค่าใช้จ่าย องค์กร	องค์กรที่มี บทบาท สม่ำเสมอ	ค่าประมาณการ	ค่าใช้จ่าย องค์กร	ค่าใช้จ่าย องค์กร
1. วัฒนธรรมและ สันติภาพ	15	2,500,000	37,500,000	12	700,000 ***2	8,400,000	45,900,000
2. การศึกษาและวิจัย	21	2,100,000	44,100,000	28	800,000	22,400,000	66,500,000
3. สุขภาพอนามัย	95	6,600,000	627,000,000	145	2,000,000	290,000,000	917,000,000
4. บริการสังคม สังคมสงเคราะห์	158	4,792,311	757,185,138	70	775,000	54,250,000	811,435,138
5. สิ่งแวดล้อม	56	3,000,000	168,000,000	50	1,250,000	62,500,000	230,500,000
6. การพัฒนาชนบท และเมือง	82	2,500,000	205,000,000	100	500,000	50,000,000	255,000,000
7. กฎหมาย การรณรงค์ และการเมือง	38	5,000,000	190,000,000	68	1,750,000	119,000,000	309,000,000
8. องค์กรการกุศลและ อาสาสมัคร	36	9,500,000	342,000,000	10	18,250,000	182,500,000	524,500,000
9. กิจกรรมระหว่าง ประเทศ	2	2,852,887.2 ***1	5,705,774	7	8,355,879 ***3	58,491,153	64,196,927
10. ศาสนา	28	2,852,887.2 ***1	79,880,842	5	700,000 ***2	3,500,000	83,380,842
11. การค้า วิชาชีพ และ แรงงาน	20	4,200,000 ***1	84,000,000	2	700,000 ***2	1,400,000	85,400,000
รวม	551		2,540,371,754	497		852,441,153	3,392,812,907

***1 ค่าประมาณการในภาคนี้ ที่จดทะเบียน ใช้ค่าเฉลี่ยของสำนักงานสถิติแห่งชาติ

***2 ค่าประมาณการในภาคนี้ ที่ไม่จดทะเบียน ใช้ค่ามัธยฐานจากการสำรวจองค์กรไม่จดทะเบียนไทยของ
สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

***3 ค่าประมาณการในภาคนี้ ที่ไม่จดทะเบียน ใช้ค่ามัธยฐานจากการวิเคราะห์ข้อมูลจากองค์กรต่าง
ประเทศที่รายงานกับกองงานคนต่างด้าว กระทรวงแรงงาน ฯ โดย สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ
ที่เหลือใช้ค่าประมาณการจากค่ามัธยฐานจากการสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

(2) รายรับ: แนวทางที่ 3

แนวทางที่ 3 ใช้ค่ามัธยฐานจากการสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม เช่นเดียวกับแนวทางที่ 2 จะเป็นการประมาณรายรับของภาคองค์กรสาธารณประโยชน์ที่สูงที่สุด เพราะใช้องค์ประกอบจำนวนองค์กรจากฐานข้อมูลทั้งหมด (ชุดใหญ่) และใช้ค่าประมาณการของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ ชุดเดียวกับแนวทางที่ 2 แสดงในตาราง 4-44 ตัวเลขชุดนี้น่าจะเป็นการประมาณรายรับขององค์กรในภาคองค์กรสาธารณประโยชน์ในประเทศไทยที่มีแนวโน้มสูง (Upper Range) คือ 33,317.7 ล้านบาท ณ ปี พ.ศ.2542 จะเห็นว่าในส่วนขององค์กรจดทะเบียน แนวทางที่ 3 (32,465.3 ล้านบาท) รายรับสูงกว่าแนวทางที่ 1 (23,981.4 ล้านบาท) (ไม่นับองค์กรไม่จดทะเบียนซึ่งเท่ากัน) แต่ระดับความแตกต่างของรายรับขององค์กรสาธารณประโยชน์ระหว่างแนวทางที่ 3 กับแนวทางที่ 1 ไม่มากเท่ากับการใช้จ่าย

ตารางที่ 4-44: รายรับที่เกิดขึ้นในแต่ละกลุ่มกิจกรรม ขององค์กรที่มีบทบาททางสังคม (ฐานข้อมูลชุดที่ 1)
แนวทางที่ 3

	จดทะเบียน			ไม่จดทะเบียน			รวม
	องค์กรจดทะเบียน	ค่าประมาณการ	ค่าใช้จ่ายองค์กร	องค์กรที่มีบทบาทสม่ำเสมอ	ค่าประมาณการ	ค่าใช้จ่ายองค์กร	ค่าใช้จ่ายองค์กร
1. วัฒนธรรมและสันตนาการ	1,870	2,500,000	4,675,000,000	12	700,000 ***2	8,400,000	4,683,400,000
2. การศึกษาและวิจัย	1,140	2,100,000	2,394,000,000	28	800,000	22,400,000	2,416,400,000
3. สุขภาพอนามัย	286	6,600,000	1,887,600,000	145	2,000,000	290,000,000	2,177,600,000
4. บริการสังคมสังคมสงเคราะห์	1,938	4,792,311	9,287,498,718	70	775,000	54,250,000	9,341,748,718
5. สิ่งแวดล้อม	86	3,000,000	258,000,000	50	1,250,000	62,500,000	320,500,000
6. การพัฒนาชนบทและเมือง	224	2,500,000	560,000,000	100	500,000	50,000,000	610,000,000
7. กฎหมาย การรณรงค์และการเมือง	612	5,000,000	3,060,000,000	68	1,750,000	119,000,000	3,179,000,000
8. องค์กรการกุศลและอาสาสมัคร	411	9,500,000	3,904,500,000	10	18,250,000	182,500,000	4,087,000,000
9. กิจกรรมระหว่างประเทศ	12	2,852,887.2 ***1	34,234,646.40	7	8,355,879 ***3	58,491,153	92,725,799
10. ศาสนา	942	2,852,887.2 ***1	2,687,419,742.40	5	700,000 ***2	3,500,000	2,690,919,742
11. การค้า วิชาชีพและแรงงาน	885	4,200,000 ***1	3,717,000,000.00	2	700,000 ***2	1,400,000	3,718,400,000
รวม	8,406		32,465,253,107	497		852,441,153	33,317,694,260

***1 ค่าประมาณการในภาคนี้ ที่จดทะเบียน ใช้ค่าเฉลี่ยของสำนักงานสถิติแห่งชาติ

***2 ค่าประมาณการในภาคนี้ ที่ไม่จดทะเบียน ใช้ค่ามัธยฐานจากการสำรวจขององค์กรไม่จดทะเบียนไทยของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

***3 ค่าประมาณการในภาคนี้ ที่ไม่จดทะเบียน ใช้ค่ามัธยฐานจากการวิเคราะห์ข้อมูลจากองค์กรต่างประเทศที่รายงานกับกองงานคนต่างด้าว กระทรวงแรงงาน ฯ โดย สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ
ที่เหลือใช้ค่าประมาณการจากค่ามัธยฐานจากการสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

ขณะที่ค่าใช้จ่ายเฉลี่ยของสำนักงานสถิติว่าเป็นตัวเลขจากทั่วประเทศที่ต่ำที่สุด (1,358,210 บาทต่อองค์กร) แต่ค่าเฉลี่ยรายได้จัดเป็นตัวเลขที่ค่อนข้างสูงสำหรับทั่วประเทศ (2,852,887.2 บาทต่อองค์กร)

กลุ่มองค์กรที่มีค่าประมาณการขององค์กรจดทะเบียนโดยสถาบันวิจัยสังคมต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของสำนักงานสถิติ ได้แก่ วัฒนธรรมและสันตนาการ กลุ่มการศึกษา และกลุ่มการพัฒนา ส่วนกลุ่มสิ่งแวดล้อม

สูงกว่าของสำนักงานสถิติเล็กน้อย กลุ่มเหล่านี้จะมีค่าประมาณการของกลุ่มไม่แตกต่างกันนักกับแนวทางที่ 1 ที่ใช้ค่าเฉลี่ยของสำนักงานสถิติเป็นเกณฑ์

กลุ่มองค์กรที่มีค่าประมาณการสูงกว่าของสำนักงานสถิติมากได้แก่ กลุ่มบริการสังคม กลุ่มกฎหมาย การรณรงค์ กลุ่มสาธารณสุข กลุ่มการกุศลและอาสาสมัคร และกลุ่มการค้า วิชาชีพและแรงงาน ตามลำดับ ในที่นี้จะนำเสนอทางเลือกในการประเมินรายได้ของกลุ่มเหล่านี้ ไปตามลำดับ เพื่อใช้เทียบเคียงกับการประเมินในแนวทางที่ 3 และในทำนองเดียวกันกับเรื่องการใช้จ่าย ประเด็นเรื่องสัดส่วนของกลุ่มต่างๆ และลักษณะพิเศษของกลุ่มย่อยในแต่ละกลุ่มกิจกรรมจะคงอยู่ในเรื่องรายได้

กลุ่มบริการสังคม สังคมสงเคราะห์

ตารางที่ 4-45: การประเมินรายได้ต่อปีขององค์กรด้านบริการสังคมและสังคมสงเคราะห์ที่จดทะเบียน

(หน่วย : บาท)

บริการสังคม สังคมสงเคราะห์	จำนวนองค์กร	ค่าประมาณการ	ค่าใช้จ่ายรวม
1. บริการทางสังคม	217	4,792,311.0	1,039,931,487
2. บริการฉุกเฉิน สาธารณภัย อุบัติภัย	37	4,792,311.0	177,315,507
3. ช่วยการครองชีพและรายได้***1	1,684	2,852,887.2	4,804,262,045
รวม	1,938		6,021,509,039

***1 ใช้ค่าเฉลี่ยสำนักงานสถิติแห่งชาติ

ที่เหลือใช้การประมาณการของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

กลุ่มกฎหมาย การรณรงค์ และการเมือง

ตารางที่ 4-46: การประเมินรายได้ต่อปีขององค์กรด้านกฎหมาย การรณรงค์และการเมืองที่จดทะเบียน

(หน่วย : บาท)

กฎหมาย การรณรงค์ และการเมือง	จำนวนองค์กร	ค่าประมาณการ	ค่าใช้จ่ายรวม
1. กลุ่มประชาคม (Civic Groups)***1	567	2,852,887	1,617,587,042
2. การรณรงค์	45	5,000,000	225,000,000
รวม	612		1,842,587,042

***1 ใช้ค่าเฉลี่ยสำนักงานสถิติแห่งชาติ

ที่เหลือใช้การประมาณการของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

กลุ่มองค์กรการกุศลและอาสาสมัคร

ตารางที่ 4-47: การประเมินรายได้ต่อปีขององค์กรด้านการกุศลและส่งเสริมอาสาสมัครที่จดทะเบียน

(หน่วย : บาท)

องค์กรการกุศลและส่งเสริมอาสาสมัคร	จำนวนองค์กร	ค่าประมาณการ	ค่าใช้จ่ายรวม
1. เพื่อสาธารณกุศล	359		
1.1 องค์กรให้ทุน	7	9,500,000	66,500,000
1.2 องค์กรประสานงานกลางระดับชาติ	5	9,500,000	47,500,000
1.3 องค์กรสาธารณกุศลทั่วไป***1	347	2,852,887	989,951,858
2. อาสาสมัครเพื่อสาธารณประโยชน์***1	52	2,852,887	148,350,134
รวม	411		1,252,301,992

***1 ใช้ค่าเฉลี่ยสำนักงานสถิติแห่งชาติ

ที่เหลือใช้การประมาณการของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

กลุ่มสุขภาพอนามัย

ตารางที่ 4-48: การประเมินรายได้ต่อปีขององค์กรด้านสุขภาพอนามัยที่จดทะเบียน ทางเลือกที่ 1

(หน่วย : บาท)

สุขภาพอนามัย	จำนวนองค์กร	ค่าประมาณการ	ค่าใช้จ่ายรวม
1. โรงพยาบาลและสถานบำบัด***1	137	2,852,887	390,845,546
2. สุขภาพจิต***1	3	2,852,887	8,558,661
3. บริการสาธารณสุขด้านอื่นๆ	146	6,600,000	963,600,000
รวม	286		1,363,004,207

***1 ใช้ค่าเฉลี่ยสำนักงานสถิติแห่งชาติ

ที่เหลือใช้การประมาณการของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

สำหรับกลุ่มสุขภาพอนามัย ทางเลือกที่ 1 ในตารางข้างล่างนี้นำเสนอเพื่อเปรียบเทียบกับแนวทางที่ 3 ที่ใช้ค่าประมาณการของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ กับทุกองค์กร ทางเลือกที่ 1 นี้จัดให้มูลนิธิและสมาคมของโรงพยาบาลซึ่งเป็นกลุ่มย่อยแรกให้ใช้ค่าเฉลี่ยของสำนักงานสถิติ ตามลักษณะการช่วยเหลือที่เป็นตามที่ยุทธศาสตร์ลักษณะความช่วยเหลือการทำงานของสำนักงานสถิติ และใช้ตัวเลขของ สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ กับกลุ่มย่อยที่ 3 เท่านั้น ซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่างที่ได้มาในการสำรวจ ทางเลือกนี้ประมาณรายได้ของกลุ่มสาธารณสุขที่จดทะเบียน 1,363 ล้านบาทเปรียบเทียบกับ 1,887.6 ล้านบาทตามแนวทางที่ 3

ตาราง 4-49 เป็นทางเลือกอีกทางหนึ่งสำหรับกลุ่มสุขภาพอนามัย

ตารางที่ 4-49: การประเมินรายได้ต่อปีขององค์กรด้านสุขภาพอนามัยที่จดทะเบียน ทางเลือกที่ 2
(หน่วย : บาท)

สุขภาพอนามัย	จำนวนองค์กร	ค่าประมาณการ	ค่าใช้จ่ายรวม
1. โรงพยาบาลและสถานบำบัด	137	2,852,887	390,845,546
2. สุขภาพจิต	3	2,852,887	8,558,661
3. บริการสาธารณสุขด้านอื่น ๆ	146		
- 50% ของจำนวนองค์กร***1	73	2,852,887	208,260,766
- 50% ของจำนวนองค์กร	73	6,600,000	481,800,000
รวม	286		1,089,464,972

***1 ใช้ค่าเฉลี่ยสำนักงานสถิติแห่งชาติ

ที่เหลือใช้การประมาณการของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

ทางเลือกที่ 2 สำหรับกลุ่มสาธารณสุขนี้ลดความเสี่ยงที่จะประมาณการสูงเกินไปลงครึ่งหนึ่งจากทางเลือกที่ 1 ข้างต้น โดยใช้ค่าประมาณการ 6.6 ล้านบาทกับครึ่งหนึ่งของจำนวนองค์กรในกลุ่มย่อยที่บริการด้านสาธารณสุขด้านต่างๆ ซึ่งองค์กรส่วนนี้ประกอบไปด้วยองค์กรที่หลากหลายลักษณะมาก ตั้งแต่การวางแผนครอบครัว สาธารณสุขทางเลือก งานป้องกันและรักษาเฉพาะโรค งานป้องกันและให้ความรู้ด้านเอดส์ ไปจนถึง การแพทย์แผนไทย ฯลฯ มีทั้งองค์กรที่มีขนาดใหญ่ระดับชาติ นานาชาติและองค์กรขนาดเล็กในภูมิภาค แม้ว่าเป็นการแบ่งที่ไม่เจาะจงตามประเภทแต่จะช่วยเฉลี่ยโอกาสที่จะประมาณรายรับสูงเกินไปลงครึ่งหนึ่ง

ในภาพรวมที่ได้จากรายงานของสำนักงานสถิติ องค์กรสาธารณสุขประโยชน์มีรายได้สูงกว่ารายจ่ายอย่างชัดเจน แต่จากการศึกษาของสถาบันวิจัยสังคมสองส่วนนี้ไม่แตกต่างกันนัก จากตาราง 4-50 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติอาจจะอนุมานได้ว่าเงินส่วนใหญ่ในภาคองค์กรสาธารณสุขประโยชน์น่าจะตกอยู่ในองค์กรใหญ่ ที่ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในกรุงเทพฯ (จำนวนคนทำงานกับรายได้หรือรายจ่ายไม่จำเป็นต้องมีความสัมพันธ์ในทางเดียวกันเสมอไป)

ตารางที่ 4-50: รายรับเฉลี่ยในรอบปี 2539 ขององค์กรสาธารณสุขประโยชน์

พื้นที่	รายรับเฉลี่ย (บาท)
ทั่วราชอาณาจักร	2,852,887.20
กรุงเทพมหานคร	8,910,290.10
ภาคกลาง	1,098,200.40
ภาคเหนือ	468,989.90
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	535,322.50
ภาคใต้	352,186.60

(ประเภทสังคมสงเคราะห์ซึ่งรวมถึงทุกกลุ่มที่จดทะเบียนกับคณะกรรมการพัฒนาธรรมแห่งชาติ)

ที่มา : สำนักงานสถิติแห่งชาติ

การนำเสนอตัวเลขการประมาณค่าใช้จ่าย รายได้และการจ้างงานขององค์กรสาธารณประโยชน์ โดยจำแนกตามประเภทสากลครั้งนี้เป็นความพยายามที่จะให้ภาพเชิงปริมาณเกี่ยวกับภาคที่สามในประเทศไทยเป็นครั้งแรก ซึ่งต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับการแยกจำแนกประเภทขององค์กรสาธารณประโยชน์ทั้งหมด งานชิ้นนี้มีอุปสรรคสำคัญในการเก็บข้อมูลตัวเลขการเงิน และรายงานการศึกษาที่ทำไว้แล้วในด้านนี้ก็มีน้อยมาก รายงานการสำรวจของสำนักงานสถิตินับเป็นรายงานระดับชาติชิ้นเดียวที่ให้ข้อมูลเชิงตัวเลขละเอียดที่สุด ที่น่าจะต้องขยายกรอบการวิเคราะห์ และเพิ่มเติมลงลึกต่อไป เมื่อศึกษาไปก็ยิ่งพบว่าประเด็นที่ไม่รู้และยังไม่มีข้อมูลอยู่อีกมาก ซึ่งมีประเด็นน่าสนใจและน่าจะต้องค้นคว้าวิจัยต่อไป

(4) แนวทางที่ 4: ประมาณการรายได้: การประมาณแบบผสมผสาน

เนื่องจากคณะวิจัยเป็นห่วงเรื่องการประมาณการสูงเกินความเป็นจริง จึงได้คำนวณรายรับ โดยปรับค่าประมาณการในกลุ่มองค์กรบางกลุ่มเช่นเดียวกับการประมาณการรายจ่ายในหัวข้อที่แล้ว (ตาราง 4-51) แสดงตัวเลขทางเลือกที่ 4 ซึ่งป้องกันการประเมินค่าที่สูงเกินไป

ในทำนองเดียวกันกับค่าใช้จ่าย แนวทางที่จะนำเสนอต่อไปนี้จะให้ผลรวมที่มาจากการใช้ค่าประมาณการที่น่าจะใกล้เคียงกับกลุ่มที่เป็นตัวแทนมากที่สุดเท่าที่มีข้อมูล ณ เวลานี้ ตามรายละเอียดและแนวคิดที่นำเสนอมาจากผลของแนวทางที่ 3 ลักษณะพิเศษที่พบในตัวอย่างของสถาบันวิจัยสังคมคือค่าใช้จ่ายใกล้เคียงกับรายได้มาก และในบางกรณีค่าใช้จ่ายสูงกว่ารายได้ ขณะที่ของสำนักงานสถิติแห่งชาติรายรับเฉลี่ยสูงกว่าค่าใช้จ่ายกว่าเท่าตัว ซึ่งส่วนหนึ่งน่าจะขึ้นกับประเภทขององค์กรที่อยู่ในตัวอย่างที่ศึกษา

ตารางที่ 4-51: การประมาณรายได้ต่อปีแบบผสมผสาน

	จดทะเบียน			ไม่จดทะเบียน			รวม
	องค์กรที่จดทะเบียน	ค่าประมาณการ	ค่าใช้จ่ายองค์กร	องค์กรที่มีบทบาทสมำเสมอ	ค่าประมาณการ	ค่าใช้จ่ายองค์กร	ค่าใช้จ่ายองค์กร
1. วัฒนธรรมและสันตนาการ	1,870		2,500,000	12	700,000	8,400,000	4,683,400,000
2. การศึกษาและวิจัย	1,140	2,100,000	2,394,000,000	28	800,000	22,400,000	2,416,400,000
3. สุขภาพอนามัย	286		1,089,464,974	145	1,440,000	290,000,000	1,379,464,974
3.1 โรงพยาบาลและสถานบำบัด ***1	137	2,852,887.2	390,845,546				
3.2 สุขภาพจิต ***1	3	2,852,887.2	8,558,662				
3.3 บริการสาธารณสุขด้านอื่นๆ	146						
-50% ของจำนวนองค์กร ***1	73	2,852,887.2	208,260,766				
-50% ของจำนวนองค์กร ***2	73	6,600,000	481,800,000				
4. บริการสังคมสังคมสงเคราะห์	1,938		6,021,509,039	70	775,000	54,250,000	6,075,759,039

4.1 บริการทางสังคม	217	4,792,311	1,039,931,487				
4.2 บริการฉุกเฉิน	37	4,792,311	177,315,507				
สาธารณภัย อุบัติภัย							
4.3 ช่วยการครองชีพ	1,684	1,358,210	4,804,262,045				
และรายได้ ***1							
5. สิ่งแวดล้อม	86	3,000,000	258,000,000	50	1,250,000	62,500,000	320,500,000
6. การพัฒนาชนบท	224	2,500,000	560,000,000	100	500,000	50,000,000	610,000,000
และเมือง							
7. กฎหมาย การรณรงค์	612		1,842,587,042	68	1,750,000	119,000,000	1,961,587,042
และการเมือง							
7.1 กลุ่มประชาคม	567	2,852,887.2	1,617,587,042				
(Civic Groups) ***1							
7.2 การรณรงค์	45	5,000,000	225,000,000				
8. องค์กรการกุศลและ	411		1,252,301,993	10	18,250,000	182,500,000	1,434,801,993
อาสาสมัคร							
8.1 เพื่อสาธารณกุศล	359						
-องค์กรให้ทุน	7	9,500,000	66,500,000				
-องค์กรประสาน	5	9,500,000	47,500,000				
งานกลางระดับชาติ							
-องค์กรสาธารณ	347	2,852,887.2	989,951,858				
กุศลทั่วไป ***1							
8.2 อาสาสมัครเพื่อ	52	2,852,887.2	148,350,134				
สาธารณประโยชน์							
***1							
9. กิจกรรมระหว่าง	12	2852,887.2	34,234,646	7	8,355,879	58,491,153	92,725,799
ประเทศ		***1			***3		
10. ศาสนา	942	2,852,887.2	2,687,419,742	5	700,000	3,500,000	2,690,919,742
		***1			***2		
11. การค้า วิชาชีพ และ	885		2,752,467,235	2	700,000	1,400,000	2,753,867,235
แรงงาน							
11.1 การรวมตัวของคน	694	2,852,887.2	1,979,903.717		***2		
อาชีพเดียวกัน ***							
11.2 วิชาชีพ	169	4,200,000	709,800,000				
11.3 แรงงาน/ลูกจ้าง	22	2,852,887.2	62,763,518				
***1		***1					
รวม	8,406		23,566,984,672	497		852,441,153	24,419,425,825

***1 ค่าเฉลี่ยของสำนักงานสถิติแห่งชาติ

***2 ค่าประมาณการในภาคนี้ ที่ไม่จดทะเบียน ใช้ค่ามัธยฐานจากการสำรวจองค์กรไม่จดทะเบียนไทย
ของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

***3 ค่าประมาณการในภาคนี้ ที่ไม่จดทะเบียน ใช้ค่ามัธยฐานจากการวิเคราะห์ข้อมูลจากองค์กรต่าง
ประเทศที่รายงานกับกองงานคนต่างด้าว กระทรวงแรงงาน ฯ โดย สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

เมื่อเปรียบเทียบตารางที่ 4-43 4-44 และ 4-51 จะเห็นได้ว่า รายรับตามแนวทางที่ 2 ในตารางที่ 4-43 สำหรับ 1,048 องค์กร ได้ 3,392.8 ล้านบาทต่อปี และตามแนวทางที่ 3 ในตารางที่ 4-44 สำหรับ 8,903 องค์กร คือ 33,317.7 ล้านบาทต่อปี โดยใช้ค่าประมาณการที่ยังไม่ได้ปรับ แต่ในตารางที่ 4-51 เมื่อปรับค่าประมาณการขององค์กรบางกลุ่มแล้วตามแนวทางผสมผสาน รายรับทั้งหมดคือ 24,419.4 ล้านบาทต่อปี จำนวนแตกต่างกันระหว่างตัวเลขรายรับแนวทางที่ 3 ในตารางที่ 4-44 (ก่อนปรับ) และแนวทางผสมผสาน ตารางที่ 4-51 (หลังปรับ) คือ 8,898.3 ล้านบาท เป็นผลต่างที่เกิดจากวิธีการของแนวทางผสมผสานที่จำแนกประเภทละเอียดกว่าและอ่อนไหวต่อขนาดและประเภทขององค์กร ในขณะที่ตัวเลขที่ต่างกันจากรายจ่ายคือ 16,620 ล้านบาท

ตาราง 4-52 และ 4-53 เปรียบเทียบค่าใช้จ่ายและรายรับ โดยคำนวณตามแนวทางที่ 1 ซึ่งใช้ฐานข้อมูลของสำนักงานสถิติแห่งชาติ แนวทางที่ 3 ใช้ฐานข้อมูลของสถาบันวิจัยสังคมในการคำนวณค่าประมาณการ และนำค่าประมาณการของสำนักงานสถิติแห่งชาติมาเสริมสำหรับองค์กรบางกลุ่มที่ทางสถาบันวิจัยสังคมไม่มีตัวเลข สุดท้ายคือแนวทางผสมผสาน ซึ่งใช้ค่าประมาณการที่ปรับให้มีความเหมาะสมสอดคล้องกับข้อมูลจากการสังเกตและเข้าร่วมกิจกรรมขององค์กร และเปรียบเทียบกับค่าประมาณการที่ได้จากรายงานของโครงการวิจัยอื่นๆ

ตารางที่ 4-52: เปรียบเทียบรายรับรายจ่ายขององค์กร

(หน่วย : ล้านบาท)

	ประมาณการ	ผลต่างกับแนวทางผสมผสาน	ร้อยละของผลต่าง
แนวทางผสมผสาน	15,737.95	-	-
แนวทางที่ 3	32,357.93	16,619.98	51.36%
แนวทางที่ 1	12,124.43	3,613.52	29.80 %

ในการจำแนกรายจ่าย แยกตามประเภท แนวทางที่ 3 มีโอกาสมากที่จะประมาณตัวเลขสูงเกินไป จึงทำให้ต้องนำเสนอทางเลือกแบบผสมผสาน เมื่อนำตัวเลขค่าใช้จ่ายของแนวทางสุดท้ายหรือผสมผสานมาเปรียบเทียบ และคิดร้อยละของผลต่างต่อค่าใช้จ่ายจากแนวทางที่ 3 ก็สูงถึงร้อยละ 51 ซึ่งหมายความว่าแนวทางที่ 3 ประมาณตัวเลขสูงเกินไปร้อยละ 51 หรือ 4,320.8 ล้านบาท เมื่อเปรียบเทียบกับแนวทางผสมผสานซึ่งสร้างขึ้นมาจากข้อมูลทางลักษณะและประเภทขององค์กรชนิดต่างๆ ตามการจำแนกกลุ่มสากล และขอบเขตความเหมาะสมของข้อมูลในขณะนี้ ซึ่งเป็นเพียงทางเลือกหนึ่งเท่านั้นและควรมีการเปลี่ยนแปลงในอนาคตเมื่อมีข้อมูลของกลุ่มกิจกรรมต่างๆมากขึ้นและเพียงพอ

อย่างไรก็ดี เมื่อนำตัวเลขค่าใช้จ่ายของแนวทางผสมผสานมาเปรียบเทียบ และคิดร้อยละของผลต่างต่อค่าใช้จ่ายจากแนวทางที่ 1 ซึ่งใช้ค่าเฉลี่ยของสำนักงานสถิติเหมือนกันหมด และเป็นประมาณการที่ต่ำที่สุดได้ร้อยละ 29.8 ซึ่งหมายความว่าแนวทางแบบผสมผสานประมาณค่าใช้จ่ายสูงกว่าการใช้ตัวเลขของสำนักงานสถิติล้วนๆ ร้อยละ 29.8 หรือ 3,613.52 ล้านบาท ดังนั้นเมื่อจำแนกตามประเภท ค่าใช้จ่ายทั้งหมดของภาคองค์กรสาธารณประโยชน์น่าจะอยู่ระหว่าง 12,124.43 ถึง 15,737.95 ล้านบาทต่อปี

ตารางที่ 4-53: เปรียบเทียบรายรับตามแนวทางผสมผสาน กับ แนวทางที่ 3 และกับแนวทางที่ 1

(หน่วย : ล้านบาท)

	ประมาณการ	ผลต่างกับแนวทางผสมผสาน	ร้อยละของผลต่าง
แนวทางผสมผสาน	24,419.42	-	-
แนวทางที่ 3	33,317.69	8,898.27	26.71 %
แนวทางที่ 1	24,833.81	414.39	1.67 %

รายรับตามแนวทางที่ 3 มีแนวโน้มจะให้ประมาณการที่สูงอยู่บ้างแต่ไม่สม่ำเสมอในทุกกลุ่ม และบางกลุ่มยังมีค่าประมาณการต่ำกว่าของสำนักงานสถิติแห่งชาติ เมื่อคิดร้อยละของผลต่างระหว่างแนวทางผสมผสานกับแนวทางที่ 3 ต่อรายรับจากแนวทางที่ 3 ได้ร้อยละ 27 หมายความว่าแนวทางที่ 3 ประมาณตัวเลขสูงเกินไปร้อยละ 27 หรือ 8,898.27 ล้านบาท ซึ่งต่ำกว่าระดับความแตกต่างของค่าใช้จ่าย ทั้งนี้เนื่องจากองค์กรสาธารณประโยชน์รายงานรายรับใกล้เคียงหรือต่ำกว่ารายจ่ายจากการสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม ขณะที่ของสำนักงานสถิติเป็นตรงกันข้าม ความแตกต่างน่าจะมาจากประเภทขององค์กรที่อยู่ในกรอบการสำรวจและที่ให้ความร่วมมือด้วย

ขณะเดียวกัน รายรับจากแนวทางผสมผสานมีผลลัพธ์ใกล้เคียงมากกับแนวทางที่ 1 ที่ใช้ค่าประมาณการของสำนักงานสถิติแห่งชาติล้วนๆ ทั้งนี้เพราะค่าเฉลี่ยของสำนักงานสถิติเรื่องรายรับเป็นตัวเลขที่ค่อนข้างสูง ดังนั้นเมื่อจำแนกตามประเภท รายรับทั้งหมดของภาคองค์กรสาธารณประโยชน์น่าจะอยู่ระหว่าง 24,833.81 ถึง 24,419.42 ล้านบาทต่อปี ซึ่งแตกต่างกันน้อยมาก

4.3 สรุปภาพรวมจากข้อมูลเชิงปริมาณ

ดังได้กล่าวแล้วในตอนต้นของบทที่ 4 การศึกษาเชิงปริมาณจะให้ความสำคัญใน 5 ประเด็น คือ (1) ขนาด จำนวนองค์กร (2) การจ้างงาน (3) อาสาสมัคร (4) การใช้จ่าย และ (5) รายรับ ในส่วนนี้จึงขอสรุปภาพรวมใน 5 ประเด็นข้างต้น

4.3.1 ขนาด จำนวนองค์กร

การศึกษครั้งนี้เสนอว่า จำนวนองค์กรภาคสาธารณประโยชน์ที่มีหลักฐานข้อมูลเชิงรูปธรรม คือ จำนวนองค์กรที่รวบรวมจากทำเนียบองค์กร พ.ศ.2540 ของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ซึ่งสำนักงานสถิติแห่งชาตินำมาใช้ในการสำรวจองค์กรเอกชนไม่แสวงหากำไร และสถาบันวิจัยสังคมเพิ่มเติมองค์กรที่ขาดหายไปจากทำเนียบและนำมาจัดกลุ่มตาม International Classification of Non Profit Organizations และจัดความซ้ำซ้อนขององค์กรโดยนับองค์กรแม่ นอกจากนี้สถาบันวิจัยสังคมยังรวบรวมรายชื่อองค์กรไม่จดทะเบียนจากทำเนียบองค์กรต่างๆที่มีอยู่ และดำเนินการจัดความซ้ำซ้อนเช่นเดียวกัน

จำนวนองค์กรที่ใช้เป็นฐานในการศึกษาครั้งนี้คือ	
องค์กรจดทะเบียน	8,406 องค์กร
องค์กรไม่จดทะเบียน	497 องค์กร
รวม	8,903 องค์กร

4.3.2 การจ้างงาน

สำนักงานสถิติแห่งชาติคำนวณอัตราการจ้างงานขององค์กรที่สำรวจในปี พ.ศ.2540 ได้ 3.1 คนต่อองค์กร โดยไม่ได้แยกกลุ่มตามกิจกรรมที่ทำ (แนวทางที่ 1) ส่วนสถาบันวิจัยสังคมสำรวจข้อมูลองค์กรที่มีกิจกรรมมากและทำงานอย่างเข้มข้น แต่เนื่องจากองค์กรที่สถาบันวิจัยสังคมสำรวจมีแนวโน้มเป็นองค์กรขนาดกลางและขนาดใหญ่ จึงไม่เหมาะที่จะใช้ค่าเฉลี่ยเป็นค่าประมาณการ และเลือกใช้ค่ามัธยฐานสำหรับแต่ละกลุ่มแทน สถาบันวิจัยสังคมจึงเสนอแนวทางที่ 3 ซึ่งนำข้อมูลจากสำนักงานสถิติแห่งชาติและข้อมูลจากสถาบันวิจัยสังคม โดยการคำนวณการจ้างงานแยกตามกิจกรรมของกลุ่มองค์กร การคำนวณการจ้างงานจึงสรุปได้ดังนี้

	แนวทางที่ 1	แนวทางที่ 3
องค์กรจดทะเบียน	26,058.6 คน	67,879.9 คน
องค์กรไม่จดทะเบียน	2,418.5 คน	2,418.5 คน
รวม	28,477.1 คน	70,297.4 คน

4.3.3 อาสาสมัคร

ข้อมูลเกี่ยวกับอาสาสมัครเป็นข้อมูลที่มีความชัดเจนน้อย เพราะการนิยามคำว่าอาสาสมัครแตกต่างกันในแต่ละองค์กร วิธีการคำนวณที่เหมาะสมจะต้องคำนวณโดยเปรียบเทียบกับการทำงานเต็มเวลา (Full Employment Equivalent) แต่เนื่องจากรายละเอียดเกี่ยวกับชั่วโมงการทำงานต่อวัน และลักษณะงานที่ทำไม่ชัดเจน การคำนวณตัวเลขเกี่ยวกับอาสาสมัครจึงเป็นปัญหา อย่างไรก็ตาม เนื่องจากสำนักงานสถิติแห่งชาติมีรายงานตัวเลขอาสาสมัครขององค์กรจดทะเบียน คณะผู้วิจัยจึงขอใช้ตัวเลขของสำนักงานสถิติแห่งชาติสำหรับองค์กรจดทะเบียนเท่านั้น

จำนวนอาสาสมัครขององค์กรจดทะเบียน 84,901 คน

4.3.4 การใช้จ่าย

การคำนวณค่าใช้จ่ายโดยใช้วิธีการคำนวณหลายแนวทาง คณะผู้วิจัยเสนอเปรียบเทียบ 2 แนวทาง คือ การใช้ค่าเฉลี่ยของสำนักงานสถิติแห่งชาติ (แนวทางที่ 1) และแนวทางผสมผสาน ซึ่งนำค่าประมาณการของสถาบันวิจัยสังคม สำนักงานสถิติแห่งชาติ และการสำรวจจากหน่วยงานต่างๆ มาหาตัวเลขที่เหมาะสมที่สุด

	แนวทางที่ 1	แนวทางผสมผสาน
องค์กรจดทะเบียน	11,417.1 ล้านบาท	15,030.6 ล้านบาท
องค์กรไม่จดทะเบียน	707.3 ล้านบาท	707.3 ล้านบาท
รวม	12,124.4 ล้านบาท	15,737.9 ล้านบาท

4.3.5 รายรับ

เช่นเดียวกับการคำนวณค่าใช้จ่าย คณะวิจัยคำนวณรายรับโดยเปรียบเทียบแนวทางต่างๆ และสรุปตามแนวทางที่ 1 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ และแนวทางผสมผสานของสถาบันวิจัยสังคม ดังนี้

	แนวทางที่ 1	แนวทางผสมผสาน
องค์กรจดทะเบียน	23,981.4 ล้านบาท	23,567.0 ล้านบาท
องค์กรไม่จดทะเบียน	825.4 ล้านบาท	852.4 ล้านบาท
รวม	24,833.8 ล้านบาท	24,419.4 ล้านบาท

4.3.6 การจ้างงานในภาคองค์กรสาธารณประโยชน์เปรียบเทียบในภาพรวมทางเศรษฐกิจ

การสำรวจกำลังแรงงาน พ. ศ. 2542 รอบที่ 3 เดือนสิงหาคม ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ รายงานกำลังแรงงานในประเทศไทย ณ เวลาดังกล่าวเท่ากับ 32.09 ล้านคน มีผู้มีงานทำอยู่ในภาคเศรษฐกิจสาขาบริการ 4.89 ล้านคน คิดเป็นประมาณร้อยละ 15.2 ของกำลังแรงงานทั้งหมด และผู้มีงานทำในภาครัฐประมาณ 2.76 ล้านคน

จากการประมาณการจ้างงานโดยแยกประเภทองค์กร โดยใช้ฐานจำนวนองค์กรทั้งหมด 8,903 องค์กร ภาคองค์กรสาธารณประโยชน์ในประเทศไทยทำให้เกิดการจ้างงานอย่างต่ำ 28,477 คนตามแนวทางที่ 1 และอย่างสูง 70,297 คน ณ ปี 2542 ตามแนวทางที่ 3 คิดเป็นร้อยละ 0.09 ถึง ร้อยละ 0.22 ของผู้มีงานทำทั้งประเทศ (32.09 ล้านคน) หรือร้อยละ 0.58 ถึง ร้อยละ 1.44 ของผู้มีงานทำในภาคบริการ

เมื่อดูภาพรวมในการสร้างงานทั้งหมด นับว่าภาคที่สาม หรือภาคองค์กรเอกชนสาธารณประโยชน์ไม่แสวงหากำไรยังมีสัดส่วนในการจ้างงานในระบบเศรษฐกิจน้อยอยู่ และเมื่อเทียบกับการจ้างงานในภาครัฐทั้งหมด ภาคองค์กรสาธารณประโยชน์มีการจ้างงานเป็นสัดส่วนร้อยละ 1.03 – 2.55 ของการจ้างงานในภาครัฐ ทั้งนี้รวมเฉพาะคนทำงานหรือเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานเท่านั้น ไม่ได้รวมอาสาสมัครด้วยเหตุผลที่อธิบายในส่วนนั้นแล้ว อย่างไรก็ตาม การประมาณการการจ้างงานในส่วนนี้มีฐานมาจากองค์กรที่จดทะเบียนเป็นสมาคมและมูลนิธิกับ สวช. และองค์กรไม่จดทะเบียนเท่านั้น

จากโครงการ The Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project ที่ศึกษาภาคที่ไม่แสวงหากำไรในประเทศพัฒนาแล้ว 22 ประเทศ พบว่า ภาคที่ไม่แสวงหากำไรเป็นพลังผลักดันทางเศรษฐกิจสำคัญของประเทศเหล่านี้ และภาคนี้ยังเป็นแหล่งดึงดูดอาสาสมัครเข้ามาทำงานอีกมากคิดเป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจที่สูง แต่ขนาดของภาคและสัดส่วนการจ้างงานที่เกิดขึ้นก็แตกต่างกันอยู่มากในแต่ละประเทศ (ซึ่งเป็นเหตุผลหนึ่งให้มีการศึกษาในประเทศกำลังพัฒนาเพิ่มเติมในโครงการ) ดังแสดงในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 4-54: การจ้างงานของภาคที่ไม่แสวงหากำไรคิดเป็นอัตราร้อยละของการจ้างงานทั้งหมด 1995

ประเทศ	ร้อยละของการจ้างงานทั้งหมด
เนเธอร์แลนด์	12.6
ไอร์แลนด์สวีเดน	11.5
เบลเยียม	10.5
อิสราเอล	9.2
สหรัฐอเมริกา	7.8
ออสเตรเลีย	7.2
สหราชอาณาจักร	6.2
ฝรั่งเศส	4.9
เยอรมนี	4.9
สเปน	4.5
ออสเตรีย	4.5
อาร์เจนตินา	3.7
ญี่ปุ่น	3.5
ฟินแลนด์	3.0
เปรู	2.4
โคลอมเบีย	2.4
บราซิล	2.2
เชกโกสโลวาเกีย	1.7
ฮังการี	1.3
สโลวาเกีย	0.9
โรมาเนีย	0.6
เม็กซิโก	0.4
ไทย (แนวทางที่ 3)	0.22

ที่มา : The Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project, 1999.

Lester M. Salamon et.al. Global Civil Society : Dimensions of the Nonprofit Sector, 1999 : 14.

ผลผลิตทางเศรษฐกิจอันเกิดจากการจ้างงาน

แนวความคิดที่ว่าภาคที่สามหรือภาคองค์กรสาธารณประโยชน์เอกชนไม่แสวงหากำไรเป็นภาคที่มี (หรือจะมี) บทบาทในระบบเศรษฐกิจของประเทศ ซึ่งแบ่งกว้างๆ เป็นภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน และภาคที่สามหรือภาคประชาชน เป็นแนวคิดที่ต้องอาศัยวิธีการและขั้นตอนหลายขั้นเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับการดำเนินงานในภาคนี้ เริ่มตั้งแต่องค์ประกอบเรื่องจำนวนองค์กร ขนาดองค์กร การจ้างงานในองค์กร ซึ่งในแต่ละองค์ประกอบก็มีรายละเอียดประเด็นที่ต้องพิจารณาตัดสินใจ และจากนั้นจึงจะประมาณการตัวเลขขึ้นมาเป็นทั้งภาคเศรษฐกิจ เพื่อแสดงให้เห็นตำแหน่งของภาคที่สามนี้ในเชิงปริมาณ

การจ้างงานในภาคที่สามคือผลผลิตทางเศรษฐกิจอันเกิดจากกิจกรรมในภาคนี้ จากการสำรวจกำลังแรงงาน พ.ศ.2542 รอบที่ 3 เดือนสิงหาคม ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ รายงานค่าจ้างลูกจ้างเอกชนในเขตเทศบาลเฉลี่ยคนละ 8,325.30 บาทต่อเดือน คิดเป็น 99,904 บาทต่อปี ขณะที่รายงานสำมะโนอุตสาหกรรม พ.ศ. 2540 ที่ว่าราชอาณาจักร เสนอผลตอบแทนแรงงานเฉลี่ยต่อคนต่อปีต่อคนทำงาน คือ 98,027 บาท และจากรายงานเครื่องชี้ภาวะเศรษฐกิจ พ.ศ. 2544 สำนักงานสถิติแห่งชาติ ค่าจ้างต่อคนต่อปีในภาคบริการเป็น 97,862 บาทของปี 2542 ซึ่งเป็นตัวเลขที่ใกล้เคียงกันมาก เมื่อนำค่าจ้างแรงงานเอกชนต่อปี 99,904 บาทต่อคนมาประมาณการกับจำนวนคนทำงานอย่างต่ำ 28,477 คน และอย่างสูง 70,297 คน ในภาคองค์กรสาธารณประโยชน์จะได้มูลค่าการทำงานระหว่าง 2,845 ถึง 7,023 ล้านบาทต่อปี ณ ปี 2542

เมื่อเทียบกับผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (GDP) ของปี 2542 คือ 4615.4 พันล้านบาท ณ ราคาประจำปี สัดส่วนของผลผลิตของภาคองค์กรสาธารณประโยชน์เอกชนไม่แสวงหากำไรก็ยังมีน้อยมาก มีเพียงร้อยละ 0.062 ถึง 0.15 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ

เมื่อเทียบกับ ผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (GDP) ของปี 2542 ผลผลิตของภาคสาธารณประโยชน์คิดได้เพียงร้อยละ 0.06 ถึงร้อยละ 0.15 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ และร้อยละ 0.45 ถึง 1.12 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศสาขาบริการ ซึ่งใกล้เคียงกับสัดส่วนการประมาณการมูลค่าขององค์กรไม่แสวงหากำไร ซึ่งองค์กรสาธารณประโยชน์จัดอยู่ในระบบครัวเรือนในการทำบัญชีรายได้ประชาชาติในปัจจุบันของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ดังแสดงในตารางข้างล่าง

ตารางที่ 4-55: ผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศและสัดส่วนองค์กรไม่แสวงหากำไร (หน่วย: ล้านบาท)

ปี	ผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ	สาขาบริการ	องค์กรที่ไม่แสวงหากำไร		
			มูลค่า	ร้อยละ/สาขาบริการ	ร้อยละ/จีดีพี
2534	2,506,635	324,613	1,088	0.34	0.04
2535	2,830,914	360,206	1,219	0.34	0.04
2536	3,170,258	407,461	1,498	0.37	0.05
2537	3,634,496	456,080	1,855	0.41	0.05
2538	4,185,629	534,479	2,296	0.43	0.05
2539	4,608,491	600,511	2,839	0.47	0.06
2542*	4,724,107	629,122	3,477	0.55	0.07

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี 2544

*ประมาณการ

ข้อมูลของ The Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project (Salamon et.al., 1999:8) ชี้ให้เห็นว่า จากการศึกษา 22 ประเทศ ภาคไม่แสวงหากำไรทำให้เกิดการจ้างงาน 1.1 ล้านล้านเหรียญสหรัฐ

และจ้างงาน 19 ล้านคนเต็มเวลา สามารถคำนวณได้ว่าผลผลิตของภาคไม่แสวงหากำไรคิดเป็นร้อยละ 4.6 ของผลผลิตมวลรวมภายในประเทศ และร้อยละ 10 ของการจ้างงานในสาขาบริการ

สำหรับประเทศไทย บทบาทสำคัญของภาคองค์กรสาธารณประโยชน์ไม่ได้อยู่ที่อัตราการถือครองต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศ ตามที่ได้นำเสนอข้างต้น ซึ่งงานเชิงปริมาณชิ้นนี้นำเสนอเพียงส่วนหลักส่วนหนึ่งของภาคสาธารณประโยชน์เอกชนไม่แสวงหากำไรในประเทศไทย ความสำคัญของภาคนี้อยู่ที่บทบาทหน้าที่ทางสังคมที่ยากที่จะประเมินค่าเป็นตัวเลขได้ และเป็นบทบาทที่ชัดเจนขึ้นทุกวัน

4.3.7 แนวทางเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณ

การที่สำนักงานสถิติแห่งชาติได้จัดเก็บข้อมูลองค์กรสาธารณประโยชน์มาแล้วทุกๆ 5 ปี แสดงว่าการเก็บข้อมูลเป็นสิ่งที่อยู่ในวิสัยที่จะทำได้ และคณะวิจัยมีความเชื่อว่าข้อมูลที่ได้มามีประโยชน์ และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้มากยิ่งขึ้นถ้าข้อมูลเชื่อถือได้ ผลประโยชน์ประการหนึ่งที่เห็นได้ชัดคือ การจัดสรรเงินสนับสนุนกิจกรรมขององค์กรสาธารณประโยชน์ ค่าใช้จ่ายที่คำนวณได้ ขณะนี้คือ 12,000-16,000 ล้านบาท รัฐบาลอาจกำหนดสัดส่วนที่รัฐบาลสนับสนุนในระดับร้อยละ 50 และให้องค์กรหาทุนสมทบเองอีกร้อยละ 50 เป็นฝ่ายละประมาณ 6,000-8,000 ล้านบาท ซึ่งสอดคล้องกับรายงานการศึกษาการบริหารจัดการกองทุนเพื่อการพัฒนาของสถาบันวิจัยสังคม ซึ่งเสนอให้รัฐบาลตั้งงบประมาณ 5,000-6,000 ล้านบาท (สถาบันวิจัยสังคม, 2544)

การปรับปรุงวิธีการทำฐานข้อมูล คือ การปรับปรุงวิธีการเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลของสำนักงานสถิติแห่งชาติ โดยแยกเป็นกลุ่มย่อยตามประเภทของกิจกรรมขององค์กร และสุ่มตัวอย่างจากกลุ่มย่อยเพื่อให้ได้ตัวแทนที่สามารถให้ข้อมูลที่ถูกต้องตามความเป็นจริง ค่าประมาณการเรื่องการจ้างงานและรายรับรายจ่ายของกลุ่มกิจกรรมที่แตกต่างกันควรจะต่างกันและสอดคล้องกับความเป็นจริงมากขึ้น

บทที่ 5

บทบาทขององค์กรประชาสังคมในปัจจุบัน

5.1 การเติบโตขององค์กรประชาสังคม

ดังได้กล่าวแล้ว การเติบโตขององค์กรประชาสังคมขึ้นกับนโยบายของรัฐบาล (ภาพ 5-1 แสดงให้เห็นการเติบโตขององค์กรประเภทต่างๆ) จะเห็นได้จากภาพว่าการเติบโตของจำนวนสมาคมการค้าหลังจากมีการประกาศ พรบ.สมาคมการค้าและหอการค้า พ.ศ.2509 มีลักษณะเป็นเส้นตรงและขยายตัวในอัตราค่อนข้างคงที่ในระยะ 20 ปีที่ผ่านมา แม้ว่าสมาคมการค้าจะไม่เข้าข่ายองค์กรประชาสังคมเพราะว่าเกี่ยวข้องกับการค้าธุรกิจ แต่นำมาแสดงไว้ในภาพนี้เพื่อเปรียบเทียบ ส่วนการเติบโตของมูลนิธิและสมาคมไม่ได้มีการเติบโตเป็นเส้นตรงหลังจากประกาศใช้ พรบ.วัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ.2485 ในช่วงนั้นรัฐบาลมีนโยบายควบคุมกิจกรรมขององค์กรประชาสังคมมากกว่าส่งเสริม และมีสมาคมและมูลนิธิตามแบบประเพณีนิยมตั้งขึ้น หลังจากรัฐประหารโดยคณะทหารในปี พ.ศ.2502 และระหว่างรัฐบาลเผด็จการทหารในช่วงปี พ.ศ. 2503-2516 มีการอนุญาตให้จดทะเบียนแต่องค์กรการกุศลเท่านั้น เช่น กลุ่มสตรี กลุ่มศิษย์เก่า และกลุ่มวัฒนธรรมองค์กร เพื่อการศึกษา เป็นต้น องค์กรพัฒนาเอกชนในรูปแบบใหม่ที่เน้นการพัฒนาองค์กรแรกที่เกิดขึ้นในช่วงนี้คือมูลนิธิบูรณะชนบท ซึ่งก่อตั้งโดย ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ เมื่อปี พ.ศ.2515 และปรับรูปแบบตามแนวคิดเดียวกับโครงการบัณฑิตอาสาของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ซึ่งก่อตั้งโดย ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ เช่นเดียวกัน

เหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516 นำไปสู่กิจกรรมทางการเมืองเพื่อสนับสนุนประชาธิปไตยที่คึกคัก ในปี พ.ศ. 2517 แต่หลังจากการยึดอำนาจของทหารในปี พ.ศ.2519 กิจกรรมของฝ่ายอนุรักษ์นิยมก็ขยายตัวขึ้นแทนในช่วงปี พ.ศ.2519-2521 ช่วงนี้เป็นภาวะที่สับสนและมีการเผชิญหน้ากันระหว่างกลุ่มต่างๆ องค์กรประชาสังคมบางองค์กรหยุดงานอย่างถาวร บางองค์กรพักชั่วคราว หม่อมสาวจำนวนมากและชาวบ้านบางส่วนหนีเข้าป่าไปร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย

ปี พ.ศ.2523 เป็นปีที่สำคัญเพราะรัฐบาลประกาศให้นิรโทษกรรมกับคนที่ออกจากป่า หลังจากนั้นนโยบายของรัฐก็เปิดเสรีมากขึ้น และมีการก่อตั้งองค์กรประชาสังคมขึ้นเป็นจำนวนมาก องค์กรที่ไม่เคยจดทะเบียนก็เลือกที่จะจดทะเบียนในครั้งนี้ ซึ่งเป็นคำอธิบายถึงการเติบโตที่สูงเป็นพิเศษขององค์กรประชาสังคมหลังปี พ.ศ.2523 แต่จำนวนสมาคมและมูลนิธิที่จดทะเบียนในแต่ละปีมีลักษณะขึ้นๆลงๆเป็นอย่างมาก คำอธิบายมี 2 ชุด คือ (1) ระบบจัดเก็บข้อมูลของ สวช.ยังไม่สมบูรณ์เป็นเหตุให้ตัวเลขไม่เที่ยงตรง ต้องตรวจสอบเพิ่มเติมและจัดระบบใหม่ หรือ (2) องค์กรสาธารณประโยชน์ยังไม่มีความชัดเจน การตัดสินใจจะจดทะเบียนหรือไม่ยังเป็นปัญหาที่ยังสับสนอยู่

สำหรับจำนวนองค์กรที่ไม่จดทะเบียนนั้น หากที่จะหาข้อมูลได้ คณะวิจัยใช้ข้อมูลจากทำเนียบองค์กรที่มีการจัดทำโดยหน่วยงานบางหน่วยงานเท่าที่จะทำได้ ตัวเลขจึงอยู่ในระดับที่ค่อนข้างต่ำ

เมื่อรัฐบาลเริ่มนโยบายส่งเสริมกระบวนการประชาสังคม หลังนโยบาย 66/2523 มีองค์กรพัฒนาเอกชนเกิดขึ้นจำนวนมาก กลุ่มที่เกิดขึ้นใหม่ส่วนใหญ่เป็นองค์กรที่มีสมาชิกจากขบวนการนักศึกษาหรือผู้ที่เคยเข้าป่าเป็นผู้ก่อตั้งหรือเป็นสมาชิก องค์กรเหล่านี้เริ่มตั้งคำถามในประเด็นเรื่องเป้าหมายของการพัฒนาและแนวทางการแก้ปัญหาความยากจนและความเดือดร้อนของประชาชนในชนบท ขณะเดียวกันองค์กรที่ก่อตั้งมาก่อนหน้านี้ซึ่งทำงานทางด้านการกุศลและสงเคราะห์ก็พยายามหาทิศทางเช่นเดียวกัน เกิดการรวมตัวกันทำงานในรูปแบบของเครือข่าย มีการก่อตั้ง กป.อพช. และองค์กรเครือข่ายอื่นๆที่ได้กล่าวมาแล้ว

อีกด้านหนึ่งที่องค์กรประชาสังคมสามารถมีบทบาทสำคัญได้คือช่วยทำให้เกิด “การพัฒนาทางสังคม” แม้ว่าประเทศไทยจะมีอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจสูงถึงร้อยละ 7-11 ต่อปี ในช่วงต้นทศวรรษ 2530 ความไม่เท่าเทียมของรายได้กลายเป็นปัญหาใหญ่ สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI) รายงานว่า จากปี พ.ศ.2518-2529 คนรวยรวยขึ้น คนจนจนลง ตามแนวคิดของ Quadagno (1987) ถ้ารัฐบาลยังคงตั้งใจที่จะส่งเสริมแต่การเติบโตทางเศรษฐกิจและไม่เหลียวแลการเติบโตทางสังคม องค์กรประชาสังคมก็ต้องเข้ามาเติมช่องว่างตรงนี้ แม้ว่าจะช่วยได้เพียงเล็กน้อยเท่านั้น เมื่อจะต้องมีใครเข้ามาช่วยคนจน และองค์กรประชาสังคมอยู่ในตำแหน่งที่ทำได้ อย่างที่เห็นได้จากการเติบโตขององค์กรเอกชนในช่วงปี พ.ศ.2523 เป็นต้นมา องค์กรเหล่านี้เกิดขึ้นมารองรับความล้มเหลวของรัฐบาลในการลดช่องว่างของรายได้ และแก้ปัญหาการพัฒนาที่ไม่เท่าเทียมกัน ตราบใดที่ยังมีความไม่เท่าเทียมของรายได้อยู่ องค์กรประชาสังคมก็ยังมีบทบาทสำคัญในเส้นทางการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจของประเทศไทย

การขยายตัวของเครือข่ายและการทำงานของเครือข่ายเห็นผลเป็นรูปธรรมชัดเจนในกรณีพฤษภาทมิฬ พ.ศ.2535 เมื่อสมาชิกเครือข่ายสามารถปฏิเสธรัฐบาลที่ตั้งใหม่ได้ หลังจากนั้นองค์กรเครือข่ายก็รวมพลังกันอย่างต่อเนื่องเพื่อเรียกร้องรัฐธรรมนูญ มีบทบาทในการเลือกสรรสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (สสร.) และสามารถแทรกแนวคิดประชาสังคมในเนื้อหาของรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2540 ได้

เนื้อหาของบทนี้จะแสดงให้เห็นบทบาทและผลงานของภาคประชาสังคมในด้านต่างๆ โดยจะนำเสนอตามกลุ่มที่จำแนกโดย International Classification of Non Profit Organization (INCPO) 11 กลุ่ม ตามข้อเสนอโครงการที่ระบุไว้แล้วในบทที่ 1 การประเมินฐานะบทบาทและผลงานของภาคประชาสังคมจะพิจารณาคุณค่าของผลงานที่เป็นรูปธรรม จุดแข็งจุดอ่อนของกระบวนการทำงานในแต่ละด้าน โดยให้ความสำคัญกับผลงานใน 3 มิติใหญ่ๆ คือ

1. การให้บริการต่อสังคม
2. การเสริมสร้างประชาสังคม การสร้างความเข้มแข็งให้ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม
3. การรณรงค์ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

การศึกษายบทบาทและผลงานของภาคประชาสังคมด้านต่างๆนั้น จำนวนองค์กรมีความสำคัญ จึงจำเป็นต้องชี้ปัญหาเรื่องฐานข้อมูลองค์กรไว้ ณ ที่นี้อีกครั้งหนึ่ง ในปี พ.ศ.2532 จำนวนสมาคมและมูลนิธิที่ขออนุญาตจดทะเบียนกับสำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติมีสูงกว่า 11,375 องค์กร และสถาบันวิจัยสังคมได้เคยรวบรวมตัวเลข 8,408 สมาคม 2,966 มูลนิธิ จาก สวช. (Amara and Nitaya 1993) ส่วนในปี พ.ศ.2540 รายงานของ สวช. (2540) ระบุว่า มีสมาคมและมูลนิธิที่ได้รับอนุญาตให้จัดตั้งแล้วกว่า 17,000 แห่ง แต่เนื่องจาก

ระบบฐานข้อมูลของ สวช. มีปัญหา เมื่อสำนักงานสถิติแห่งชาติจะทำการสำรวจองค์กรสาธารณประโยชน์ ในปี พ.ศ.2540 จำนวนสมาคมและมูลนิธิที่รวบรวมได้ในทะเบียนที่สำนักงานสถิตินำไปใช้เป็นฐานในการสำรวจมีเพียง 8,406 องค์กรเท่านั้น (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2540)

สำหรับรายงานฉบับนี้ ดังได้กล่าวแล้วในบทที่ 4 สถาบันวิจัยสังคม ได้จัดทำฐานข้อมูลโดยนำข้อมูลที่ดีพิมพ์ในทำเนียบองค์กรเอกชนทั่วประเทศปี พ.ศ.2540 ของ สวช.มาศึกษาใหม่ โดยตัดองค์กรที่ซ้ำซ้อนออกและนับองค์กรที่มีสาขาเป็นองค์กรเดียวแล้วจึงมาจัดกลุ่มตาม International Classification of Non Profit Organization (ICNPO) เพื่อตอบคำถามของโครงการวิจัยที่จะนำเสนอในบทนี้ ส่วนองค์กรที่ไม่จดทะเบียนรวบรวมรายชื่อจากทำเนียบต่างๆที่มีการจัดทำ โดยคัดองค์กรที่มีชื่ออยู่ในทะเบียนแล้วออก ข้อมูลที่ใช้ในบทที่ 5 นี้เป็นชุดเดียวกับชุดใหญ่ในบทที่ 4

ตารางที่ 5-1 แสดงจำนวนองค์กรสาธารณประโยชน์ที่จดทะเบียนและไม่จดทะเบียน แยกตาม ICNPO ตามข้อตกลงของโครงการวิจัยที่ทำไว้กับ สวช. แต่เมื่อวิเคราะห์ข้อมูลแล้วพบว่า การแบ่งตาม ICNPO มีปัญหาและไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของสังคมไทย ในส่วนของการอธิบายบทบาทขององค์กรซึ่งเป็นเนื้อหาในบทนี้จึงรวมกลุ่มวัฒนธรรม สันทนาการ และศาสนา (กลุ่ม 1 และ 10) ไว้ด้วยกัน และรวมกลุ่มบริการสังคม สังคมสงเคราะห์ และองค์กรการกุศลและอาสาสมัครไว้ด้วยกัน (กลุ่ม 4 และ 8)

ตารางที่ 5-1: จำนวนองค์กรเอกชนที่จดทะเบียนและไม่จดทะเบียนในประเทศไทย แยกตาม ICNPO

กลุ่มองค์กร	องค์กรจดทะเบียน		องค์กรไม่จดทะเบียน	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
1. วัฒนธรรมและสันทนาการ	1,870	22.25	12	2.39
2. การศึกษาและวิจัย	1,140	13.56	28	5.63
3. สุขภาพอนามัย	286	3.40	145	29.14
4. บริการสังคม สังคมสงเคราะห์	1,938	22.79	70	13.99
5. สิ่งแวดล้อม	86	1.02	50	9.94
6. การพัฒนาเมืองและชนบท	224	2.66	100	20.02
7. กฎหมาย การรณรงค์และการเมือง	612	7.29	68	13.67
8. องค์กรการกุศลและส่งเสริมอาสาสมัคร	411	4.89	10	2.01
9. กิจกรรมระหว่างประเทศ	12	0.14	7	1.41
10. ศาสนา	942	11.21	5	1.00
11. การค้า วิชาชีพ และแรงงาน	885	10.53	2	0.40
รวม	8,406	100.0	497	100.00

ที่มา: ฐานข้อมูล สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, นาคม 2545

5.2 กลุ่มที่ 1 วัฒนธรรม สันทนาการ และศาสนา

ดังได้กล่าวแล้ว รูปแบบบทบาทขององค์กรประชาสังคมในยุคแรกอยู่ในรูปของวัฒนธรรมและสันทนาการเป็นส่วนใหญ่ องค์กรศาสนาและวัฒนธรรมซึ่งปรากฏในรูปของปฏิบัติการในชีวิตประจำวันนั้นไม่สามารถแยกส่วนเป็นวัฒนธรรมหรือศาสนาหรือสันทนาการ คณะผู้วิจัยจึงไม่สามารถประเมินบทบาทขององค์กรกลุ่มนี้ เพราะกิจกรรมขององค์กรเป็นปฏิบัติการของชีวิตประจำวัน และถ้าให้นิยาม “วัฒนธรรม” ว่าเป็นวิถีชีวิต องค์กรกลุ่มนี้ก็ทำหน้าที่ให้บริการสังคมและเสริมสร้างประชาสังคมอย่างเต็มที่

ตารางที่ 5-2 แสดงจำนวนองค์กรสาธารณประโยชน์ด้านวัฒนธรรมและสันทนาการและศาสนา การนำเสนอในบทนี้คณะผู้วิจัยเลือกที่จะรวมองค์กรศาสนาไว้ในกลุ่มที่ 1 เฉพาะองค์กรที่ไม่ได้มุ่งในกิจกรรมศาสนาอย่างเดียว กิจกรรมในกลุ่มนี้มีลักษณะสันทนาการค่อนข้างมาก อาจมองในรูปของการให้บริการต่อสังคมได้ดีกว่าการเสริมสร้างประชาสังคม หรือแรงจูงใจให้เกิดการเปลี่ยนแปลง กลุ่มศาสนามีบทบาทในการเป็นที่พึ่งทางใจระดับปัจเจกบุคคลมากกว่าทำหน้าที่ด้านสาธารณประโยชน์อย่างเต็มที่

ตารางที่ 5-2: จำนวนองค์กรสาธารณประโยชน์ด้านวัฒนธรรม สันทนาการและศาสนาที่จดทะเบียนและไม่จดทะเบียนในประเทศไทย

องค์กรด้านวัฒนธรรม สันทนาการ และศาสนา	จดทะเบียน		ไม่จดทะเบียน	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
องค์กรด้านวัฒนธรรมและสันทนาการ				
1. ศิลปวัฒนธรรม (สากลและพื้นบ้าน)	129	1.53	10	1.99
2. กีฬา	328	3.90	-	-
3. สโมสรทางสังคมและงานอดิเรก	1,349	16.05	-	-
4. อื่นๆ	64	0.76	2	0.40
รวม	1,870	22.25	12	2.39
องค์กรด้านศาสนา				
1. พุทธ	855	10.17	3	0.60
2. อื่นๆ	87	1.03	2	0.40
รวม	942	11.20	5	1.00
รวมทั้งหมด	8,406	100.00	497	100.00

ที่มา: สถาบันวิจัยสังคม, ฐานข้อมูล, มีนาคม 2545.

(1) การให้บริการสังคม

องค์กรอนุรักษ์ศาสนาและวัฒนธรรมพื้นบ้าน ทำหน้าที่อนุรักษ์และฟื้นฟูกิจกรรมพื้นบ้านหลายๆ อย่าง ทั้งทางด้านศิลปวัฒนธรรมเพื่อประโยชน์ของการฟื้นฟูจิตใจ จิตวิญญาณ สร้างสำนึกท้องถิ่น สำนึกชาติพันธุ์ และทางด้านสันทนาการให้ความสนุกสนานในลักษณะการละเล่น การแสดงดนตรี ละคร ฯลฯ เพื่อความบันเทิง

ข้อมูลจากฐานข้อมูลแสดงว่าองค์กรกลุ่มนี้มีประมาณ 130 องค์กร ให้บริการสังคมระดับปัจเจกบุคคล สร้างสำนึก ความพึงพอใจ และให้ความสุขเล็กๆน้อยๆเชิงวัฒนธรรมและสันติภาพ ไม่สามารถตีค่าได้ บริการทางด้านกีฬา งานอดิเรก และงานสังคมก็เป็นรูปแบบขององค์กรกลุ่มนี้ การพยายามเก็บข้อมูลเกี่ยวกับบทบาทและผลกระทบขององค์กรกลุ่มนี้ ด้วยวิธีจัดประชุม Focus Group ไม่สามารถจัดทำได้ เพราะองค์กรกลุ่มนี้กระจายตัวอยู่ทั่วไป ไม่รวมตัวเป็นเครือข่าย

(2) การเสริมสร้างประชาสังคม การสร้างความเข้มแข็งให้ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

การพิจารณาเรื่องการเสริมสร้างประชาสังคมและขบวนการเคลื่อนไหวจะดูจากการรวมกลุ่มและสร้างเครือข่ายทำเนียบองค์กรประสานงานด้านสวัสดิการสังคมของกรมประชาสงเคราะห์ (2541) ระบุกลุ่มองค์กรที่มีการรวมตัวกันในกลุ่มองค์กรศาสนา 5 กลุ่ม คือ

1. พุทธสมาคมแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์
2. สมาคมยูวพุทธิกสมาคมแห่งชาติในพระบรมราชูปถัมภ์
3. สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา
4. สหกิจคริสเตียนแห่งประเทศไทย
5. มูลนิธิอิสลามเพื่อพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจแห่งประเทศไทย

เห็นได้ค่อนข้างชัดเจนว่าการรวมกลุ่มของ 5 กลุ่มนี้มีลักษณะของการรวมกลุ่มเชิงสังคมเพื่อทำกิจกรรมบางอย่างร่วมกัน เป็นกิจกรรมเชิงสันติภาพและการสื่อสารภายในกลุ่มองค์กรสมาชิก ผลทางด้านการเคลื่อนไหวทางสังคมมีไม่มากนัก

กระบวนการด้านโลกาภิวัตน์ มีผลในการฟื้นฟูภูมิปัญญาพื้นบ้านและวัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นประเด็นทางวัฒนธรรมที่สำคัญ มีการรื้อฟื้นผลิตภัณฑ์พื้นเมือง และวิถีชีวิตแบบเดิม โดยใช้วัฒนธรรมเป็นตัวนำ การปลุกวัฒนธรรมชุมชนเพื่อสร้างจิตสำนึกรักชุมชน ความรู้สึกเป็นเจ้าของ และการสร้างอัตลักษณ์ชุมชนเป็นปรากฏการณ์ที่มีให้เห็นในช่วง 2-3 ปีหลังนี้

สำหรับกลุ่มชาติพันธุ์ การรื้อฟื้นวัฒนธรรมชนเผ่าและวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่ม ช่วยเสริมขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อการอนุรักษ์อัตลักษณ์ชนเผ่า กระบวนการนี้เป็นประเด็นเรื่องสิทธิมนุษยชนด้วย ดังจะได้กล่าวถึงในกลุ่มที่ 7 แต่ประเด็นเรื่องการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนกับสังคมที่เป็นสมาชิกของชนเผ่าเดียวกัน เป็นประเด็นที่สำคัญและพบเห็นได้ทั้งในระดับประเทศและระดับโลก เช่น เครือข่ายชนเผ่าม้งที่มีศูนย์ข้อมูลอยู่ที่รัฐมิชิโกตา ประเทศสหรัฐอเมริกา และเครือข่ายชนเผ่าเมียนที่มีศูนย์กลางอยู่ในประเทศจีนตอนใต้ และฮ่องกง เป็นต้น

การส่งเสริมการพัฒนาการท่องเที่ยวมีผลในทางลบโดยการลดความเข้มแข็งของประชาสังคม การท่องเที่ยวส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมเพื่อประโยชน์ทางการค้าและเพื่อเงินตรา เมื่อใช้เงินตราเป็นตัวนำความเห็นแก่ตัวหรือการยึดประโยชน์ส่วนตนจะมีพลังเหนือความต้องการการทำงานเพื่อประโยชน์ของสาธารณะ

(3) การรณรงค์ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

องค์กรด้านวัฒนธรรมมีบทบาทในการรณรงค์ให้เกิดการยอมรับความคิดเรื่องความหลากหลายทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นความคิดที่แตกต่างไปจากเดิม รัฐบาลสมัยหลังสงครามโลกและสมัยต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ให้ความสำคัญกับเรื่องความมั่นคงของประเทศชาติ จึงมุ่งเสนอแนวคิดการสร้างชาติไทยและความเป็นไทย จนถึงขั้นปฏิเสธวัฒนธรรมอื่นและชาติพันธุ์อื่นที่ไม่ใช่ไทย รวมทั้งศาสนาอื่นที่ไม่ใช่ศาสนาพุทธ ขบวนการสร้างสำนึกทางวัฒนธรรมจึงมีบทบาทในการกระตุ้นให้เกิดการรับรู้ถึงความแตกต่างทางวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ของคนในชาติ และรัฐบาลยุคหลังๆ ได้ยอมรับข้อแตกต่างในประเด็นวัฒนธรรมและชาติพันธุ์แล้ว

การก่อตั้งกลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคมเมื่อมี พ.ศ.2519 แสดงให้เห็นการพยายามสร้างความร่วมมือของตัวแทนกลุ่มทางด้านศาสนาโปรเตสแตนต์ คาทอลิก พุทธ และอิสลาม กิจกรรมของกลุ่มนี้ดำเนินไปได้ประมาณ 10 ปีก่อนอ่อนแรงลง

การรณรงค์ให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ให้เกิดความร่วมมือกันไม่ปรากฏเป็นรูปธรรมที่ยั่งยืน เพราะปฏิบัติการทางด้านวัฒนธรรมมีแนวโน้มเชิงอนุรักษ์มากกว่าการนำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลง ในทางกลับกัน การขยายตัวของกระบวนการโลกาภิวัตน์กลับมีผลทำให้เกิดความสนใจทางด้านวัฒนธรรมและศาสนาเฉพาะกลุ่มมากขึ้น เหตุการณ์ระเบิดอาคารเวิร์ลเทรด 2 อาคารในวันที่ 11 กันยายน 2544 มีผลให้ประธานาธิบดีบุชของสหรัฐอเมริกามีนโยบายต่อต้านการก่อการร้าย และมีความหมาย หมายถึงการก่อการร้ายของกลุ่มมุสลิม เหตุการณ์นี้มีผลในการสร้างสำนึกทางศาสนาและวัฒนธรรมเพิ่มมากขึ้น ในประเทศไทยการเคลื่อนไหวของกลุ่มศาสนามีให้เห็นบ้างแต่ไม่รุนแรง

5.3 กลุ่มที่ 2 การศึกษาและวิจัย

องค์กรด้านการศึกษาและวิจัยส่วนใหญ่สนับสนุนกิจกรรมในโรงเรียน และเข้าทำงานบริการสังคมมากกว่างานรณรงค์ ข้อมูลเชิงปริมาณจะชี้ให้เห็นข้อเด่นชัดทางด้านบริการ แต่ข้อมูลจากการจัดกลุ่มสนทนาลบว่าในระยะแรกกิจกรรมด้านการศึกษาจะเป็นกิจกรรมในโรงเรียนที่เกี่ยวกับเด็กโดยตรง แต่ตั้งแต่ประมาณ พ.ศ.2520 เป็นต้นมา เกิดการตั้งคำถามว่าการช่วยเหลือเด็กในโรงเรียนแต่เพียงอย่างเดียวเพียงพอหรือไม่ ขณะนี้ข้อมูลเกี่ยวกับองค์กรด้านการศึกษาชี้ว่า บางองค์กรให้ความช่วยเหลือเด็กระดับปัจเจกบุคคล บางองค์กรทำงานระดับกลุ่มหรือทำงานรณรงค์ ในรายละเอียดในระดับปัจเจกมีการพัฒนาเด็ก การรับรู้ และเรียนรู้ การพัฒนาอาชีพ ระดับกลุ่มเน้นกระบวนการพัฒนาให้ชาวบ้านพึ่งตนเองได้ การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนให้เกิดการเรียนรู้ สร้างความตระหนักในประเด็นการพัฒนาสังคมชุมชน พัฒนาศักยภาพผู้นำ เป็นการตีความการศึกษาในระดับสูงขึ้นมา ส่วนการช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสถือเป็นการจัดการการศึกษาแก่สาธารณชนในวงกว้างรวมถึงเรื่องสิทธิ และการเคลื่อนไหวรณรงค์ในประเด็นอื่นๆ

จากตาราง 5-3 จะเห็นว่าองค์กรส่วนใหญ่จัดอยู่ในกลุ่มที่ทำกิจกรรมประเภทบริการการศึกษาแบบเดิมมากกว่าทำงานประเภทพัฒนา ทั้งนี้สาเหตุหนึ่งเกิดจากการที่องค์กรด้านการศึกษาที่หันไปทำงานด้านพัฒนาหรือรณรงค์ได้ขยายขอบเขตงานของตัวเองให้กว้างกว่าด้านการศึกษาและอาจถูกจัดวางไว้ในกลุ่มอื่น

ตารางที่ 5-3: องค์กรสาธารณประโยชน์ด้านการศึกษาและวิจัยที่จดทะเบียนและไม่จดทะเบียน

องค์กรด้านการศึกษาและวิจัย	จดทะเบียน		ไม่จดทะเบียน	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
1. บริการการศึกษาในระบบโรงเรียนระดับประถมศึกษา-มัธยมศึกษา	4	0.05	-	-
2. องค์กรที่สนับสนุนกิจการการดำเนินงานของโรงเรียนหรืองานการศึกษาทั่วไป (เช่น การส่งเสริมการศึกษาระดับประถม มัธยม ในถิ่นทุรกันดาร)	923	10.98	-	-
3. บริการการศึกษาในแนวทางและรูปแบบอื่นๆ เช่น เด็กที่เข้าถึงยาก ชนเผ่า คนชนบท	23	0.27	14	2.82
4. สนับสนุนเพื่อพัฒนากิจการการศึกษาระดับอุดมศึกษาขึ้นไป เช่น มูลนิธิที่อยู่ในมหาวิทยาลัย (องค์กรของกระทรวงวิทยาศาสตร์ฯ กระทรวงเกษตรฯ) องค์กรสนับสนุนการเรียนการสอนการวิจัย	62	0.74	3	0.60
5. สมาคมทางวิชาการ วิทยาการ (ส่วนใหญ่เป็นสมาคมที่เกี่ยวข้องกับคณะวิชาในมหาวิทยาลัย ในกระทรวงวิทยาศาสตร์ฯ กระทรวงเกษตรฯ)	81	0.96	5	1.01
6. สนับสนุนวิทยาการเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม [องค์กรที่ทำงานร่วมกับราชการ (ด้านสาธารณสุข)]	23	.027	2	0.40
7. สนับสนุนกิจการลูกเสือ เนตรนารี	20	0.24	-	-
8. กิจกรรมวิจัย สถาบันวิจัย	4	0.05	4	0.80
รวม	1,140	13.56	28	5.63
รวมทั้งหมด	8,406	100.00	497	100.00

ที่มา: สถาบันวิจัยสังคม. ฐานข้อมูล, มีนาคม 2545

(1) การให้บริการสังคม

กิจกรรมด้านบริการสังคมเห็นชัดเจนในการให้บริการแก่เด็กยากจนและด้อยโอกาส รูปแบบแรกๆ ที่พบคือ การให้ทุนการศึกษา แต่ต่อมาได้มีการพัฒนาแนวทางการทำงานเพิ่มเติมจากให้ทุนการศึกษาอย่างเดียว องค์กรที่รวมอยู่ในกลุ่มนี้จึงเป็นกลุ่มที่มีกิจกรรมทางด้านการศึกษาและทำงานในพื้นที่

กล่าวได้ว่า การให้บริการสังคมด้านการศึกษาได้มีการพัฒนาจากการพยายามให้ความช่วยเหลือเด็กในระบบในรูปแบบการให้ทุนการศึกษา แล้วต่อมาก็เป็นการช่วยเหลือเด็กทั่วไปรวมถึงเด็กที่ไม่สามารถอยู่ในระบบการเรียนปกติได้ไปพร้อมๆกัน คือ เด็กที่ไม่ได้อยู่ในระบบโรงเรียนจะถูกคัดออกจากระบบการช่วยเหลือ องค์กรจำนวนหนึ่งจึงทำกิจกรรมกับเด็กนอกระบบโรงเรียนและในโรงเรียนไปพร้อมกัน ส่วนการเสริมหรือสนับสนุนสิ่งที่รัฐให้นั้นเป็นกลยุทธ์หนึ่งที่ใช้ในการรักษาเด็กทั้งสองส่วนให้อยู่ด้วยกัน จากประสบการณ์ที่พยายามให้เด็กอยู่ในระบบและพยายามที่จะรองรับเด็กที่หลุดออกจากระบบ ทำให้เกิดแนวคิดและประสบการณ์ใหม่ในการผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับนโยบาย ในระดับแผนประเทศ รวมทั้งเกิดแนวทางเลือกด้วย พัฒนาการที่เกิดขึ้นจริงอย่างเป็นรูปธรรมคือ กลุ่มทางเลือก Home School ซึ่ง

เป็นการพัฒนาที่เห็นอย่างชัดเจน ปัจจุบันโครงการหมู่บ้านเด็กของมูลนิธิเด็กรับเด็กเข้า Home School ประมาณ 100 กว่าครอบครัว

มาลี พฤษ์พงสาวลี (2541) ได้วิเคราะห์บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนกับการศึกษา และแยกบทบาทเป็น 3 ระดับ คือ ระดับปัจเจกบุคคล ระดับกลุ่ม และระดับสาธารณชนในวงกว้าง สำหรับระดับปัจเจกบุคคลนั้นสอดคล้องกับการพิจารณาบทบาทด้านการให้บริการ ในงานวิจัยชิ้นนี้ มาลี (2541) จำแนกกิจกรรมระดับปัจเจกบุคคลตามลักษณะดังนี้

1. การส่งเสริมการศึกษาขั้นพื้นฐาน
2. การเสริมข้อมูล การให้ข้อมูลข่าวสาร และการให้คำปรึกษา
3. การส่งเสริมการพัฒนาตนเองของกลุ่มเป้าหมายเพื่อเตรียมความพร้อมของกลุ่มเป้าหมายในการเข้าร่วมกระบวนการพัฒนา
4. การพัฒนาจิตใจโดยผสมผสานหลักศาสนาธรรมในกิจกรรมต่างๆ
5. การพัฒนาอาชีพ

(2) การเสริมสร้างประชาสังคม การสร้างความเข้มแข็งให้ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

เมื่อองค์กรด้านการศึกษาจัดและปรับวิธีการทำงานออกมานอกโรงเรียนเพิ่มเติมจากการช่วยเหลือเด็กในโรงเรียนแล้ว การเคลื่อนไหวที่เห็นชัดเจนมากมี 4 ลักษณะ คือ

(2.1) การทำงาน มีการทำงานร่วมกับชุมชนในแบบนอกรั้วโรงเรียน เกิดกระบวนการเรียนรู้ขององค์กรชุมชนอันเนื่องมาจากการเกิดวิกฤต จากผลกระทบการพัฒนาในด้านต่างๆ ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มชี้ให้เห็นว่ากิจกรรมของกลุ่มฮักเมืองน่านแสดงให้เห็นชัดเจนว่าวิถีชีวิตของชุมชนเริ่มเปลี่ยน มีการรวมกลุ่มของชาวบ้านที่ลุกขึ้นมาเพื่อที่จะกู้แผ่นดิน มีการปรับพิธีกรรมทางศาสนามาประยุกต์ใช้กับการรักษาสังแวดล้อม

(2.2) การศึกษาทางเลือกที่มีกิจกรรมด้าน home school รวมทั้งการศึกษานอกโรงเรียน (nonformal) กับการศึกษาตามอัธยาศัย (informal) เป็นรูปแบบทางเลือกที่กล่าวถึงในการสนทนากลุ่ม แนวคิดเรื่องการศึกษานอกระบบโรงเรียนถูกนำเสนอให้ผนวกไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษา พ.ศ.2542

2.3 เครือข่ายพ่อแม่ คือ กลุ่มที่มองว่าพ่อแม่ควรต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการเรียนรู้ เกิดการสนับสนุนเรื่องการมีส่วนร่วมของพ่อแม่และชุมชนในการจัดการการศึกษาของเด็กในชุมชน และการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

(2.4) การก่อตั้งสมาชิการศึกษา เป็นการผสมผสานขององค์กรครู การเมือง และองค์กรที่ทำงานด้านเด็ก การก่อตั้งสมาชิการศึกษาเป็นการเปิดโอกาสให้มีทางเลือกในการศึกษามากกว่าการศึกษาในระบบ

อย่างไรก็ตาม อาจสรุปได้ว่า กิจกรรมขององค์กรด้านการศึกษาอาจพิจารณาได้ 2 มิติ

มิติหนึ่ง คือ บทบาทที่ให้การศึกษ ให้ความรู้ ให้ข้อมูลกับคนอื่น ไม่ว่าจะเป็นเด็ก เป็นผู้ใหญ่ หรือชาวบ้าน ในเรื่องสถานการณ์ ในเรื่องชีวิต หรือเรื่องอื่นๆ แต่อีกบทบาทคือ การร่วมกับกลุ่มรากหญ้าในท้องที่เรียนรู้สิ่งต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นสถานการณ์ของตัวพื้นที่หรือการแก้ปัญหาเรียนรู้ว่าทักษะการทำงานเพื่อการรวมตัวของชุมชนนั้นมีบทเรียนอะไร เพราะฉะนั้นจึงเป็น 2 มิติที่อยู่ด้วยกัน การให้ข้อมูลคือการเป็นคนให้ แต่มีอีกส่วนหนึ่งคือการร่วมกับผู้ที่เป็นตัวกลุ่มเป้าหมายในการเรียนรู้สิ่งต่างๆที่เกิดขึ้นจากกระบวนการทำงานร่วมกัน จึงมีทั้งการให้และการร่วมทำงานกับกลุ่มเป้าหมาย องค์กรเอกชนบางองค์กรให้อย่างเดียวโดยไม่เข้าไปมีประสบการณ์ร่วมกับผู้ที่อยู่ในท้องถิ่นด้วย อาจเป็นการให้ลอยๆ การมีส่วนร่วมกับคนอื่นจะทำให้เกิดการเรียนรู้และได้ของจริงที่เกิดในชุมชน ได้บทเรียนที่เป็นเรื่องจริง จากสถานการณ์จริงหน้าที่ขององค์กรที่ต้องทำต่อคือนำบทเรียนเหล่านั้นไปปลูกที่อื่นเพื่อให้มีการขยายในวงกว้าง

ขั้นตอนของการขยายผลสู่วงกว้าง เป็นกระบวนการที่สำคัญ ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวทางความคิดที่มีรูปธรรมชัดเจน มาลี (2541) จำแนกกิจกรรมขององค์กรที่ส่งเสริมการพึ่งตนเองในระดับกลุ่มตามลักษณะที่พบดังนี้

- (1) ส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้วิธีการทำงานร่วมกัน
- (2) สร้างให้เกิดความตระหนักในปัญหาบางอย่าง ส่งเสริมให้เกิดการแลกเปลี่ยนในประเด็นปัญหาและการร่วมกัน และแสวงหาแนวทางแก้ไขระหว่างผู้ปฏิบัติงานขององค์กรสาธารณประโยชน์กับชาวบ้าน
- (3) ทำหน้าที่เป็นศูนย์รวมพลังเพื่อการคุ้มครองและปกป้องคุ้มครองกลุ่มตนและขยายไปกลุ่มอื่น
- (4) ค้นพบและส่งเสริมศักยภาพของผู้นำ

เมื่อพิจารณาลักษณะกิจกรรมทั้ง 4 รูปแบบข้างต้นแล้ว เห็นได้ชัดเจนว่า กระบวนการกลุ่มคือการพัฒนาและการสร้างเครือข่าย

(3) การรณรงค์ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

กลุ่มองค์กรด้านการศึกษา มองว่า กิจกรรมของกลุ่มเป็นกิจกรรมที่เสริมกิจกรรมขององค์กรรัฐ แต่มีสิ่งพิเศษเพิ่มขึ้น จากกิจกรรมขยายฐานและเกิดกลุ่มเคลื่อนไหวในด้านการเสริมสร้างประชาสังคมและการสร้างความเข้มแข็งให้ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมได้ปรากฏผลเป็นรูปธรรมในเรื่องของการยอมรับการศึกษาทางเลือก และการเกิดกลุ่มเครือข่ายต่างๆ แนวคิดเหล่านี้มีผลให้เกิดกระแสเรียกร้องให้มีการปฏิรูปการศึกษาไทย และพระราชบัญญัติการศึกษา พ.ศ.2542 เนื้อหาที่ปรากฏอยู่ใน พรบ.การศึกษา เป็นเนื้อหาที่องค์กรด้านการศึกษาได้รณรงค์ให้รัฐยอมรับ ที่เห็นชัดเจนคือแนวคิดเรื่องการศึกษาทางเลือก การศึกษาเพื่อชีวิต เพื่อชุมชน ซึ่งเป็นรูปธรรมที่มีอยู่ในสังคมไทยมาแต่อดีต เป็นกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา แต่การที่ได้รับการยอมรับและบรรจุไว้ใน พรบ.การศึกษา แสดงให้เห็นถึงพลังขององค์กรด้านการศึกษาที่สามารถผลักดันให้เกิดการยอมรับในระดับชาติได้

แม้เมื่อ พรบ. การศึกษา พ.ศ.2542 ประกาศใช้ ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มชี้ให้เห็นว่า ในขั้นการนำนโยบายสู่ภาคปฏิบัติ ก็ยังพบอุปสรรค และบทบาทขององค์กรด้านการศึกษาที่สำคัญ แม้เมื่อผลักดัน

พระราชบัญญัติได้โดยองค์กรที่เกี่ยวข้องพยายามนำเสนอกฎหมายที่ละมาตรา ทีละวรรค ซึ่งส่วนใหญ่มาจากองค์กรที่ทำงานเฉพาะด้าน เช่น กรณีคนพิการและกลุ่มคนพิการได้มีส่วนช่วยในการเขียนวรรคต่อวรรค มีการพยายามให้กฎหมายเอื้อกับความด้อยโอกาสกับความแตกต่างให้ช่วยเหลือเด็กกลุ่มนี้มากขึ้น จนการดำเนินการในเชิงกฎหมายเสร็จเรียบร้อยแล้ว แต่ในเชิงกิจกรรม สารที่จะให้เป็นจริงตามกฎหมายไม่เกิด ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มมีตัวอย่าง เช่น มีผู้กล่าวว่า “เขียนไว้หน้าโรงเรียนว่า เด็กพิการที่อยากเรียนต้องได้เรียนหนังสือ ซึ่งเป็นนโยบายจากเบื้องบน แต่พอเด็กเข้าไปไม่เป็นจริง เพราะสถานที่ไม่เอื้ออำนวย ครูไม่มีปัญหาต่างๆที่ตามมา มีมาก เป็นปัญหาที่ไม่รู้จะให้ใครแก้ไข นโยบายการให้โอกาสเด็กเป็นสิ่งดี แต่ความพร้อมที่จะรองรับยังไม่มี”

มาลี (2541) มองว่า บทบาทขององค์กรสาธารณประโยชน์นั้น นอกเหนือจากการให้การศึกษาแก่ประชาชนทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับกลุ่มแล้ว บทบาทที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือการให้การศึกษาแก่สาธารณชนในวงกว้าง เนื่องจากรากเหง้าของสภาพปัญหาที่เผชิญอยู่นั้นเกิดจากระบบของสังคม ถ้าไม่มีการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ของคนในสังคม ทั้งในด้านอำนาจ เจตคติ และพฤติกรรมแล้ว การแก้ปัญหาจะไม่ลุล่วง การให้การศึกษาในระดับกว้างจึงอยู่ในรูปของ

- (1) การนำเสนอแนวคิดให้แก่ชุมชนตามประเด็นปัญหา
- (2) การนำเสนอปัญหาในฐานะเป็นกระบอกเสียงให้แก่ผู้ด้อยโอกาส หรือผู้ไม่มีสิทธิมีเสียง การเปิดเผยและเผยแพร่ข้อมูลเพื่อคัดค้านการเอารัดเอาเปรียบ
- (3) การเสนอให้มีการเปลี่ยนแปลงในระดับนโยบาย

การณรงค์ด้านการศึกษาคือการเสนอให้มีการเปลี่ยนแปลงในระดับนโยบายอย่างมีขั้นตอน โดยเริ่มด้วยการรวบรวมและพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับสังคมไทย และแสวงหารวมทั้งเสนอแนะทางเลือกในการพัฒนาให้แก่สังคม ตลอดจนการเคลื่อนไหวคัดค้านสิ่งที่ไม่ถูกต้อง และผลักดันให้เกิดนโยบายหรือกฎระเบียบทางสังคมใหม่ การณรงค์ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจึงเป็นกิจกรรมระดับสาธารณะที่มุ่งหวังผลที่เป็นรูปธรรม ในการปรับแก้นโยบายล้มเลิกกฎระเบียบที่ล้าสมัย และเพิ่มเติมกฎเกณฑ์ที่จำเป็นในการดูแลให้สังคมมีความโปร่งใส และมีรูปแบบการบริหารจัดการที่เป็นธรรมกับทุกกลุ่มในสังคม

5.4 กลุ่มที่ 3 สุขภาพอนามัย

กล่าวได้ว่าองค์กรสาธารณประโยชน์ด้านสุขภาพรวมตัวกันจาก 2 สาเหตุหลัก คือ

1. จากการรวมตัวกันตามความสนใจในปัญหาร่วมกัน เป็นกลุ่มที่ร่วมทำกิจกรรม แก้ไขปัญหา ให้บริการด้านการแพทย์ ให้ข้อมูลความรู้แก่ประชาชนให้รู้จักพึ่งตนเอง ตลอดจนผลักดันแก้ไขปัญหาระดับชาติ องค์กรเหล่านี้ได้แก่ มูลนิธิสาธารณสุขด้านการพัฒนา กลุ่มศึกษาปัญหาฯ คณะกรรมการประสานงานสาธารณสุขมูลฐาน (คปอศ.) มูลนิธิหมอชาวบ้าน กลุ่มอาสาสมัครเพื่อผู้บริโภค ฯลฯ

2. จากการรวมตัวตามกลุ่มวิชาชีพ เป็นการรวมตัวของกลุ่มแพทย์ เภสัชกร เพื่อการแลกเปลี่ยนและหาทางแก้ไขปัญหาระดับวิชาชีพเดียวกัน เช่น ชมรมแพทย์ชนบท ชมรมทันตแพทย์ชนบท กลุ่มเภสัชชุมชน ฯลฯ

องค์กรด้านสุขภาพอนามัยมีจุดกำเนิดจากการรวมตัวเป็นกลุ่ม และต่อมาได้ขยายตามลักษณะขององค์กรออกไป แต่อย่างไรก็ตาม เพ็ญจันทร์ ประดับมุข (2540) ได้จำแนกรูปแบบของการประชาสังคมด้านสาธารณสุขไว้ 4 รูปแบบ โดยให้ความหมายของภาคประชาสังคมว่า หมายถึงองค์กรและกิจกรรมต่างๆ ที่อยู่นอกขอบเขตภาครัฐ มีจิตสำนึกของการร่วมกันรับผิดชอบสังคม รวมทั้งกลุ่มประชาชน ปึงเจกชนที่สนใจร่วมในกิจกรรมสาธารณะ รูปแบบทั้ง 4 คือ

1. องค์กรอิสระสาธารณประโยชน์
2. องค์กรวิชาชีพ
3. กลุ่มองค์กรประชาชนที่รวมตัวโดยการเริ่มจากประชาชน
4. องค์กรประชาชนที่รวมโดยรัฐ

ในยุคแรกของการมีองค์กรสาธารณประโยชน์ด้านสุขภาพนั้น หากพิจารณาจากกิจกรรมแล้วกล่าวได้ว่าสภาอากาศไทย (สภาอุณาโลมแดง ในสมัยรัชกาลที่ 5) กลุ่มผู้นำศาสนาและสภาสตรีแห่งชาติ เป็นองค์กรกลุ่มแรกที่มีบทบาทด้านสาธารณสุข สภาอากาศไทยได้ก่อตั้งในปี พ.ศ.2436 ส่วนหนึ่งของกิจกรรมคือ ให้บริการทางการแพทย์ ให้การตรวจรักษาสุขภาพอนามัยแก่ประชาชนทั้งด้านการป้องกันบำบัดรักษา และพัฒนาบริการทางวิชาการ และสวัสดิการสังคมสงเคราะห์ ส่วนสภาสตรีแห่งชาติในพระบรมราชินูปถัมภ์ ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2499 มีกิจกรรมในการให้การส่งเสริมสนับสนุนให้บริการด้านอนามัยแก่องค์กรสมาชิกด้านสตรีโดยตรง เดิมองค์กรเหล่านี้มีวัตถุประสงค์ในการช่วยสงเคราะห์ให้บริการที่จำเป็นต่อมาได้เกิดองค์กรอื่นๆ ตามมา ทำให้มีทั้งองค์กรที่ก่อตั้งขึ้นเพื่อมุ่งเน้นกิจกรรมด้านสุขภาพโดยตรง และองค์กรเดิมที่ปรับเปลี่ยนมาเน้นกิจกรรมด้านสุขภาพมากขึ้น

ประมาณปี พ.ศ.2525-2526 กระทรวงสาธารณสุขได้ให้ทุนสนับสนุนในรูปของคณะกรรมการประสานงานสาธารณสุขมูลฐาน (คปอส.) เป็นการช่วยจัดตั้งกลุ่มขึ้น กิจกรรมแรกที่นับว่าเป็นจุดเริ่มต้นคือการณรงค์ประเด็นสุขภาพเด็กในโครงการแด่น้องผู้หิวโหย ในระยะแรกนี้เป็นการปฏิบัติงานในพื้นที่โรงพยาบาลชุมชน มีการรับผู้ปฏิบัติงานจากโครงการอาสาสมัครเพื่อสังคม (คอส.) แต่ระยะต่อมามีงานในพื้นที่ลดลงเหลือเพียงงานส่วนกลาง ซึ่งเป็นงานในเชิงนโยบาย จากการประชุมสมัชชาครบรอบ 10 ปี คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กป.อพช.) สารี อ้องสมหวัง ได้กล่าวถึงพัฒนาการขององค์กรพัฒนาเอกชนด้านสาธารณสุขไว้ดังนี้

กระบวนการพัฒนาขององค์กรพัฒนาเอกชนด้านสาธารณสุข เกิดขึ้นเนื่องจากกลุ่มบุคคลที่ทำงานในสาขาอาชีพด้านสาธารณสุขรวมตัวกันทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ที่นอกเหนือจากงานในวิชาชีพ และเริ่มก่อบทบาทนอกระบบราชการขึ้น องค์กรพัฒนาเอกชนด้านสาธารณสุขส่วนใหญ่เกิดขึ้นในช่วงปี พ.ศ.2518-2525 ซึ่งได้รับอิทธิพลทางความคิดจากนักวิชาการและกระแสการเมืองในช่วงประชาธิปไตยมากพอสมควร ผสมกับความสนใจเฉพาะด้านของแต่ละบุคคล จึงได้รวมตัวกันเป็นกลุ่มองค์กรต่างๆ ได้แก่ องค์กรวิชาชีพ องค์กรที่สนใจในปัญหาเดียวกัน หรือองค์กรที่แตกมาจากองค์กรของรัฐ มีกิจกรรมที่แตกต่างกัน เช่น การเผยแพร่ความรู้เพื่อการดูแลสุขภาพตนเอง การใช้ยาสมุนไพร งานสาธารณสุขมูลฐาน และการคุ้มครองผู้บริโภค

จากต่างกลุ่มต่างทำต่างกลุ่มต่างความสนใจ ให้ความสำคัญที่แตกต่างกัน มาเป็นร่วมมือกันทำงานมากขึ้นและมีรูปธรรมในการเกิดองค์กรประสานงานด้านสาธารณสุข คือ คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชนเพื่อการสาธารณสุขมูลฐาน (คปอศ.) ในปี พ.ศ.2526 และได้มีการขยายเครือข่ายกับองค์กรด้านสาธารณสุขเพิ่มขึ้น โดยมี คปอศ. เป็นแกนกลางในการประสานข้อมูลข่าวสาร เสริมศักยภาพขององค์กรสมาชิกในบางด้าน และร่วมกันรณรงค์ปัญหาด้านสาธารณสุข โดยการทำงานของแต่ละองค์กรอาศัยแนวทางสาธารณสุขเป็นกลวิธีในการทำงานพัฒนาสังคม (อนุสรณ์ ไชยพาน, 2541)

นอกจากนี้ยังแบ่งพัฒนาการของเครือข่ายด้านสาธารณสุขออกเป็น 3 ระยะที่สำคัญ คือ **ระยะที่ 1 ก่อตั้ง ระหว่างปี พ.ศ.2526-2529** เป็นระยะเริ่มต้นที่สำคัญที่องค์กรสมาชิกที่ร่วมก่อตั้งมีบทบาทหลักในการทำงานร่วมกันในการพัฒนาเครือข่ายด้านสาธารณสุข งบประมาณในการดำเนินงานได้จากการสนับสนุนขององค์กรสมาชิกและองค์กรต่างประเทศบางส่วน ให้ความสำคัญกับการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาศักยภาพขององค์กรสมาชิก เช่น การฝึกอบรม การจัดเวทีเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างองค์กรสมาชิกและเสนอแนะนโยบายการพัฒนาสาธารณสุข

ระยะที่ 2 ระหว่างปี พ.ศ.2530-2536 มีบทบาทหลักเป็นผู้ประสานงาน เสริมศักยภาพขององค์กรสมาชิกและคิดค้นงานที่ยังไม่ได้ดำเนินงานโดยองค์กรสมาชิกและผลักดันให้เกิดการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง ตลอดจนการกระตุ้นองค์กรพัฒนาเอกชนให้มีความสนใจปัญหาร่วมกัน เพื่อร่วมกันผลักดันในการแก้ไขปัญหา ผลความสำเร็จของการดำเนินงานในช่วงนี้ได้แก่ การรณรงค์เพื่อการใช้ยาที่เหมาะสม สามารถผลักดันนโยบายด้านยาหลายๆ อย่าง เช่น การเพิกถอนทะเบียนตำรับยาที่ไม่เหมาะสมในเด็ก การเพิกถอนคาเฟอีนจากยาแก้ปวดลดไข้ การรณรงค์เรื่องสิทธิบัตรยา นโยบายการคุ้มครองสิทธิผู้บริโภค การรณรงค์เพื่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ ได้รับการตอบรับจากกระทรวงสาธารณสุข ที่จะดำเนินการเก็บสารเคมีที่ถูกเพิกถอนไปแล้วออกจากท้องตลาด การแพทย์แผนไทย ฯลฯ

ระยะที่ 3 ระหว่างปี พ.ศ.2537-ปัจจุบัน จากสภาพของปัญหาทางด้านสาธารณสุขที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว และความสลับซับซ้อนของปัญหาสาธารณสุขที่เพิ่มมากขึ้น ประกอบกับบทบาทของ คปอศ. ที่เปลี่ยนไปจากเดิม บทบาทของ คปอศ. ในการเปิดประเด็นรณรงค์ขึ้นมาใหม่บางครั้งเป็นประเด็นที่องค์กรสมาชิกไม่ได้ทำงานเกี่ยวข้องโดยตรงกับเรื่องนั้นๆ เช่น โครงการรณรงค์อาชีวอนามัยผู้ติดเชื้อและโรคเอดส์ จึงทำให้การรณรงค์มีเพียงองค์กรสมาชิกที่สนใจและผู้เชี่ยวชาญ

ข้อมูลจำนวนองค์กรด้านสุขภาพอนามัยที่จดทะเบียนและไม่จดทะเบียนปรากฏในตารางที่ 5-4

ตารางที่ 5-4: จำนวนองค์กรด้านสุขภาพอนามัยที่จดทะเบียนและไม่จดทะเบียน

	จดทะเบียน		ไม่จดทะเบียน	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
1. โรงพยาบาลและสถานบำบัด	137	1.63	1	0.2
2. สุขภาพจิต	3	0.03	1	0.2
3. กิจกรรมด้านเอดส์	27	0.32	128	25.75
4. บริการสาธารณสุขด้านอื่นๆ	119	1.41	15	2.99
รวม	286	3.40	145	29.14
รวมทั้งหมด	8,406	100.00	497	100.00

ที่มา: สถาบันวิจัยสังคม. ฐานข้อมูล. มีนาคม 2545.

(1) การให้บริการสังคม

เช่นเดียวกับองค์กรสาธารณประโยชน์ด้านการศึกษา กิจกรรมในระยะแรกขององค์กรกลุ่มนี้เป็นกิจกรรมด้านบริการสังคมเป็นส่วนใหญ่ มีทั้งองค์กรการกุศลที่เชื่อมโยงกับศาสนาซึ่งมีศาสนาพุทธและคริสต์เป็นส่วนใหญ่ และองค์กรที่เชื่อมโยงกับกลุ่มวิชาชีพ ตารางที่ 5-4 แสดงว่าจากการสำรวจองค์กรส่วนใหญ่ยังดำเนินการด้านให้บริการสังคม กลุ่มองค์กรด้านเอดส์เข้าอยู่ในกลุ่มนี้เป็นจำนวนมาก และส่วนใหญ่เป็นองค์กรที่ไม่ได้จดทะเบียน กิจกรรมด้านสุขภาพจิตและการให้คำปรึกษายังมีอยู่น้อยมาก แม้ว่าแนวโน้มจะมีมากขึ้นในอนาคต แต่เมื่อมองทางด้านสัดส่วนแล้วเห็นได้ชัดเจนว่ามีน้อยกว่าร้อยละ 0.1 กิจกรรมการบริการด้านอื่นๆประกอบด้วย บริการวางแผนครอบครัว หน่วยแพทย์เคลื่อนที่ การรักษาเฉพาะโรค และแพทย์ทางเลือกรูปแบบต่างๆ

(2) การเสริมสร้างประชาสังคม การสร้างความเข้มแข็งในกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

องค์กรด้านสุขภาพอนามัย เป็นกลุ่มองค์กรที่มีกิจกรรมที่มีการเคลื่อนไหวทางสังคมมากที่สุด อาจแยกกิจกรรมเคลื่อนไหวเป็น 2 แนวทางใหญ่ๆ คือ

(2.1) แนวทางด้านพฤติกรรมกรรมการบริโภคและสุขภาพ

กลุ่มศึกษาปัญหาฯ เริ่มก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ.2518 โดยการรวมตัวของนักวิชาการสาขาเภสัชศาสตร์ จากหลายมหาวิทยาลัย เริ่มจากการศึกษาเรื่องยาและปัญหาที่เกิดจากการใช้ยา จึงเกิดความคิดในการรณรงค์ให้ประชาชนเลิกบริโภคยาชุดที่ขายอยู่ในท้องตลาด เพราะมีผลเสียต่อสุขภาพ กลุ่มนี้เคลื่อนไหวให้มีการปรับนโยบายเกี่ยวกับการผลิต การจำหน่ายและการบริโภคยา กิจกรรมต่อเนื่องที่ตามมาคือกิจกรรมคุ้มครองผู้บริโภค ซึ่งเป็นกิจกรรมรณรงค์สร้างจิตสำนึกของการดูแลตัวเอง ป้องกันผลกระทบทางลบจากการบริโภคสิ่งที่ไม่เหมาะสม รวมทั้งการลงชื่อในคำโฆษณาสรรพคุณของสินค้า การรณรงค์ต่อต้านการสูบบุหรี่และสุรา นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมที่เสนอทางเลือกอื่นๆในการดูแลสุขภาพ มีตั้งแต่การใช้สมุนไพร การนวด และการศึกษาแพทย์พื้นบ้านและแพทย์แผนไทย กิจกรรมเคลื่อนไหวด้านพฤติกรรมกรรมการบริโภคและสุขภาพขององค์กรต่างๆได้พัฒนาเป็นกลุ่มองค์กรเครือข่าย พอร้อยเรียงได้ดังนี้

- (1) กลุ่มศึกษาปัญหา
- (2) กลุ่มคุ้มครองผู้บริโภค
- (3) กลุ่มองค์กรด้านบุหรื
- (4) กลุ่มแพทย์ทางเลือก แพทย์พื้นบ้าน แพทย์แผนไทย
- (5) องค์กรด้านเอดส์และผู้ติดเชื้อ

กระบวนการเคลื่อนไหวของกลุ่มต่างๆ เป็นขบวนการที่ซับซ้อน เชื่อมโยง คาบเกี่ยวและทับซ้อน รายละเอียดเกี่ยวกับเครือข่ายต่างๆ ได้นำเสนอในรายงานกรณีศึกษาขององค์กรสาธารณสุขประโยชน์ด้านสุขภาพอนามัย แยกเป็นฉบับผนวกพิเศษต่างหากจากรายงานฉบับนี้ เนื่องจากมีรายละเอียดมาก อย่างไรก็ตาม อาจสรุปกิจกรรมด้านนี้คร่าวๆ ได้ดังต่อไปนี้

พ.ศ.2516-2517	เกิดกลุ่มศึกษาปัญหาขึ้นในมหาวิทยาลัย
10 มีนาคม 2518	-จัดตั้ง กลุ่มศึกษาปัญหา (กศย.) โดยการชี้ให้เห็นปัญหาและเน้นการวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมขณะนั้น (แรกเริ่มต้องการเพียงศึกษาและวิเคราะห์ไม่ทำด้านการรณรงค์) แต่ไม่ค่อยได้รับความร่วมมือจากรัฐบาล และถูกรัฐบาลกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ ไม่ใช่เรื่องของนักวิชาการ กิจกรรมรณรงค์เริ่มจากกรณีของยาต้มใจ ยาชุด มีการขึ้นบัญชียาหลัก 18,000 รายการ
พ.ศ. 2519	หลังจากการนำเสนอปัญหาให้รัฐบาลแล้วไม่ได้รับผล กศย.จึงเปลี่ยนยุทธวิธีโดยการทำหนังสือส่งราชการและส่งสำเนาให้สื่อ สื่อจึงมองเห็นบทบาทของ กศย.เป็นต้นมา ปัจจุบัน กศย.ได้เข้ามามีบทบาทในเรื่องนโยบายด้านสุขภาพและมีเครือข่ายในพื้นที่
พ.ศ. 2521	เริ่มรณรงค์การใช้สมุนไพรแก้ปัญหาด้านสุขภาพ มีการจัดสัมมนาที่ ร.พ.ศิริราชเกี่ยวกับเรื่องแพทย์แผนโบราณ นำการใช้สมุนไพรเพื่อแก้ปัญหาด้านสุขภาพ ทำให้มีการตื่นตัวและปลูกกระแสทางเลือก
ประมาณ พ.ศ.2525	รัฐบาลสนับสนุนให้มีการก่อตั้งคณะกรรมการประสานงานสาธารณสุขมูลฐาน (คปอส.) เริ่มจากกลุ่มแพทย์และเภสัชกรในโรงพยาบาลชุมชน ปัจจุบันงานของ คปอส. ได้ลดงานในส่วนภาคปฏิบัติลง
พ.ศ. 2526	มีการจัดสัมมนาเรื่อง”ยาชุดระดับชาติ” และ “บัญชียาหลัก” โดยเรื่องบัญชียาหลักได้รับแรงผลักดันและส่งเสริมจาก WHO มีการรณรงค์ให้ประชาชนใช้การนวดและยาสมุนไพรแทนการใช้ยาชุด
พ.ศ.2527	กระบวนการ NGOs แข็งแรงขึ้นและเกิดพัฒนาขององค์กร มีการศึกษาวิจัยและการประสานงานของกลุ่มแพทย์แผนไทย เกิดโครงการฟื้นฟูการนวดแผนไทย
พ.ศ. 2528	มีการจัดสัมมนาฟื้นฟูการนวดไทยครั้งแรก (กลุ่มวัดปริณายก กลุ่มวัดโพธิ์ วัดมหาธาตุ วัดสามพระยา) ประกาศรณรงค์ด้านยาแก้ปวดและทางเลือกอื่นๆ เป็นการประกาศปะทะยาแก้ปวดด้วยการนวด รัฐบาลประกาศให้โรคเอดส์เป็นโรคติดต่อร้ายแรง
พ.ศ. 2529	โครงการรณรงค์เพื่อการไม่สูบบุหรี่ ภายใต้มูลนิธิหมอชาวบ้าน เริ่มรณรงค์ครั้งแรกด้วยการจัดสัมมนาเรื่อง “บุหรื : ภัยเงียบที่กัดกร่อนสังคม” เสนอมาตรการเพื่อการไม่สูบบุหรื
พ.ศ.2530	มูลนิธิแพทย์ชนบทร่วมกับกระทรวงสาธารณสุขและองค์กรเอกชนหลายองค์กร จัดโครงการรณรงค์เพื่อการไม่สูบบุหรืขึ้นพร้อมกันทั่วประเทศ โดยมีวัตถุประสงค์หลักในการรณรงค์ให้ประชาชนตระหนักถึงพิษภัยของการสูบบุหรื และร่วมลงมือแสดงประชามติสนับสนุนการรณรงค์ ซึ่งกระตุ้นให้รัฐบาลให้ความสนใจเข้ามารับผิดชอบแก้ไขอย่างจริงจัง

พ.ศ.2532	17 องค์กรด้านบุหรีได้ยื่นหนังสือถึงสถานทูตสหรัฐอเมริกาให้ถอนข้อเรียกร้องของสมาคมผู้ส่งออกบุหรีสหรัฐฯ และให้ตัดบุหรีออกจากรายการสินค้าที่จะใช้มาตรา 301 และเห็นว่าประเด็นส่งออกนำเข้าบุหรีเป็นปัญหาทางสุขภาพ มิใช่การเจรจาต่อรองทางการค้า องค์กรอนามัยโลกกำหนดวันที่ 31 พฤษภาคม เป็นวัน“งดการสูบบุหรีโลก” และรัฐบาลไทยประกาศนโยบายป้องกันและควบคุมโรคเอดส์แห่งชาติ
พ.ศ.2535	เนื่องจากเป็นช่วงระยะเวลาที่เกิดปัญหาการเมือง ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับองค์กรพัฒนาเอกชน ไม่ดี ตกลงกันไม่ได้ หลังจากเริ่มรัฐบาลชวนชาวนานท์ (2) ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับอพช. เริ่มเป็นไปในทางที่ดีขึ้น มีการเปิดกว้างให้การสนับสนุนการทำงานของ อพช. โดยมีงบประมาณให้แก่ อพช. ด้านสาธารณสุข 49.2 ล้านบาท รัฐกำหนดนโยบายด้านการคุ้มครองผู้บริโภค ส่งเสริมให้เอกชนรวมกันจัดตั้งองค์กรเพื่อให้มีบทบาทในการคุ้มครองและรักษาผลประโยชน์ของผู้บริโภคทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค เกิดสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุขเพื่อสนับสนุนการศึกษาวิจัยด้านสุขภาพโดยเฉพาะ
พ.ศ.2537	เกิดสถาบันแพทย์แผนไทย
พ.ศ.2538	เกิดมูลนิธิเพื่อผู้บริโภคเป็นศูนย์รับเรื่องราวร้องทุกข์และจัดการแก้ปัญหาแก่ผู้บริโภค เกิดเครือข่ายผู้ติดเชื้อเอดส์ มีกิจกรรม 2 รูปแบบ คือ (1) การให้บริการซึ่งแยกออกเป็นการให้คำปรึกษาและประสานงาน และ (2) การรณรงค์ในส่วนของการคุ้มครองผู้บริโภค นโยบายเข้าถึงยาและสิทธิ เกิดเครือข่ายผู้บริโภค : มีลักษณะเป็นองค์กรประชาสังคมอิสระ ปัจจุบันได้งบประมาณส่วนหนึ่งจากหมวดคุ้มครองผู้บริโภคจากองค์การอาหารและยา (อย.) และต่างประเทศ
พ.ศ.2540	เกิดสหพันธ์คุ้มครองผู้บริโภค
พ.ศ.2541	เกิดการตื่นตัวตามกระแสและมีการเผยแพร่แนวคิดการแพทย์ทางเลือกแบบชีวจิต มีการปรับเปลี่ยนวิถีการบริโภคในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มผู้ป่วยเป็นโรคมะเร็ง ในกลุ่มการคุ้มครองผู้บริโภค มีโครงการสร้างความเข้มแข็งในการเฝ้าระวังและติดตามผลิตภัณฑ์ด้านสาธารณสุข โดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยาให้เฝ้าระวังและติดตามผลิตภัณฑ์ มีการรับสมัครอาสาสมัครผู้บริโภคและสร้างศูนย์ประสานงานในภูมิภาค 8 แห่ง เกิดกรณีทุจริตยา 1,400 ล้านบาท เกิดการรวมตัวของเครือข่าย 30 องค์กรด้านทุจริตยา เป็นกลุ่มเฉพาะกิจ ทำการรณรงค์รวมรายชื่อ 50,000 ชื่อ เพื่อดำเนินการทุจริตยาตามสิทธิในรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ในขณะนั้น ก่อตั้งมูลนิธิเพื่อผู้บริโภค
พ.ศ.2543	รวบรวมรายชื่อ 50,000 ชื่อ เพื่อยกร่างกฎหมาย มีการขึ้นทะเบียนยาหลัก จำนวน 35,000 รายการ
พ.ศ.2544	ก่อตั้งสำนักงานส่งเสริมสุขภาพ (สสส.) โดยใช้งบประมาณจากรัฐบาลจัดสรรจากเงิน 2% ภาษีเหล้าและบุหรี เพื่อใช้ส่งเสริมกิจกรรมสุขภาพทั้งทางด้านการศึกษาวิจัยและการปฏิบัติ

(2.2) แนวทางการรณรงค์ด้านนโยบาย

การก่อตั้งคณะกรรมการประสานงานสาธารณสุขมูลฐาน (คปอ.ส.) ในปี พ.ศ.2525 เป็นการรวมกลุ่มแพทย์และเภสัชกรในโรงพยาบาลชุมชนให้เข้าร่วมกิจกรรมรณรงค์นโยบายเกี่ยวกับสาธารณสุขมูลฐาน
แม้ที่จริงนโยบายนี้ได้รับการชักชวนและสนับสนุนจากองค์การอนามัยโลก (World Health Organization --

WHO) โดย WHO เลือกที่จะทำงานกับหน่วยงานรัฐคือกระทรวงสาธารณสุข และเนื่องจากนโยบายขององค์การระหว่างประเทศสนับสนุนให้ทำงานกับนอกภาครัฐด้วย การก่อตั้งชมรมและองค์กรอาสาสมัครเอกชนรูปแบบต่างๆจึงได้รับการสนับสนุน ประกอบกับหนุ่มสาวซึ่งเพิ่งจบการศึกษาและต้องไปใช้ทุนในต่างจังหวัดได้ประสบพบปัญหาการทำงานในพื้นที่ที่มากมาย ความต้องการปรับปรุงระบบการทำงานให้ดีขึ้นจึงมีอยู่มาก คปอศ.ทำงานอย่างคึกคักในช่วงแรกๆ มีจดหมายข่าว คปอศ. พิมพ์ออกมาเป็นประจำเพื่อรายงานความก้าวหน้าของกิจกรรมที่เกิดขึ้น

จากการทำงานขององค์กรต่างๆด้านสาธารณสุขที่ต้องการผลักดันกิจกรรมเพื่อการพัฒนาสาธารณสุขให้มีความมากขึ้น ทำให้มีการรวมตัวกันขึ้นจาก 10 กลุ่มทำงานที่เรียกว่าเป็นกลุ่มก่อตั้ง คณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนเพื่อการพัฒนาสาธารณสุขมูลฐาน (คปอศ.) ในช่วงปี พ.ศ. 2526 องค์กรทั้ง 10 ประกอบด้วย มูลนิธิหมอชาวบ้าน ชมรมแพทย์ชนบท ชมรมทันตสาธารณสุข ชมรมศิษย์เก่าเกสซุมหิดล กลุ่มเกสซุมชน กลุ่มศึกษาปัญหา กลุ่มสาธารณสุขเพื่อชุมชน กลุ่มสังคมศาสตร์สาธารณสุข กลุ่มพลังผู้บริโภคแห่งประเทศไทย กลุ่มอาสาสมัครเพื่อสังคม

วัตถุประสงค์หลักในการก่อตั้ง คือ เพื่อประสานกับองค์กรสมาชิกและองค์กรพัฒนาเอกชนอื่นๆที่เกี่ยวข้องในขณะนั้นในการสร้างกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนเพื่อเป็นพลังต่อรองทางสังคม และก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อคนส่วนใหญ่ของประเทศ การดำเนินงานใช้กิจกรรมเป็นเครื่องมือในการประสานงานเพื่อเชื่อมโยงให้เกิดขบวนการองค์กรเอกชนด้านสาธารณสุข บทบาทหลักเป็นการรณรงค์และเผยแพร่ (จดหมายข่าว คปอศ.:2534)

ในอดีต มีการผลิตสื่อประเภทต่างๆที่เผยแพร่ให้ความรู้และเป็นสื่อประสานให้กับองค์กรสมาชิก ในปัจจุบันการดำเนินงานเปลี่ยนไปโดยกลุ่มทำงานจะขยายการดำเนินงานไปในเรื่องการคุ้มครองผู้บริโภคมากขึ้น

กิจกรรมขององค์กรด้านสุขภาพอนามัยด้านนโยบายอาจสรุปได้ดังนี้

พ.ศ.2526	ก่อตั้งคณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนเพื่อการพัฒนาสาธารณสุขมูลฐาน (คปอศ.) นำโดย 10 องค์กรเอกชน
พ.ศ.2534	กลุ่มแพทย์และนักวิชาการด้านสุขภาพ โดยอาสาสมัครรวมกันก่อตั้งมูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ มีเป้าหมายเพื่อสนับสนุนการสร้างระบบสุขภาพที่ตีบนฐานของการวิจัยและการเชื่อมโยงสู่การปฏิบัติ
พ.ศ.2537	คปอศ. ปรับทิศทางการทำงานมาเน้นการคุ้มครองผู้บริโภคมากขึ้น หลังจากที่มีรัฐบาลกำหนดนโยบายการคุ้มครองผู้บริโภคและส่งเสริมให้มีการจัดตั้งองค์กรเอกชนเพื่อให้มีบทบาทมากขึ้น คปอศ. สนับสนุนการจัดตั้งมูลนิธิเพื่อผู้บริโภค
พ.ศ.2540-2543	มีการปฏิรูปบริการสาธารณสุข รมว.ศ.โครงการ “สุขภาพดีถ้วนหน้า” จัดตั้งสำนักงานปฏิรูประบบสาธารณสุข (สปรส.)
พ.ศ.2544	จัดทำร่างพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ รัฐบาลประกาศนโยบาย “30 บาทรักษาทุกโรค”

(3) การรณรงค์ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

กิจกรรมเคลื่อนไหวที่กล่าวถึงในข้อ (2) ขององค์กรสาธารณประโยชน์ด้านสุขภาพอนามัยในรูปเครือข่ายต่าง ๆ นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่สำคัญหลายเรื่องในระดับที่ต่างกัน การตื่นตัวของประชาชนด้านสุขภาพอนามัย และสิทธิในการได้รับการคุ้มครองในฐานะผู้บริโภค เครือข่ายองค์กรคุ้มครองผู้บริโภคมีความเข้มแข็งและสามารถผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางนโยบาย อาจสรุปผลงานที่เป็นรูปธรรมของแต่ละเครือข่าย ดังนี้

เครือข่าย	ผลงานที่เป็นรูปธรรม
กลุ่มศึกษาปัญหา	1. นโยบายบัญชียาหลัก และการขึ้นบัญชียาหลัก 35,000 รายการ 2. การเกิดเครือข่ายอื่นๆตามมา เช่น เครือข่ายคุ้มครองผู้บริโภค
กลุ่มคุ้มครองผู้บริโภค	1. เกิดมูลนิธิเพื่อผู้บริโภค สหพันธ์คุ้มครองผู้บริโภค 2. เกิดเครือข่ายย่อยอื่นๆ เช่น 30 องค์กรด้านทุจริตยา
กลุ่มองค์กรด้านบุหรื	1. เกิดสำนักงานส่งเสริมสุขภาพแห่งชาติ 2. เกิดกองทุนส่งเสริมสุขภาพ โดยได้รับงบประมาณ 2% จากภาษีเหล้าและบุหรี่
กลุ่มแพทย์ทางเลือก	1. เกิดสถาบันแพทย์แผนไทย 2. โครงการฟื้นฟูการนวดแผนไทย
องค์กรด้านเอดส์และผู้ติดเชื้อ	1. รัฐบาลประกาศนโยบายป้องกันและควบคุมโรคเอดส์แห่งชาติ 2. รัฐบาลสนับสนุนงบประมาณให้องค์กรที่ทำงานด้านเอดส์
เครือข่าย คปอศ.	1. ก่อตั้งมูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ 2. สนับสนุนการก่อตั้งมูลนิธิเพื่อผู้บริโภค 3. โครงการสุขภาพดีถ้วนหน้า 4. โครงการปฏิรูประบบสุขภาพ 5. ร่างพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ

5.5 กลุ่มที่ 4 บริการสังคม สังคมสงเคราะห์ การกุศล และส่งเสริมอาสาสมัคร

องค์กรสาธารณประโยชน์แบบดั้งเดิมส่วนใหญ่ทำงานด้านบริการสังคม หรือสังคมสงเคราะห์ รวมทั้งองค์กรที่อิงศาสนาแต่ไม่ได้มุ่งสอนคำสอน แต่ทำหน้าที่องค์กรการกุศลและให้บริการสังคม ในขณะเดียวกันการบริการสังคมก็เห็นชัดที่สุดในประเด็นเรื่องการให้ความรู้หรือการศึกษา และการดูแลสุขภาพอนามัยในรูปของการให้ยาสมุนไพร นวด และแพทย์แผนโบราณ ซึ่งเป็นประเด็นที่ได้อภิปรายใน 3 กลุ่มที่กล่าวมาแล้ว การนำเสนอเนื้อหา”บริการสังคม” ในกลุ่ม 4 นี้จึงจะเป็นการพิจารณาในมุมมองของลักษณะการให้บริการ ไม่ใช่เนื้อหาของบริการ (การศึกษา สุขภาพ ศาสนา วัฒนธรรม) และไม่ใช่จากมิติของกลุ่มเป้าหมาย (เด็ก สตรี ผู้สูงอายุ คนพิการ ฯลฯ)

ความคิดเรื่องการทำบุญสวดคล้อยกับการช่วยเหลือสังคมในรูปสังคมสงเคราะห์ ความคิดเรื่องทำบุญและการให้เงินช่วยเหลือในกิจกรรมบริจาคของคนไทย องค์กรสาธารณประโยชน์ในกลุ่มนี้จึงมีมากกว่า 2,400 องค์กร ซึ่งเป็นจำนวนมากที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มอื่นๆ คือ ร้อยละ 27 ขององค์กรจดทะเบียน และร้อยละ 16 ขององค์กรไม่จดทะเบียน

ตารางที่ 5-5: องค์กรสาธารณประโยชน์ด้านบริการสังคม สังคมสงเคราะห์ การกุศลและส่งเสริม
อาสาสมัคร

	จดทะเบียน		ไม่จดทะเบียน	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
บริการสังคม สังคมสงเคราะห์				
1. บริการทางสังคม	217	2.58	45	8.96
2. บริการฉุกเฉิน สาธารณภัย อุบัติภัย	37	0.44	1	0.20
3. ช่วยการครองชีพและรายได้	1,684	19.77	24	4.83
รวม	1,938	22.79	70	13.99
องค์กรการกุศลและส่งเสริมอาสาสมัคร				
1. เพื่อสาธารณกุศล	359	4.27	6	1.21
2. อาสาสมัครเพื่อสาธารณประโยชน์	52	0.62	4	0.80
รวม	411	4.89	10	2.01
รวมทั้งหมด	8,406	100.00	497	100.0

ที่มา: สถาบันวิจัยสังคม. ฐานข้อมูล, มีนาคม 2545.

จากตารางที่ 5-5 แบ่งกิจกรรมเป็น 5 หมวดใหญ่ ภายใต้ “บริการสังคม” กิจกรรมเป็นการให้บริการกลุ่มด้อยโอกาสต่างๆ คือ คนชรา เด็ก ผู้หญิง คนพิการ ซึ่งมีร้อยละ 2.58 ขององค์กรจดทะเบียนทั้งหมด “บริการฉุกเฉินและช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติ” คือองค์กรที่ให้ความช่วยเหลือกรณีฉุกเฉินเร่งด่วน การ “ช่วยเหลือการครองชีพและรายได้” คือการบริจาคให้ผู้ยากไร้กรณีต่างๆ จำนวนมากอยู่ในรูปของเงินบริจาค สงเคราะห์ช่วยเหลือ ให้ทุนสงเคราะห์คนไข้เจ็บป่วยยากจน นักเรียนยากจน องค์กร “การกุศล” หมายถึง องค์กรที่ให้ความช่วยเหลือต่างๆทั่วไป และ “องค์กรอาสาสมัครเพื่อสาธารณประโยชน์” คือ องค์กรที่มีกิจกรรมเด่นชัดด้านอาสาสมัครกิจกรรม

(1) การให้บริการสังคม

บทบาทขององค์กรในกลุ่มนี้เป็นบทบาทด้านบริการสังคมทั้งหมดดังได้กล่าวแล้ว องค์กรกลุ่มนี้เริ่มจากองค์กรการกุศลรูปแบบต่างๆ เริ่มกิจกรรมโดยชนชั้นสูงที่มองเห็นความลำบากของผู้ยากไร้ จึงชักชวนกันบริจาคและให้ความช่วยเหลือกลุ่มต่างๆ

องค์กรประชาสังคมกลุ่มนี้มุ่งทำงานเพื่อกลุ่มเป้าหมายต่างๆเป็นหลัก เช่น กลุ่มทำงานด้านคนพิการ ผู้สูงอายุ เด็กกำพร้า และการให้ความช่วยเหลือกรณีฉุกเฉิน เช่น ไฟไหม้ น้ำท่วม มีกลุ่มแม่บ้านเหล่าทัพ ศิษย์เก่าโรงเรียนที่มีชื่อเสียง และองค์กรที่ให้ทุนการศึกษาแก่เด็กผู้ยากจนก็รวมอยู่ในกลุ่มนี้ การให้บริการสังคมในลักษณะนี้เป็นการให้บริการระดับปัจเจก ลักษณะ “ช่วยการครองชีพและรายได้” เป็นหลัก เนื่องจากองค์กรกลุ่มนี้มีจำนวนมาก การให้บริการจึงมีให้เห็นมาก ลักษณะการทำงานคล้ายคลึงกับกิจกรรมของกลุ่มศิลปวัฒนธรรมและศาสนาโดยมีกิจกรรมเชิงการกุศลและการบริจาค โดยที่ผู้ที่อยู่ในองค์กรไม่ได้มีกิจกรรมร่วมกับกลุ่มเป้าหมายโดยตรง องค์กรกลุ่มนี้เกิดขึ้นสมัยรัฐบาลเผด็จการทหารเป็นส่วนใหญ่

ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มย่อย พบว่า สำหรับงานด้านคนพิการนั้น เริ่มประมาณ พ.ศ.2493 และในยุคแรกมีลักษณะเป็นองค์กรการกุศล ต่อมาหลังตุลาคม 2519 มีองค์กรและมูลนิธิเกิดขึ้นมาก องค์กรด้านคนพิการแยกออกเป็น 2 กลุ่ม คือ องค์กร “FOR” ซึ่งเป็นองค์กรที่คนปกติจัดตั้งขึ้นเพื่อทำงานด้านช่วยเหลือคนพิการ และองค์กร “OF” คือองค์กรที่คนพิการจัดตั้งเพื่อทำกิจกรรมเอง ในช่วงหลังปี พ.ศ.2523 เมื่อรัฐบาลประกาศนโยบาย 66/23 สนับสนุนให้เกิดการรวมตัวและจัดตั้งองค์กร รวมทั้งมีกระแสผลักดันจากต่างประเทศ มีผลทำให้มีการปรับกระบวนการทำงานจนเกิดเป็น พรบ.ฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ มีการทำงานใน 4 ด้าน คือ

(1) ฟื้นฟูและป้องกัน (เน้นฟื้นฟู) เช่น กายภาพบำบัด และกิจกรรมอื่นๆด้านการแพทย์ การศึกษา สังคม และพัฒนาอาชีพ ทำตั้งแต่ครอบครัวของผู้พิการ บำบัดสภาพจิตใจ ให้ความรู้ความเข้าใจแก่ครอบครัว ให้เด็กพิการอยู่ในสังคมได้

(2) การรณรงค์เผยแพร่ความรู้แก่สังคมใหญ่ ให้เกิดการยอมรับสถานภาพคนพิการ ปรับกระบวนการทำงาน ศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้าน

(3) การประสานงานเครือข่าย เกิดสภาคนตาบอด พ.ศ.2519 และสภาคนพิการในปี พ.ศ.2524

(4) ผลักดันกฎหมายนโยบาย ผลักดันกฎหมายฟื้นฟูกฎหมายการสงเคราะห์คนพิการ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2525 และเกิดเป็น พรบ.ฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการในปี พ.ศ.2534

(2) การเสริมสร้างประชาสังคมและการสร้างความเข้มแข็งให้ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

การรวมกลุ่มกันเห็นชัดเป็นครั้งแรก เมื่อมีการรวมองค์กรย่อยที่ก่อตั้งในรูปสมาคม มูลนิธิ เป็น “สภา” กรณีแรกคือการเกิดสภาสตรีแห่งชาติ ตามมาด้วยสภาสังคมสงเคราะห์ ในกรณีแรกคือการก่อตั้งสโมสรวัฒนธรรมหญิง โดยท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม ซึ่งมีสาขาอยู่ในจังหวัดต่างๆ โดยมีภรรยาผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นนายกสโมสรประจำจังหวัด และต่อมาได้เปลี่ยนมาเป็นสภาสตรีแห่งชาติ ในปี พ.ศ.2499 กิจกรรมขององค์กรสมาชิกของสภาสตรีมีลักษณะคล้ายคลึงกับองค์กรในกลุ่มสภาสังคมสงเคราะห์ และองค์กรส่วนใหญ่ก็เป็นสมาชิกของทั้งสองสภา

ส่วนสภาสังคมสงเคราะห์นั้น ในปี พ.ศ.2503 มีสมาคม มูลนิธิต่างๆ รวมตัวกัน ปัจจุบันจำนวนองค์กรสมาชิกของสภาสังคมสงเคราะห์มีมากกว่า 658 องค์กร โดยมีกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ ได้รับงบประมาณปีละ 37 ล้านบาท (สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิการสังคมแห่งชาติ, 2541) กรมประชาสงเคราะห์ได้ให้ความสนับสนุนสภาสังคมสงเคราะห์ตั้งแต่ต้น เริ่มจากการจัดสรรงบประมาณเพื่อช่วยเหลือมูลนิธิคนพิการ และต่อมาได้จัดสรรงบประมาณเพื่อสนับสนุนองค์กรกลุ่มนี้เรื่อยมา

ทำเนียบองค์กรประสานงานด้านสวัสดิการสังคมภาคเอกชน กรมประชาสงเคราะห์ (2541) รวบรวมรายชื่อองค์กรเครือข่ายในกลุ่มนี้ไว้ คือ

1. ด้านประสานงานทั่วไป

- สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์
- สันนิบาตมูลนิธิแห่งประเทศไทย
- คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กป.อพช.)

2. ด้านสตรี

- สภาสตรีแห่งชาติ ในพระบรมราชินูปถัมภ์
- คณะทำงานเพื่อสิทธิมนุษยชนของสตรี

3. ด้านเด็กและเยาวชน

- สภาองค์กรพัฒนาเด็กและเยาวชน (สอศย.)
- สมาคมสวัสดิการเด็กในประเทศไทย
- คณะกรรมการด้านเด็ก
- เครือข่ายองค์กรเพื่อเด็กเร่ร่อน

4. ด้านผู้สูงอายุ

- สภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

5. ด้านคนพิการ

- สภาคนพิการทุกประเภทแห่งประเทศไทย

การรวมกลุ่มขององค์กรเหล่านี้มีความเป็นมาที่แตกต่างกัน อาจแยกเป็น 2 สาเหตุใหญ่ๆ คือ

1. การรวมตัวกันตามธรรมชาติ เนื่องจากมีองค์กรจำนวนมากและผู้เกี่ยวข้องมีความเห็นว่าจะรวมตัวเพื่อความเป็นปึกแผ่น และเป็นการสร้างพลังเพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น สภาสตรีแห่งชาติ สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย สันนิบาตมูลนิธิ เป็นต้น เครือข่ายกลุ่มนี้ทำกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

2. การรวมตัวกันเพื่อรณรงค์ผลักดันนโยบายและกิจกรรมบางอย่าง เครือข่ายที่รวมตัวกันเรียกร้องให้รัฐบาลมีนโยบายที่ชัดเจนเกี่ยวกับกลุ่มของตัว ที่เห็นชัดเจนคือสภาผู้สูงอายุที่ช่วยกันผลักดันให้รัฐบาลสนับสนุนการจัดทำแผนผู้สูงอายุ (ปญญูผู้สูงอายุ) และสภาคนพิการ ที่ผลักดันให้รัฐบาลมีนโยบายที่ชัดเจนเรื่องในปคนพิการสากล จนประเทศไทยได้รับรางวัลเอลินอร์ โรสเวลท์ ซึ่งเป็นรางวัลสำหรับผู้ที่มีกิจกรรมด้านคนพิการดีเด่นในปีที่ผ่านมา และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สด็จไปรับรางวัลในนามประเทศไทย

ในทำนองเดียวกัน การรวมตัวของสภาองค์กรพัฒนาด้านเด็กและเยาวชน (สอศย.) รวมตัวกันเพื่อรณรงค์กิจกรรมเกี่ยวกับเด็กและเยาวชนในประเด็นต่างๆ สอศย.เป็นองค์กรจดทะเบียนมีสมาชิก 65 องค์กร (สามัญ 32 องค์กร และสมทบ 33 องค์กร) ในขณะที่คณะกรรมการด้านเด็กซึ่งมีสมาชิก 15 องค์กร และเครือข่ายองค์กรเพื่อเด็กเร่ร่อนที่มีสมาชิก 15 องค์กร รวมตัวกันเพื่อวัตถุประสงค์ของการประสานงานและสมาชิกองค์กรมีมติไม่ต้องการจดทะเบียน สมาชิกของคณะกรรมการด้านเด็กและเครือข่ายองค์กรเพื่อเด็กเร่ร่อนส่วนใหญ่เป็นสมาชิกของ สอศย. ด้วย การจดทะเบียนของ สอศย. ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ (สยช.) โดยถือเป็นการทำงานร่วมกับของภาครัฐและภาคเอกชน ในทำนองเดียวกันกับที่กรมประชาสงเคราะห์ประสานงานกับสภาสังคมสงเคราะห์ และสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ (กสส.) ทำงานร่วมกับสภาสตรีฯ

สำหรับกลุ่มสตรีนั้น มีองค์กรที่ทำงานด้านสตรีหลายองค์กรที่ไม่ได้เป็นสมาชิกของสภาสตรีฯ เนื่องจากแนวทางการทำงานของสภาสตรีมีลักษณะแนวรับ แต่องค์กรก้าวหน้าด้านสตรีทำงานในแนวรุกมากกว่า กลุ่มหลังจะมีนักวิชาการร่วมอยู่ด้วยในสัดส่วนที่สูงและเจ้าหน้าที่ขององค์กรทำงานเต็มเวลาเกือบ

ทุกคน มีหน้าที่รับผิดชอบที่ชัดเจน เป็นการทำงานเป็นอาชีพมากกว่าอาสาสมัคร อย่างไรก็ตาม เมื่อมีความจำเป็นต้องรณรงค์ในกิจกรรมบางประเด็น ทั้งสองกลุ่มนี้ก็จะมาร่วมกันผลักดันนโยบายและเรียกร้องความชัดเจนจากภาครัฐด้วย กระแสการให้ความสำคัญเรื่องสิทธิในระดับโลก มีส่วนช่วยผลักดันนโยบายต่างๆ เพราะทำให้องค์กรมีแนวคิดและจุดยืนที่ชัดเจน ในประเด็นที่ต้องการผลักดัน

การขยายตัวของการทำงานด้านสิทธิ เห็นผลชัดเจนในการทำงานในประเด็นเรื่องความรุนแรงในครอบครัว คนทำงานมองเห็นชัดเจนว่าความรุนแรงในครอบครัวมีเพิ่มมากขึ้น ทั้งในส่วนที่ปรากฏในข่าวและไม่ปรากฏ การสร้างสำนึกเรื่องความสัมพันธ์ในครอบครัวจากมุมมองด้านสิทธิทำให้มองเห็นว่าความคิดเรื่องอำนาจเป็นเรื่องสำคัญทั้งในระดับเล็กที่สุดคือครอบครัว และระดับที่ใหญ่กว่าคือระดับสังคม การที่รัฐบาลประกาศนโยบายห้ามโศภณีเด็ก แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของประเด็นเรื่องสิทธิ แม้ในทางปฏิบัติอาจมีผลทำให้ปรากฏการณ์โศภณีเด็กเปลี่ยนรูปแบบก็ตาม

ผลของการทำงานเรื่องสิทธิเด็กและสตรีอย่างต่อเนื่องมีผลทำให้ผู้นำองค์กรหลายคนโดดเด่น และได้รับการคัดเลือกเป็นสมาชิกวุฒิสภา ผลงานทางด้านนี้แม้จะทำให้งานภาคประชาชนต้องสูญเสียทรัพยากรบุคคลไปบ้าง แต่ก็เป็นการเคลื่อนตัวของผู้นำ และทำให้มีการสร้างผู้นำรุ่นใหม่เข้ามาแทนที่

(3) การรณรงค์ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

กิจกรรมของกลุ่มนี้มีหลากหลาย อาจสรุปผลงานในด้านการผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายหรือการแก้กฎหมายได้ดังนี้

ด้านสตรี	
2518	ปีสตรีสากลและการเริ่มต้นทศวรรษสตรี
2528	อนุสัญญาการยกเลิกการเลือกปฏิบัติต่อสตรี (Convention on the Elimination of Discrimination Against Women - - CEDAW)
2532	จัดตั้งสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมประสานงานสตรีแห่งชาติ (กสส.)
2533	ยกเลิกข้อสงวนในอนุสัญญาการเลือกปฏิบัติ (CEDAW) ข้อ 11 และ 15 ด้านการจ้างงานและความสามารถทางกฎหมายของสตรี
2539	พรบ.ป้องกันและปราบปรามการค้าประเวณี
2540	ยกร่างรัฐธรรมนูญเรื่องความเสมอภาค
2541	พรบ.คุ้มครองแรงงาน (รวมเนื้อหาเรื่องการลวนลามทางเพศในสถานประกอบการ)
ด้านเด็ก	
2532	อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก (Convention on the Rights of the Child)
2533	การประชุมสุดยอดด้านเด็ก (World Summit for Children)
2535	รัฐบาลประกาศห้ามโศภณีเด็ก แก้กฎหมายให้มีการเก็บข้อมูลของศาลคดีเด็กเยาวชนให้มีการเก็บข้อมูลเด็กในฐานะผู้ถูกต้องหา และผู้ถูกกระทำ (เหยื่อ)
2540	พรบ.มาตรการการป้องกันและปราบปรามการค้าหญิงและเด็ก

ผู้สูงอายุ	
2542	ปฏิญญาผู้สูงอายุ แผนผู้สูงอายุฉบับที่ 2
คนพิการ	
2519	เกิดสภาพคนตาบอด
2524	เกิดสภาพคนพิการ
2525	ผลักดันกฎหมายฟื้นฟูและสงเคราะห์คนพิการ
2534	พรบ.ฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ

5.6 กลุ่มที่ 5 สิ่งแวดล้อม

การเกิดขึ้นขององค์กรพัฒนาเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในประเทศไทย นับย้อนหลังไปได้เมื่อประมาณ 40 ปีมาแล้ว แต่ในยุคแรกนั้นมีเพียง 2-3 องค์กร โดยมีนิคมไพรสมาคมเป็น องค์กรแรกสุด ตั้งก่อน พ.ศ.2500 เช่นเดียวกับสยามสมาคม ซึ่งมีงานด้านอนุรักษ์เป็นสาขาหนึ่งนอกจาก งานด้านศิลปวัฒนธรรมที่เป็นงานหลัก สยามอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อมตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ.2512 ชมรมคนกรุงเทพฯ ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ.2518 และเมื่อ พ.ศ.2526 ได้มีการก่อตั้งมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าแห่ง ประเทศไทย กรณีเฮลิคอปเตอร์ชนสัตว์ป่าที่ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก จังหวัดกาญจนบุรี เมื่อ ประมาณ พ.ศ.2515 เป็นเชื้อไฟนำสู่เหตุการณ์ต่อเนื่องกรณีเรียกร้องรัฐธรรมนูญ 14 ตุลาคม 2516 และ 6 ตุลาคม 2519 องค์กรพัฒนาเอกชนเริ่มเติบโตและหลากหลายจนถึงกรณีต่อต้านเขื่อนน้ำโจนครั้งล่าสุด พ.ศ.2530 ถึง พ.ศ.2531 นับได้ว่าเป็นพลังรวมของคนหลายสาขาอาชีพและเป็นจุดรวมที่ทำให้คนและองค์กร ที่มีความห่วงใยหรือทำงานในเรื่องของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ติดต่อร่วมงานกัน หลังจาก นั้นก็ได้มีการร่วมกันจัดงานสิ่งแวดล้อมประจำปีนับแต่ปี 2533 เป็นต้นมา องค์กรเอกชนที่ร่วมจัดในปีแรก 18 องค์กร ได้เติบโตเกินกว่าสองร้อยองค์กรในปี 2540 จากการรวมจัดที่กรุงเทพฯ ก็เป็นการขยายงานไปจัด ทุกภูมิภาค ขณะเดียวกันก็มีการรวมตัวขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานเกี่ยวข้องกับคนและสิ่งแวดล้อม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นสมาชิกของคณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กป.อพช.) ในด้านงานคนจน ในเมืองซึ่งก็เกี่ยวเนื่องกับงานสิ่งแวดล้อมเช่นกัน ก็มีการสร้างเครือข่ายทั่วประเทศ ขณะนี้มีทั้งเครือข่ายสลัม สี่ภาค และสมัชชาคนจนในเมืองมีหลากหลายองค์กร ทั้งที่ทำงานเฉพาะในชุมชนหรืออนุรักษ์เฉพาะเรื่อง ไปจนถึงองค์กรระดับชาติ ระดับนานาชาติ (www.engo thai.org)

ข้อมูลสถาบันวิจัยสังคมเกี่ยวกับองค์กรด้านสิ่งแวดล้อมปรากฏในตารางที่ 5-6

ตารางที่ 5-6: จำนวนองค์กรด้านสิ่งแวดล้อมที่จดทะเบียนและไม่จดทะเบียน

	จดทะเบียน		ไม่จดทะเบียน	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
สิ่งแวดล้อม	75	0.89	49	9.74
สัตว์และสัตว์ป่า	11	0.13	1	0.20
รวม	86	1.02	50	9.94
รวมทั้งหมด	8,406	100.00	497	100.00

ที่มา: สถาบันวิจัยสังคม.ฐานข้อมูล. มีนาคม 2545.

ในประเทศไทย องค์กรด้านสิ่งแวดล้อมที่จดทะเบียนมีจำนวนไม่มาก เมื่อเปรียบเทียบกับองค์กรที่ทำงานด้านอื่น แม้เมื่อรวมองค์กรที่ไม่ได้จดทะเบียนกับองค์กรที่ทำงานด้านอื่น โดยดูจากทำเนียบต่างๆแล้ว ก็เพิ่มขึ้นไม่มาก อย่างไรก็ตาม องค์กรกลุ่มนี้ทำงานด้านณรงค์เป็นหลัก จำนวนที่น้อยไม่ได้หมายความว่า มีผลงานน้อยเพราะองค์กรเหล่านี้ทำงานหนักและผลักดันในการสร้างสำนึกเรื่องสิ่งแวดล้อม จึงมีข่าวในสื่อต่างๆประจำ และทำให้ดูเหมือนว่าเป็นกลุ่มองค์กรที่มีบทบาททางสังคมสูง

(1) การให้บริการสังคม

องค์กรด้านสิ่งแวดล้อมที่ทำหน้าที่ให้บริการสังคมดำเนินการในรูปของการให้ข้อมูลข่าวสาร และดูแลรักษา อนุรักษ์สัตว์และพืช ตัวอย่างที่เห็นชัดคือชมรมคนรักช้าง หรือมูลนิธิอนุรักษ์พรรณพืชและสัตว์ กิจกรรมเหล่านี้เป็นการให้บริการสังคมโดยการให้ดูแลสัตว์และพืชเพื่อดูแลระบบนิเวศและสภาพแวดล้อมให้ยั่งยืน นับเป็นการให้บริการสังคมทางอ้อม แต่เห็นประโยชน์ได้ค่อนข้างชัดเจน และเป็นที่ชื่นชอบของสังคมโดยรวม องค์กรที่ดูแลสิ่งแวดล้อมและมลภาวะที่มนุษย์สร้าง เช่น ขยะ มีบทบาทสูงในเรื่องการให้บริการสังคม โครงการทิวทัศน์ถือเป็นตัวอย่างองค์กรที่ให้บริการสังคมและณรงค์เรื่องการทิ้งขยะที่ได้รับความสนใจและประสบความสำเร็จในการสร้างการตื่นตัวของสาธารณชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มเด็กและเยาวชน

(2) การเสริมสร้างประชาสังคมและการสร้างความเข้มแข็งในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

กิจกรรมทางด้านสิ่งแวดล้อมมีเป็นข่าวในสื่อมวลชนอย่างต่อเนื่อง การต่อต้านการก่อสร้างเขื่อนน้ำโจนใน พ.ศ.2530 เป็นผลงานที่เป็นรูปธรรมที่แสดงให้เห็นพลังขององค์กรกลุ่มนี้ในการต่อต้านโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ที่ชัดเจนเป็นครั้งแรก จากนั้นองค์กรต่างๆจะรวมกลุ่มกันเพื่อผลักดันประเด็นการเรียกร้องหรือประเด็นการต่อต้านอย่างต่อเนื่อง หลังจากการต่อต้านเขื่อนน้ำโจน กลุ่มองค์กรด้านสิ่งแวดล้อมจะจัดประชุมทางวิชาการขนาดค่อนข้างใหญ่ เริ่มตั้งแต่งานสิ่งแวดล้อม 33 ในปี พ.ศ.2533 ที่มีองค์กรเข้าร่วมประมาณ 30 องค์กร และจากนั้นก็มีการจัดทุกปีเรื่อยมา การจัดสัมมนาประจำปีเป็นการจัดในรูปแบบเครือข่าย องค์กรด้านสิ่งแวดล้อม ในระยะแรกกลุ่มมีความพอใจที่จะรักษาโครงสร้างหลวมๆนี้ไว้ เพราะองค์กรในกลุ่มนี้มีเป้าหมายวัตถุประสงค์ของตัวเองที่ชัดเจน การอยู่ภายใต้ร่มขององค์กรอื่นจะทำให้มีโครงสร้างที่แข็ง ทำให้ไม่คล่องตัวในการรณรงค์ในบางเรื่องบางประเด็น

กิจกรรมที่เด่นชัดมากกิจกรรมหนึ่งคือ การจัดเวทีประชาชนกับองค์กรรากหญ้าและองค์กรข้ามชาติ ภายใต้ชื่อ People's Forum เป็นการจัดซื้อกับการประชุม World Bank และ IMF ประจำปี ซึ่งจัดขึ้นใน กรุงเทพฯ ในปี 2535 มีการชูประเด็นของปัญหาเขื่อนปากมูลและเชิญชวนให้เจ้าหน้าที่ธนาคารโลกไปเยี่ยม และศึกษาปัญหาในพื้นที่ การชี้ให้เห็นปัญหาที่เป็นรูปธรรมให้แก่ผู้ให้กู้เงินเพื่อสร้างเขื่อนปากมูลมีผลในการปรับท่าทีการทำงานของเจ้าหน้าที่ธนาคารโลกเป็นอย่างมาก จากนั้นมาองค์การการเงินระหว่างประเทศ เริ่มให้ความสำคัญกับองค์กรพัฒนาเอกชน เพราะแท้ที่จริงในปี ค.ศ.1972 ที่กรุง Stockholm การประชุม United Nations Conference on Human Environment ซึ่งเป็นการก่อตั้ง United Nations Environment Program (UNEP) คือจุดเริ่มต้นของการกำหนดให้มีการส่งเสริมให้เกิดองค์กรพัฒนาเอกชนทั่วโลก

การสัมมนาองค์กรเอกชนด้านการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติประจำปี 2538 ซึ่งจัดขึ้นที่อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี ได้เสนอให้มีการจัดตั้งเครือข่ายสิ่งแวดล้อม หรือศูนย์ประสานงานระหว่างองค์กรเอกชนขึ้นโดยให้เป็นเครือข่ายองค์กรทุกระดับ ไม่ใช่เฉพาะองค์กรเอกชนที่จดทะเบียน เป็นองค์กรเอกชนด้านการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเท่านั้น การจัดตั้งเครือข่ายมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เครือข่ายทำหน้าที่เสริมความเข้มแข็งแก่องค์กรสมาชิกและองค์กรชุมชน รวมทั้งเป็นองค์กรกลางประสานงานระหว่างรัฐกับองค์กรเอกชน ซึ่งข้อเสนอดังกล่าวสอดคล้องกับการศึกษาพัฒนาการขององค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมในประเทศที่สถาบันสิ่งแวดล้อมไทยเสนอต่อกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม (มิถุนายน 2539) โดยได้เสนอแนวทางเพื่อส่งเสริมและผลักดันให้องค์กรเอกชนมีฐานะที่ยอมรับได้ตามกฎหมาย มีบทบาทหน้าที่ที่สามารถเข้าคุ้มครองดูแลและจัดการทรัพยากรได้อย่างทั่วถึง และได้เสนอให้มีการจัดตั้งองค์กรเอกชนขึ้น ซึ่งประกอบด้วยตัวแทนองค์กรเอกชนต่างๆ เพื่อให้การดำเนินงานขององค์กรเอกชนเข้มแข็งและได้รับความเชื่อถือในการปฏิบัติงาน การส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมจึงได้ยกย่องบ้านที่ความเข้าใจด้วยการจัดตั้งสมาชิกขององค์กรเอกชนด้านการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมขึ้นเป็นองค์กรอิสระตามกฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 และได้นำเสนอในการประชุมองค์กรเอกชนด้านการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2541 ที่ประชุมได้เห็นชอบในหลักการให้มีการจัดตั้งสมาชิกองค์กรขึ้น หลังจากนั้นองค์กรเอกชนได้ร่วมกันร่างธรรมนูญสมาชิกองค์กรเอกชนด้านการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติขึ้นใหม่ และได้ปรับปรุงแก้ไขจนแล้วเสร็จ ทั้งนี้ได้มีองค์กรเอกชนลงนามรับรองในธรรมนูญดังกล่าว และร่วมเป็นสมาชิกผู้ก่อตั้งสมาชิกองค์กรเอกชนด้านการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ จำนวน 47 องค์กร (www.engo-thai.org) อย่างไรก็ตาม ยังมีองค์กรอีกจำนวนหนึ่งที่ไม่ได้ร่วมลงนามด้วย เรียกได้ว่าขบวนการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อม เป็นขบวนการที่เข้มแข็งมากขบวนการหนึ่งในจำนวนองค์กรประชาสังคมทั้งหลาย เพราะสามารถผลักดันให้มีการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องหรือยับยั้งโครงการบางโครงการได้ ปัจจุบันเรื่องหลายๆเรื่องเข้าอยู่ในประเด็นสิ่งแวดล้อมได้เกือบทั้งหมด การหาแนวร่วมเพื่อเคลื่อนไหวจึงทำได้ไม่ยากนัก

แนวร่วมขององค์กรเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมมีทั้งในระดับรากหญ้าซึ่งหมายถึงชมรมรักษาทรัพยากรกลุ่มต่างๆในจังหวัดต่างๆ และระดับข้ามชาติซึ่งเคลื่อนไหวในประเด็นใหญ่ร่วมกัน ในระดับรากหญ้า การเคลื่อนไหวเรื่องจัดการทรัพยากรธรรมชาติเรื่องน้ำ ดิน อากาศ หรือมลภาวะอื่นๆนับเป็นกลุ่มรากหญ้าที่มีอยู่ กระจายทั่วไปแทบทุกจังหวัด กลุ่มเหล่านี้สามารถออกมาเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านการก่อสร้าง

โครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ที่จะมีผลทำให้ระบบนิเวศทางน้ำ ดิน และอากาศเปลี่ยนไป สมัชชาคนจนรวมอยู่ในกลุ่มนี้ด้วย เพราะกลุ่มสมัชชาคนจนคือกลุ่มคนยากจนในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนหรือนโยบายอื่นของรัฐ เช่น นโยบายด้านป่าไม้และชลประทาน เป็นต้น

ในระดับข้ามชาติ เครือข่ายองค์กรด้านสิ่งแวดล้อมมีจำนวนมากเช่นกัน มีทั้งที่จดทะเบียนและไม่จดทะเบียน กลุ่มข้ามชาตินี้สามารถเคลื่อนไหวได้คล่องตัวมาก ระบบ Internet ช่วยให้การเคลื่อนไหวทำได้รวดเร็วขึ้นมาก เพราะสามารถส่งต่อและแลกเปลี่ยนข้อมูลได้อย่างมีประสิทธิภาพ

โดยรวมการจะกล่าวว่า พรบ. สิ่งแวดล้อมเป็นผลจากการผลักดันขององค์กรด้านสิ่งแวดล้อมทั้งหมดคงไม่ได้ เพราะรัฐบาลดูกระแสโลกด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตาม อาจถือได้ว่าองค์กรประชาสังคมมีส่วนผลักดัน พรบ. สิ่งแวดล้อม พรบ. วัตถุมีพิษ และ พรบ. อุทกศาสตร์ กระแสแรงจูงเรื่องสิทธิ นอกเหนือจากสิทธิมนุษยชน ทำให้เกิดการเรียกร้องสิทธิชุมชน และสิทธิในการร่วมใช้ประโยชน์ในทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งมีผลในการดำเนินการด้านนโยบายซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป

(3) การรณรงค์ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

ในหัวข้อนี้ต้องพิจารณาการรณรงค์ที่หวังผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและยับยั้งการเปลี่ยนแปลงด้วยการผลักดันการเปลี่ยนแปลงเห็นได้ในรูปของการผลักดันนโยบายควบคุมคุณภาพสิ่งแวดล้อมในหลายๆ เรื่อง พรบ. สิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 เป็นรูปธรรมรูปแบบหนึ่ง แต่ขณะนั้นองค์กรด้านสิ่งแวดล้อมกำลังเรียกร้องให้มีการร่าง พรบ. สิ่งแวดล้อมใหม่ เพราะฉบับเดิมมีความไม่เหมาะสมในหลายๆ ประการ องค์กรด้านสิ่งแวดล้อมต้องการมีส่วนร่วมรับรู้และมีส่วนร่วมในการดูแลจัดการสิ่งแวดล้อมด้วย ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี พ.ศ. 2539 เรื่องประชาสัมพันธ์เป็นผลจากการเรียกร้องเช่นเดียวกัน แต่ขณะนั้นปรากฏว่าระเบียบฉบับนี้ไม่เหมาะสมและจำเป็นต้องแก้ไขในด้านขั้นตอนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดประชาสัมพันธ์

รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 มีหลายมาตราที่กำหนดให้ประชาชนดูแลด้านสิ่งแวดล้อมและกำหนดให้มีกฎหมายลูกเรื่องประชาสัมพันธ์ (มาตรา 57) ด้วย การอ้างรัฐธรรมนูญและเนื้อหาในรัฐธรรมนูญได้รับอิทธิพลจากการเคลื่อนไหวขององค์กรพัฒนาเอกชน อย่างไรก็ตาม เมื่อกฎหมายลูกยังไม่ออก การนำมาตรการสู่ภาคปฏิบัติก็ยังไม่ได้ในหลายๆ กรณี

ทางด้านยับยั้งการเปลี่ยนแปลงในรูปของการต่อต้านการก่อสร้างโครงการขนาดใหญ่นับเป็นผลงานขององค์กรกลุ่มนี้ที่ชัดเจนมากเช่นกัน นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 เป็นต้นมา โครงการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ไม่สามารถดำเนินการได้ หน่วยงานที่รับผิดชอบจึงมักตัดทอนขนาดของโครงการให้เล็กลง หรือสร้างโครงการในพระราชดำริเพื่อลดทอนแรงต้านจากภาคประชาสังคมลงบางส่วน การต่อต้านการก่อสร้างโรงไฟฟ้าเป็นผลงานของกลุ่มสิ่งแวดล้อมด้านพลังงานที่ชัดเจน ตัวอย่างเช่น โครงการก่อสร้างโรงไฟฟ้าถ่านหินที่บ่อนอก และหินกรูด และโครงการท่อก๊าซที่สงขลาและกาญจนบุรี เป็นต้น

นโยบายป่าไม้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่อง พรบ. ป่าชุมชนเป็นนโยบายที่มีการต่อสู้ทางความคิดระหว่างฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายประชาชน เพราะรัฐบาลมีนโยบายจะไล่คนออกจากป่า แต่องค์กรเอกชนอ้างว่า

คนอยู่ในป่าก่อนที่จะ พบ.ป่าไม้จะประกาศใช้ ประเด็นขัดแย้งทางความคิดนี้มีผลให้ร่าง พบ.ป่าชุมชนไม่สามารถออกมาได้ เพราะต่างฝ่ายต่างต้องการให้มีการแก้ไขตามที่ตนต้องการโดยที่อีกฝ่ายไม่เห็นด้วย

ขณะนี้อองค์กรด้านสิ่งแวดล้อมมุ่งให้ความสนใจในเรื่องสัมปทาน เพราะค้นพบว่าปัญหาการใช้ทรัพยากรเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับประเด็นเรื่องสัมปทาน และถ้าพิจารณาในเรื่องความโปร่งใสและคอร์รัปชัน การให้สัมปทานการใช้ทรัพยากรธรรมชาติแก่ภาคเอกชนเป็นแหล่งคอร์รัปชันที่สำคัญมากแหล่งหนึ่ง

5.7 กลุ่มที่ 6 การพัฒนาชนบทและเมือง

องค์กรในกลุ่มนี้ทำงานเกี่ยวกับการพัฒนา ทั้งส่วนที่เป็นการพัฒนาเมืองและชนบท รวมการพัฒนาด้านการเกษตรสาขาต่างๆ ตลอดจนการพัฒนาอาชีพและฝีมืออาชีพ เครดิตและธุรกิจชุมชนก็รวมอยู่ในกลุ่มนี้ด้วย นับว่าเป็นกลุ่มที่มีกิจกรรมที่ชัดเจน และมีการรวมกลุ่มที่ชัดเจนในรูป กป.อพช. และเครือข่ายต่างๆ ในระยะต้นๆคือหลังเหตุการณ์เดือนตุลาคม 2516 และ 2519 และนโยบาย 66/23 มีกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนเกิดขึ้นมากมาย กิจกรรมด้านพัฒนาเป็นกิจกรรมที่ชัดเจนแยกให้เห็นข้อแตกต่างระหว่างองค์กรที่ทำงานด้านพัฒนาและองค์กรการกุศลหรือบริการสังคม กลุ่มที่ทำงานพัฒนาด้านต่างๆมีแนวคิดและปรัชญาการทำงานที่ค่อนข้างก้าวหน้า ขณะที่กลุ่มที่ทำงานบริการสังคมมีแนวคิดและปรัชญาการทำงานแบบประเพณีมากกว่า เอกสารทำเนียบองค์กรพัฒนาเอกชน 2540 ของคณะกรรมการเผยแพร่และส่งเสริมงานพัฒนา (ผสพ.) กล่าวชัดเจนว่า ในช่วงแรกงานขององค์กรที่เน้นการพัฒนาคือการทำงานพัฒนาโดยองค์กรทำเอง ส่วนระยะต่อมาจึงเริ่มมีการปรับแผนการทำงานมาเป็นการทำงานช่วยสร้างองค์กรท้องถิ่นหรือทำงานร่วมกับองค์กรท้องถิ่น พอสรุปได้ดังนี้

ช่วงก่อนปี พ.ศ.2530 ในช่วงแรกมุ่งแก้ปัญหาพื้นฐานปากท้องและความยากจนของคนชนบท ต่อมาจึงเสนอทางเลือกการพัฒนาในระดับหมู่บ้านและยกระดับมาเป็นการสนับสนุนการเคลื่อนไหวทางเลือกระดับภูมิภาค เช่น การทำเกษตรกรรมแบบไร้นาสวนผสมเพื่อการพึ่งตัวเอง

ช่วงหลัง พ.ศ.2530 เป็นจุดเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจของประเทศ รัฐบาลเน้นการพัฒนาไปสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (NICs) ก่อเกิดการเปลี่ยนแปลงกระแสการพัฒนาที่นำมาสู่ประเด็นความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งโยงมาสู่ประเด็นทางการเมืองและนโยบายการพัฒนาของรัฐบาล ทำให้เกิดกระแสการเคลื่อนไหวของชาวชนบท มีการต่อสู้เรียกร้องมากขึ้น (คณะกรรมการเผยแพร่และส่งเสริมงานพัฒนา, 2540)

ข้อมูลจำนวนองค์กรด้านการพัฒนาที่จดทะเบียนและไม่จดทะเบียน ณ มีนาคม 2545 ปรากฏในตาราง 5-7 เห็นได้ชัดเจนว่ามีองค์กรพัฒนาด้านต่างๆหลายด้าน

ตารางที่ 5-7: จำนวนองค์กรด้านการพัฒนาที่จดทะเบียนและไม่จดทะเบียน

	จดทะเบียน		ไม่จดทะเบียน	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
การพัฒนาเศรษฐกิจสังคมทั่วไป	20	0.23	20	3.98
การพัฒนาชุมชนเมืองและชนบท	49	0.53	3	0.60
การพัฒนาชุมชนชาวเขา	10	0.12	5	0.99
การพัฒนาแบบองค์รวม	37	0.44	32	6.42
เวทีแลกเปลี่ยนความคิด	9	0.11	4	0.80
การพัฒนาที่อยู่อาศัย	11	0.13	7	1.41
การฝึกอาชีพ การจ้างงาน	16	0.13	8	1.61
การพัฒนาการเกษตร	33	0.39	21	4.21
สมาคมผู้ใช้น้ำชลประทาน	39	0.46	-	-
รวม	224	2.66	100	20.02
รวมทั้งหมด	8,406	100.00	497	100.00

ที่มา: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ.ฐานข้อมูล. มีนาคม 2545.

(1) การให้บริการสังคม

งานขององค์กรพัฒนาในช่วงแรก ให้ความสำคัญกับการแสวงหารูปแบบการพัฒนาเมืองและชนบท องค์กรส่วนใหญ่ทำงานระดับพื้นที่ ศึกษาปัญหาและหาแนวทางแก้ปัญหา การทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชน ในช่วงนั้นเกิดจากความเห็นตรงกันว่า คำตอบของการพัฒนาอยู่ที่ชาวบ้าน อยู่ที่ข้างล่างของสังคม เป็นการปรับเปลี่ยนจากการทำงานแนวปฏิบัติโครงสร้างมาสู่การพัฒนาหมู่บ้านและสร้างความเชื่อมั่นในภูมิปัญญาชาวบ้าน ให้ชุมชนเป็นตัวตั้งในการขับเคลื่อนขบวนการพัฒนาต่างๆ เกิดการสร้างเครือข่ายชาวบ้านเป็นกลุ่มตามประเด็นปัญหาที่ชาวบ้านเผชิญอยู่ การพัฒนาในส่วนนี้ยึดตามแนวทางของมูลนิธิบูรณะชนบท ซึ่งจัดตั้งเมื่อปี พ.ศ.2515 ในลักษณะทำไปเรียนรู้ไป องค์กรต่างๆทำงานด้านการพัฒนาในระดับสนาม พัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน งานส่งเสริมธุรกิจชุมชน

โครงการพัฒนาในช่วงต้นนี้มีโครงการฝึกอบรมด้านต่างๆ โครงการพัฒนาการเกษตรในพื้นที่ต่างๆ ทั่วประเทศ ทำเนียบองค์กรพัฒนาเอกชน 2540 สรุปลักษณะเด่นและบทเรียนโดยภาพรวมซึ่งอาจพิจารณาในมุมมองของการให้บริการสังคมไว้ดังนี้

(1.1) การค้นพบคำตอบของวิธีทำงานกับชาวบ้าน นักพัฒนาฝังตัวในหมู่บ้านแล้วสามารถถอนตัวได้ในที่สุด มีคณะกรรมการซึ่งเป็นผู้นำสามารถทำงานต่อเนื่องไปได้ และการค้นพบประสบการณ์เรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชน อันนำไปสู่การเคลื่อนไหวขององค์กรชาวบ้าน

(1.2) การเกิดเครือข่ายต่างๆ

--เกิดเครือข่ายชาวบ้านผ่านกระบวนการทอดผ้าป่ากองทุนพัฒนาหมู่บ้าน ทำให้ชาวบ้านและผู้นำในเขตภาคเหนือตอนล่างและภาคกลาง ภาคเหนือและภาคอีสานบางจังหวัดได้เปิดโลกทัศน์แลกเปลี่ยนเรียนรู้และเป็นเพื่อนกันมากขึ้น

--การเกิดสหกรณ์ผู้เลี้ยงสุกรทุกจังหวัด ภายใต้นโยบายรัฐบาลที่จะตัดการผูกขาดของพ่อค้าคนกลาง ซึ่งหลายสหกรณ์มีองค์การพัฒนาเอกชนสนับสนุนอยู่ แต่ในที่สุดก็ล้มทั้งประเทศภายในเวลาประมาณ 7 ปี (2521-2527)

--เกิดเครือข่ายครูที่ร่วมโครงการอาหารกลางวันกับองค์กรพัฒนาเอกชน และเกิดการพัฒนาสถาบันครอบครัว ซึ่งพ่อแม่ที่มีลูกอยู่ในโรงเรียนและไม่มีลูกก็ได้ร่วมโครงการด้วย

(1.3) เกิดการพัฒนาเยาวชนให้เป็นผู้เป็นที่ดี เริ่มแต่การพัฒนาตนเอง พัฒนาคอครัว และพัฒนา กลุ่ม แต่ในที่สุดเยาวชนที่มีคุณภาพเหล่านี้จำนวนไม่น้อยถูกซื้อตัวไปทำงานกับบริษัทเกษตรอุตสาหกรรม

(1.4) การเห็นคุณค่าของงานพัฒนาชนบท ซึ่งต้องมีกิจกรรมรองรับ ต้องมีระบบโครงสร้างพอสมควร โดยเฉพาะระบบการรวมกลุ่มและมีสมาชิก เช่น กิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ธนาคารข้าว การเกษตรผสมผสาน ธนาคารปุ๋ย กลุ่มฌาปนกิจหมู่บ้าน แต่ที่อ่อนแอที่สุดคือ ธนาคารยา เพราะงานมากและที่จริงต้องบริหารโดยบุคคลคนเดียว

(1.5) เกิดความร่วมมือกันเป็นครั้งแรกระหว่างนักวิชาการและนักพัฒนา ซึ่งค่อยๆ มีความสัมพันธ์ที่ดีในเวลาต่อมา โดยเฉพาะจากการพูดกันไม่รู้เรื่อง จนสามารถพูดกันรู้เรื่อง และเกิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อค้นหาวิธีการพัฒนาชนบทให้เหมาะสมกับสังคม สภาพแวดล้อม และวัฒนธรรม

(2) การเสริมสร้างประชาสังคมและการสร้างความเข้มแข็งให้ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นหลัง พ.ศ.2530 โดยเฉพาะอย่างยิ่งการช่วงชิงทรัพยากร ไม่ว่าจะเป็นกรณีโครงการจัดสรรที่ดินทำกินแก่ผู้ยากไร้ การล่าที่ดินเพื่อทำสนามกอล์ฟ การปั่นราคาที่ดิน แผนแม่บทการจัดการป่า พรบ.ป่าชุมชน การส่งเสริมธุรกิจท่องเที่ยวที่ส่งผลให้ธุรกิจการค้าหญิงขายตัวไปมาก รวมทั้งเหตุการณ์พฤษภาทมิฬในปี พ.ศ.2535 ล้วนแต่แสดงให้เห็นว่าปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นผลกระทบจากนโยบายรัฐ เป็นแรงกดดันจากข้างบนที่ไปกระทำต่อชาวบ้าน เป็นสงครามแย่งชิงทรัพยากรที่ข้างบนได้เปรียบทั้งสิ้น องค์การพัฒนาจึงสรุปว่า ต้องมุ่งแก้ปัญหาในระดับนโยบาย การแก้ไขปัญหาก็ข้างล่างฝ่ายเดียวนั้นไม่เพียงพอ เพราะวาทกรรมที่มีอยู่ล้วนแต่ให้ความชอบธรรมกับอำนาจรัฐ

การรวมตัวของสมาชิกคนจนที่หน้าทำเนียบถือเป็นตัวอย่างหนึ่งที่ชัดเจนของการรวมพลังเพื่อเรียกร้องหรือต่อรองกับอำนาจรัฐ ให้รัฐมีนโยบายมาแก้ปัญหาข้างล่างอย่างตรงจุดมากขึ้น

กระแสต่างๆที่เกิดขึ้นในสังคมไทย ในเรื่องการช่วงชิงทรัพยากร ปัญหาการเมือง การปฏิวัติสห.

และเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ ทำให้บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนต้องเปลี่ยนไป จากนักปฏิบัติผู้สนับสนุนชาวบ้านมาเป็นเพียงหนึ่งในภาคีความร่วมมือที่มีบทบาทในการประสานให้ข้าราชการ นักธุรกิจ ประชาชน นักวิชาการ มาประสานประโยชน์ร่วมกันแทน โดยนักพัฒนาในองค์กรพัฒนาเอกชนต้องทำงานอย่างเข้าใจสถานการณ์สังคม มีการปรับตัวไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ เน้นการเชื่อมโยงความหลากหลาย เอกสิทธิ์ท้องถิ่น เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนอยู่รอดได้อย่างยั่งยืนทั้งด้านเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม

(3) การรณรงค์ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

การทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคม คือ การปรับแนวคิดและหลักคิดการพัฒนาโดยโยงเป็นองค์กรร่วม ไม่ได้มองแต่เรื่องการต่อสู้ระหว่างสองฝ่าย หรือต่อสู้กันอย่างรุนแรงเท่านั้น เริ่มมีการมองถึงความหลากหลายของพลังที่กว้างขวางขึ้น ที่ไม่ได้มีเฉพาะองค์กรชาวบ้านเท่านั้น เป็นการรวมตัวแบบเบญจภาคี คือ ประชาชน นักพัฒนาเอกชน นักวิชาการ นักธุรกิจ และราชการที่เข้ามารวมตัวกัน ซึ่งการทำงานจะเน้นที่การระดมองค์ความรู้ การสื่อความคิดออกสู่สาธารณชน การต่อสู้ที่ไม่ได้สู้กับรัฐ ต่อรองกับรัฐ หรือเพื่อเปลี่ยนแปลงรัฐอีกต่อไป แต่มาสู่การเรียกร้องขอแก้ปัญหาบ้านเมืองท้องถิ่นของเขาด้วยตัวของเขาเอง ร่วมกันกำหนดกติกาการจัดสรรอำนาจเพื่อการอยู่ร่วมกันของประชาชนของรัฐ และของภาคธุรกิจอย่างเป็นธรรม

นโยบายของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544) ที่เน้นคนในการพัฒนาเป็นรูปธรรมหนึ่งที่ชัดเจนถึงความเปลี่ยนแปลง รัฐเริ่มมีการประสานประโยชน์กับชาวบ้านกับนักพัฒนาเอกชน เป็นการเปลี่ยนองค์ความรู้ เปลี่ยนเนื้อหาทิศทางในการพัฒนาประเทศ ในขณะที่องค์กรพัฒนาเอกชนก็เปลี่ยนฐานความคิดการทำงานพัฒนา พยายามเข้าไปมีบทบาทในเวทีระดับประเทศ ระดับนโยบายมากขึ้น แต่ด้วยช่องว่างที่มีมานานระหว่างชาวบ้านกับราชการจึงไม่ใช่เรื่องง่าย จะต้องใช้เวลาในการปรับเปลี่ยนแต่ละฝ่าย ต้องเรียนรู้ซึ่งกันและกัน หากจุดอ่อนจุดแข็งของแต่ละฝ่ายและมาผนึกกำลังร่วมกันเพื่อพัฒนาสังคม

บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่สำคัญ หลัง พ.ศ.2530 อาจสรุปได้ดังนี้

2524	เหตุการณ์พฤษภาทมิฬ ซึ่งเป็นการแสดงว่าประชาชนปฏิเสธรัฐบาลทหาร และนายกรัฐมนตรีที่ไม่ได้มาจากการเลือกตั้ง
2535	นโยบายนายอานันท์ ปันยารชุนที่ส่งเสริมบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชน ปรากฏเป็นรูปธรรมในการจัดสรรงบประมาณเพิ่มเติมจากงบประมาณที่สนับสนุนผ่านกรมประชาสงเคราะห์สำหรับสนับสนุนองค์กรพัฒนาเอกชนในกองทุนสิ่งแวดล้อม กองทุนสนับสนุนการวิจัย กองทุนสนับสนุนการวิจัยระบบสาธารณสุข งบประมาณของกระทรวงสาธารณสุขสำหรับองค์กรพัฒนาด้านสาธารณสุขและด้าน HIV/AIDS
2539	การตั้งสมาชิกสภาว่าจรัฐธรรมนุญ (สสร.) ที่ผลักดันโดยองค์กรพัฒนาเอกชน และการสนับสนุนผู้สมัครบางคนให้ได้รับเลือกเป็นกรรมการ สสร.
2540	รัฐธรรมนูญ พ.ศ.2540 ที่มีเนื้อหาสอดคล้องกับประเด็นต่างๆที่องค์กรพัฒนาเอกชนผลักดัน
2541	การตรวจสอบการเลือกตั้งตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2540

5.8 กลุ่มที่ 7 กฎหมาย การรณรงค์และการเมือง

การรวมกลุ่มประชาคมไว้ในกลุ่มกฎหมาย การรณรงค์และการเมือง อาจให้ภาพที่เอียง ด้วยเหตุที่ว่าองค์กรที่จัดอยู่ในกลุ่มนี้มีองค์กรประชาสังคม (Civil Groups) ซึ่งอาจนับเป็น Civil Society Organization หรือองค์กรประชาสังคมรูปแบบหนึ่ง กลุ่มนี้ประกอบด้วยสมาคมคนจีน สมาคมแซ่ตระกูล สมาคมศิษย์เก่าและองค์กรท้องถิ่นที่จดทะเบียนอื่นๆ และเป็นกลุ่มที่มีจำนวนมาก ส่วนองค์กรด้านรณรงค์มีจำนวนน้อยกว่ามาก

อีกปัญหาหนึ่งเกี่ยวกับการจัดหมวดหมู่คือ การที่องค์กรทำงานข้ามกลุ่ม ข้อมูลของสังคมไทยแสดงให้เห็นชัดเจนว่าองค์กรที่ทำงานด้านรณรงค์แทบมีไม่มากนัก แต่เมื่อมีเรื่องจะต้องรณรงค์ องค์กรด้านอื่นๆ จะร่วมมือกันอย่างแข็งขัน ที่เห็นชัดมากก็คือองค์กรกลุ่มบริการสังคมที่ทำงานด้านสิทธิ องค์กรด้านสุขภาพ องค์กรกลุ่มสิ่งแวดล้อม และองค์กรกลุ่มพัฒนา ที่กลุ่มนี้รวมกันแล้วนับเป็นกลุ่มที่มีบทบาทในการขับเคลื่อนกิจกรรมภาคประชาชนเกือบทั้งหมด

ตารางที่ 5-8 แสดงข้อมูลองค์กรด้านกฎหมายรณรงค์และการเมือง

ตารางที่ 5-8: จำนวนองค์กรด้านกฎหมาย รณรงค์ และการเมือง

	จดทะเบียน		ไม่จดทะเบียน	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
กลุ่มประชาชน				
1. สมาคมจีน แซ่ ภาษา	64	0.76	-	-
2. สมาคมครูผู้ปกครอง	491	5.84	-	-
3. ลูกเสือชาวบ้าน	12	0.14	-	-
กลุ่มรณรงค์				
1. รณรงค์สิทธิพื้นฐาน	21	0.24	42	8.45
2. รณรงค์ด้านผู้บริโภคสาธารณสุข	17	0.20	11	2.21
กลุ่มศึกษาและบริการทางกฎหมาย	7	0.15	11	2.21
รวม	612	7.29	68	13.68
รวมทั้งหมด	8,406	100.00	497	100.00

(1) การให้บริการสังคม

กิจกรรมในภาวะปกติของกลุ่มนี้เข้าข่ายบริการสังคมเป็นส่วนใหญ่ สมาคมจีน ครูผู้ปกครอง องค์กรท้องถิ่น และกลุ่มลูกเสือชาวบ้านที่จดทะเบียนทำหน้าที่บริการสังคมให้สมาชิก เป็นการให้บริการทางด้านร่างกายและจิตใจระดับปัจเจกมากกว่าบริการสังคมโดยรวม สร้างความรู้สึกเป็นพวกพ้องและความรู้สึกว่าการปัจเจกบุคคลสามารถไปพึ่งพาเมื่อประสบความทุกข์ยาก บริการในระดับนี้ยังเป็นที่ต้องการของสมาชิกโดยรวม แม้ว่าบทบาทในระดับสังคมจะมีไม่มากนัก

(2) การเสริมสร้างประชาสังคมและการสร้างความเข้มแข็งในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

ในสมัยก่อน พ.ศ.2523 เมื่อรัฐบาลยังระวางคอมมิวนิสต์ รัฐบาลก็ระวางสมาคมจีน และสมาคม/องค์กรท้องถิ่นอยู่มาก จึงมีการควบคุมสมาคมจีนให้ทำหน้าที่ให้บริการสังคมและไม่ยุ่งเกี่ยวกับการเมือง องค์กรท้องถิ่นที่เกิดขึ้นในช่วงนั้น เช่น ฌาปนกิจสมาคม ก็ถูกควบคุมโดยกรมประชาสงเคราะห์ ในช่วง ตุลาคม 2516 กลุ่มลูกเสือชาวบ้านถูกสร้างขึ้นมาเพื่อต่อต้านขบวนการคอมมิวนิสต์ จึงเห็นได้ชัดเจนว่ากลุ่มประชาคมในช่วงก่อนอาจเป็นขบวนการเคลื่อนไหวที่มีบทบาทสูงได้ ปัจจุบันบทบาทในการเคลื่อนไหวหมดไป และกลายเป็นกลุ่มบริการสังคมธรรมดาๆ จากตาราง 5-8 แสดงให้เห็นว่าองค์กรเหล่านี้เป็นองค์กรจดทะเบียนทั้งหมด เพราะถ้าเป็นองค์กรไม่จดทะเบียนก็คงจะล้มเลิกกิจกรรมไปโดยปริยาย

กลุ่มเคลื่อนไหวที่ยังคงมีบทบาทในสังคมอยู่คือกลุ่มรณรงค์ มีทั้งการรณรงค์สิทธิพื้นฐาน และรณรงค์เพื่อคุ้มครองผู้บริโภค กลุ่มนี้ยังมีบทบาทอยู่มาก แต่แยกไม่ออกจากกลุ่มที่ถูกจัดไว้ในกลุ่มบริการสังคม สิ่งแวดล้อมและพัฒนา เพราะองค์กรใน 3 กลุ่มนี้รวมกันเป็นเครือข่ายต่างๆตามประเด็นที่กลุ่มสนใจ องค์กรหนึ่งอาจเป็นสมาชิกของ 3-4 เครือข่ายได้

กล่าวได้ว่า กลุ่มที่มีบทบาทในการเสริมสร้างประชาสังคมและการเคลื่อนไหวในการรณรงค์ทางการเมืองคือสมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน ซึ่งมีบทบาทมาตั้งแต่ช่วง พ.ศ.2520 เป็นต้นมา สมาคมนี้ทำหน้าที่ช่วยเหลือด้านสิทธิของผู้ยากไร้ และมีตัวแทนกระจายอยู่ในต่างจังหวัด ทำหน้าที่ช่วยเหลือประชาชนระดับปัจเจกเป็นส่วนใหญ่ แต่เมื่อมีการรณรงค์ประเด็นทางการเมืองก็เป็นตัวจักรสำคัญเช่นกัน มีสมาชิกจากกลุ่มต่างๆ คือ สมาชิก กป.อพช. องค์กรด้านสิ่งแวดล้อม องค์กรด้านสิทธิ และองค์กรที่มีกลุ่มเป้าหมายเป็นผู้ด้อยโอกาส ในช่วงพฤษภาคมปีพ. องค์กรหลักที่ผลักดันการต่อต้านพลเอกสุจินดา คราประยูร คือ สมาพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (สนนท.) และ ครป. เนื่องจาก ครป.เป็นองค์กรแม่ข่าย การเคลื่อนไหวของ ครป.จึงมีความหมายรวมถึงการเคลื่อนไหวขององค์กรภาคประชาชนเกือบทั้งหมด

ครป. มีบทบาทมากในการเคลื่อนไหวให้มีการร่างรัฐธรรมนูญใหม่ รวมทั้งการกำหนดกลไกและกลยุทธในการร่างรัฐธรรมนูญด้วย การกำหนดให้มีสภาร่างรัฐธรรมนูญ 99 คน โดยมีตัวแทนจังหวัดละ 1 คน มีผลทำให้เกิดการกระจายอำนาจและเปิดโอกาสให้ ครป.สามารถดำเนินการจัดหาตัวแทนในระดับจังหวัดได้ง่ายกว่าการจัดการจากส่วนกลาง ผู้ที่อาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ แต่มีภูมิลำเนาอยู่ต่างจังหวัดย่อมมีโอกาสได้รับการคัดเลือกได้ง่ายกว่าการแข่งขันกันในเมืองฯ ในขณะที่เดียวกันก็เป็นการเปิดโอกาสให้คนต่างจังหวัดมีโอกาสได้ทำหน้าที่สำคัญนี้ด้วย

(3) การรณรงค์ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

เช่นเดียวกับกรณีขององค์กรด้านสิ่งแวดล้อม บทบาทขององค์กรในการรณรงค์ให้เกิดการเปลี่ยนแปลง อาจหมายถึงการรณรงค์ไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้วย การรณรงค์ปฏิเสธพลเอกสุจินดา คราประยูร คือ การรณรงค์ไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงคือไม่ให้มีการแต่งตั้ง แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นการรณรงค์ให้มีการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจน คือ หลักการไม่ยอมรับนายกรัฐมนตรีที่ไม่ได้มาจากการเลือกตั้ง ผู้ที่มีวัตถุประสงค์จะเป็นนายกรัฐมนตรีจึงจำเป็นต้องมาจากสายการเมืองและมาจากการเลือกตั้ง นับเป็นการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่สำคัญสำหรับประเทศไทย

รัฐธรรมนูญ พ.ศ.2540 เป็นฉบับที่ก้าวหน้ามาก และบรรจุประเด็นเรื่องสิทธิและการกระจายอำนาจไว้ในหลายมาตรา ปฏิเสธไม่ได้ว่าประเด็นเคลื่อนไหวเหล่านี้มีกระแสมาจากต่างประเทศด้วย แต่ก็สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนคนไทย ดังนั้นสิ่งที่องค์กรณรงค์เรียกร้องจึงสอดคล้องกับการเรียกร้องของภาคประชาชน

การเคลื่อนไหวของ ครป. จึงเป็นการเคลื่อนไหวที่มีพลังมาก เพราะ ครป.ประกอบด้วยองค์กรสมาชิกจากภาคประชาสังคม

ผลงานทางด้านการเมืองได้กล่าวถึงแล้วในกลุ่มอื่น เนื่องจากกลุ่มณรงค์เป็นกลุ่มแม่ข่าย แต่คงต้องกล่าวซ้ำในที่นี้เพียงเพื่อสรุปผลงานที่เด่นชัดมากดังนี้คือ

2524	การต่อต้านการปฏิวัติ รสช.
2535	การต่อต้านพลเอกสุจินดา คราประยูร เป็นนายกรัฐมนตรีในฐานะมีส่วนเกี่ยวข้องกับการปฏิวัติ รสช. และเป็นผู้ที่ไม่ได้มาจากการเลือกตั้ง
2535-38	การเคลื่อนไหวเรียกร้องให้มีการแก้รัฐธรรมนูญ
2538-39	การร่วมสร้างกลไกจัดตั้งสภาร่างรัฐธรรมนูญ
2539-40	การมีส่วนร่วมร่างรัฐธรรมนูญและบรรจุประเด็นเรื่องสิทธิและการมีส่วนร่วมของประชาชนในมาตราต่างๆของรัฐธรรมนูญ

5.9 กลุ่มที่ 8 กิจกรรมระหว่างประเทศ

องค์กรที่เป็นองค์กรระหว่างประเทศที่ปรากฏในกลุ่มนี้มีเพียง 19 องค์กรที่จดทะเบียนและไม่จดทะเบียน ในกลุ่มองค์กรจดทะเบียน 12 องค์กร เป็นองค์กรระดับภูมิภาคที่มีสำนักงานอยู่ในประเทศไทย 7 องค์กร และเป็นองค์กรที่ทำงานด้านแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมอีก 5 องค์กร ที่เหลือเป็นองค์กรระดับภูมิภาคและไม่จดทะเบียน 7 องค์กร เนื่องจากจำนวนองค์กรในกลุ่มนี้น้อย และมีบทบาทในสังคมน้อย การรายงานในกลุ่มนี้จึงมีไม่มาก บทบาทในด้านบริการสังคมเรียกได้ว่าไม่มี เพราะเนื่องจากเป็นองค์กรต่างประเทศและมุ่งทำงานระดับภูมิภาคหรืองานด้านการแลกเปลี่ยนบทบาทด้านการเคลื่อนไหวทางสังคม และการสร้างความเข้มแข็งทางสังคม รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมก็นับว่ามีน้อยด้วยเหตุเดียวกัน คือ จำนวนองค์กรที่น้อย และเนื้อหากิจกรรมก็ไม่ใช่นโยบายเพื่อการเคลื่อนไหว ตาราง 5-9 แสดงข้อมูลองค์กรด้านกิจกรรมระหว่างประเทศ

ตารางที่ 5-9: จำนวนองค์กรด้านกิจกรรมระหว่างประเทศ

	จดทะเบียน		ไม่จดทะเบียน	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
องค์กรระหว่างประเทศ/องค์กรภูมิภาค	7	0.08	7	1.41
องค์กรแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม/แลกเปลี่ยน	5	0.06	-	-
รวม	12	0.14	7	1.41
รวมทั้งหมด	8,406	100.00	497	100.00

5.10 กลุ่มที่ 9 กลุ่มวิชาชีพ สมาคมวิชาชีพ และสมาคมพนักงานและลูกจ้าง

องค์กรกลุ่มนี้ทำกิจกรรมที่เน้นประโยชน์ของผู้ที่อยู่ในอาชีพเดียวกันเป็นหลัก จึงมีกิจกรรมด้านการเคลื่อนไหวทางสังคมและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมน้อย เนื่องจากกิจกรรมจะเน้นการบริการกิจกรรมของกลุ่มเป็นหลัก จึงอาจพิจารณาว่า องค์กรกลุ่มนี้มีกิจกรรมเพื่อกลุ่มตนเองมากกว่าเพื่อสาธารณะ แต่ถ้าพิจารณาในแง่ขององค์กรประชาชน องค์กรกลุ่มนี้ก็ถือว่าไม่ใช่องค์กรภาครัฐและไม่ใช่องค์กรภาคธุรกิจ จึงสมควรเป็นองค์กรภาคประชาชน สำหรับองค์กรกลุ่มอาชีพหมายถึงองค์กรที่จดทะเบียนกับสำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติเท่านั้น องค์กรกลุ่มนี้แตกต่างจากองค์กรที่จดทะเบียนกับกรมการค้าภายในหรือ Trade Organization และองค์กรที่เป็นสมาคมวิชาชีพ หรือ Professional Organization รวมทั้งสมาคมพนักงานและลูกจ้างที่ไม่ใช่สหภาพแรงงาน

เนื่องจากในประเทศไทยจำนวนสหภาพแรงงานมีน้อย พนักงานและลูกจ้างจึงจดทะเบียนเป็นสมาคม อย่างไรก็ตาม องค์กรในกลุ่มนี้มีบทบาทในการดูแลกลุ่มพวกเดียวกันในแง่ของการบริการสังคม ส่วนการเคลื่อนไหวทางสังคมหรือการเคลื่อนไหวทางสังคมมีให้เห็นน้อย นอกจากนี้กรณีการผลักดันให้เกิดการสร้างสำนึกทางจริยธรรมและจรรยาบรรณวิชาชีพ ซึ่งอาจมีผลทางด้านการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในแง่ของการปรับมาตรฐานวิชาชีพได้ แต่บทบาทในวงกว้างนอกเหนือจากบทบาทในกลุ่มตนมีไม่มากนัก เนื่องจากการอภิปรายของกลุ่มนี้จึงมีน้อย ตารางที่ 5-10 แสดงจำนวนองค์กรของกลุ่มนี้ ซึ่งแม้จะมีจำนวนไม่น้อย แต่บทบาทมีไม่มาก

ตารางที่ 5-10: จำนวนองค์กรด้านการค้าวิชาชีพและแรงงาน

	จดทะเบียน		ไม่จดทะเบียน	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
1. ผู้ประกอบอาชีพเดียวกัน (Trade)	694	8.26	2	0.40
2. สมาคมวิชาชีพ (Professional)	170	2.02	-	-
3. สมาคมพนักงานและลูกจ้าง	21	0.25	-	-
รวม	885	10.53	2	0.40
รวมทั้งหมด	8,406	100.00	497	100.00

ตัวอย่างสมาคมพนักงานและลูกจ้าง

ชื่อ	ที่อยู่
สมาคมพนักงานองค์การโทรศัพท์แห่งประเทศไทย	องค์การโทรศัพท์แห่งประเทศไทย 977 ถนนเพลินจิต เขตลุมพินี
สมาคมพนักงานและลูกจ้างการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย	อาคารการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย 618 นิคมมักกะสัน (ชั้น 6) ถนนมักกะสัน
สมาคมลูกจ้างส่วนราชการแห่งประเทศไทย	1/66 หมู่ 6 เขตสายไหม ถนนพหลโยธิน อ.ลำลูกกา จ.ปทุมธานี
สมาคมสหพันธ์ชาวสวนยางแห่งประเทศไทย	อาคารสำนักงานฝ่ายป้องกันและกำจัดศัตรูพืช กรมส่งเสริมการเกษตร
สมาคมสหพันธ์โรงเรียนราษฎร์	302-306 ถนนประชาธิปไตย บางขุนพรหม
สมาคมกรรมการสามล้อสุวรรณโลก	112 ถนนจรัญดิถีตอง อ.เมืองสุวรรณโลก
สมาคมกรรมการโรงเลื่อยตราด	252 หมู่ 2
สมาคมกรรมการสามล้อกำแพงเพชร	นายทิวา อินทร์สุด 71/11 ซอย 1 ถนนเจริญสุข ต.ในเมือง จ.กำแพงเพชร
สมาคมกรรมการสามล้อเครื่องศรีราชา	103/37 ถนนสุรศักดิ์ ซอย 1 อ.ศรีราชา จ.ชลบุรี

(1) การให้บริการสังคม

องค์กรกลุ่มนี้ให้บริการกลุ่มตัวเองเป็นหลัก และอาจมีส่วนเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับวิชาชีพในรูปของการฝึกงานและจัดกิจกรรมเผยแพร่ผลงานบ้าง

(2) การเสริมสร้างประชาสังคมและการสร้างความเข้าใจในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

องค์กรกลุ่มนี้ไม่ได้รวมตัวกันเพื่อเคลื่อนไหว สมาชิกของกลุ่มนี้จะมีบทบาทในการเคลื่อนไหวทางสังคมเมื่อไปรวมตัวเป็นสมาชิกองค์กรในกลุ่มอื่น ดังนั้นกล่าวได้ว่า โดยลำพังองค์กรกลุ่มนี้ไม่ได้มีส่วนในการเคลื่อนไหวเป็นกระบวนการ การเคลื่อนไหวเห็นชัดเจนในการเคลื่อนไหวทางด้านแรงงาน กรณีการเรียกร้องของสภาพแรงงาน เพราะถ้าไม่รวมตัวกันถึงขึ้นเป็นสภาพแรงงานก็จะไม่มีพลังมากพอที่จะเคลื่อนไหวได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากองค์กรที่เคลื่อนไหวในเรื่องสิทธิของคนงานและแรงงานถูกจัดไว้ในกลุ่มธรรงค์ จึงจะไม่กล่าวไว้ในที่นี้ กิจกรรมขององค์กรในกลุ่มนี้เรียกว่ามีเรื่องการเคลื่อนไหวน้อย

(3) การรณรงค์ให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

เช่นเดียวกับหัวข้อ (2) องค์กรกลุ่มนี้มีบทบาทด้านธรรงค์ไม่มาก การรณรงค์ด้านวิชาชีพและแรงงานที่เห็นผลชัดเจน เห็นได้จากการเคลื่อนไหวเรื่องสวัสดิการและกฎหมายแรงงาน พรบ.ประกันสังคม และ พรบ.คุ้มครองแรงงานนับเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนที่อาจกล่าวได้ว่าเป็นผลจากการผลักดันขององค์กรกลุ่มนี้และกลุ่มแรงงาน ซึ่งนับรวมไว้กับกลุ่มธรรงค์ในหัวข้อก่อนหน้านี้แล้ว กิจกรรมของกลุ่มนี้ด้านธรรงค์ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขององค์กรในกลุ่มนี้จึงเรียกว่ามีน้อย

5.11 สรุป

เนื้อหาในบทนี้คือบทบาทขององค์กรประชาสังคมในปัจจุบัน โดยพิจารณาองค์กรประชาสังคมกลุ่มต่างๆ เห็นได้ชัดเจนว่าบทบาทของแต่ละกลุ่มไม่เหมือนกัน คณะวิจัยได้แยกพิจารณาบทบาทเป็น 3 ระดับ และสามารถสรุปภาพรวมได้ดังนี้

กลุ่มองค์กร	บทบาท		
	บริการสังคม	การเสริมสร้างความเข้มแข็ง ขบวนการเคลื่อนไหว	การเปลี่ยนแปลงที่เป็นรูปธรรม
1. วัฒนธรรม สันทนาการ ศาสนา	ตอบสนองความต้องการระดับปัจเจก	การรวมกลุ่มในรูปแบบเครือข่ายองค์กรศาสนาเป็นส่วนใหญ่	ไม่ชัดเจน
2. การศึกษาและวิจัย	ระยะแรกตอบสนองความต้องการระดับปัจเจก	ระยะต่อมาสนับสนุนการเรียนรู้ของชุมชน/สังคม เกิดขบวนการเคลื่อนไหว	มีส่วนผลักดันแนวคิดใน พรบ. การศึกษา 2542
3. สุขภาพอนามัย	ระยะแรกมุ่งแก้ปัญหาสุขภาพของปัจเจกและวิเคราะห์ระบบการบริการ	เกิดกลุ่มองค์กรด้านต่างๆเพื่อเคลื่อนไหวด้านปัญหา คัดค้านผู้บริโภคร้ายด้านบุหรี่ยาเสพติด ทางเลือก องค์กรด้านเอดส์	- นโยบายบัญญัติหลัก - มูลนิธิเพื่อผู้บริโภค - สำนักงานส่งเสริมสุขภาพ - สถาบันแพทย์แผนไทย - พรบ.สุขภาพแห่งชาติ
4. บริการสังคม สังคมสงเคราะห์ การกุศล ส่งเสริมอาสาสมัคร	องค์กรส่วนใหญ่ตอบสนองความต้องการของกลุ่มผู้ด้อยโอกาสกลุ่มต่างๆ	เครือข่ายองค์กรด้านต่างๆเคลื่อนไหวโดยเฉพาะด้านสิทธิของกลุ่มต่างๆ	- พรบ.ป้องกันและปราบปรามการค้าประเวณี - นโยบายห้ามโสเภณีเด็ก - ปฎิณญาผู้สูงอายุ - สภาคนตาบอด - สภาคนพิการ
5. สิ่งแวดล้อม	องค์กรกลุ่มหนึ่งร่วมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมด้านต่างๆ	- การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมนำไปสู่การเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ - การจัดเวทีประชาชนกับองค์กรรากหญ้าและองค์กรข้ามชาติ	- ติดตาม พรบ.สิ่งแวดล้อม 2535 และข้อเรียกร้องการปรับแก้ - มีส่วนผลักดันเนื้อหาในรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2540 - การยับยั้งนโยบายและโครงการบางโครงการ
6. พัฒนาชนบทและเมือง	การทำงานร่วมกับชุมชน เรียนรู้ร่วมกับชุมชน	- การเคลื่อนไหวต่อต้านนโยบายหรือโครงการรัฐที่สร้างความเดือดร้อนให้ชุมชน - การสนับสนุนการรวมตัวขององค์กรท้องถิ่น สัมชชช	- มีส่วนผลักดันการปรับกระบวนการพัฒนารูปแบบ 8 และแผน 9 - มีส่วนผลักดันวิธีการร่างและการกำหนดเนื้อหาในรัฐธรรมนูญ 2540

7. กฎหมาย การรณรงค์ และการเมือง	• การสร้างสำนึก การรวมกลุ่มและความรู้สึกเป็นพวกพ้อง • ช่วยแก้ปัญหา ระดับปัจเจกบางส่วน	• กลุ่มรณรงค์ • กลุ่มสิทธิพื้นฐาน • การเรียกร้องรัฐธรรมนูญ	• บทบาท ครป.ในพฤษภาทมิฬ • รัฐธรรมนูญ พ.ศ.2540
8. กิจกรรมระหว่างประเทศ	ไม่ชัดเจน	ไม่ชัดเจน	ไม่ชัดเจน
9. กลุ่มวิชาชีพ สมาคมวิชาชีพ สมาคมพนักงานและลูกจ้าง	บริการกลุ่มตัวเองเป็นหลัก	องค์กรกลุ่มพนักงานและลูกจ้างที่เคลื่อนไหวนับรวมอยู่ในกลุ่ม 7	ไม่ชัดเจน

บทที่ 6

ภาพรวมองค์กรสาธารณประโยชน์และแนวโน้มในอนาคต : ข้อเสนอแนะ

6.1 การเคลื่อนตัวของภาคประชาสังคม

องค์กรสาธารณประโยชน์ ซึ่งเป็นส่วนประกอบสำคัญของภาคประชาสังคมได้เคลื่อนตัว ปรับเปลี่ยนปรัชญา แนวคิด ตลอดจนแนวทางการทำงานเป็นอย่างมากในช่วง 40-50 ปีที่ผ่านมา อาจแบ่งรูปแบบการทำงานออกเป็น 3 ช่วงใหญ่ๆคือ

(1) หลังสงครามโลกครั้งที่สอง และช่วงรัฐบาลเผด็จการ

องค์กรสาธารณประโยชน์ทำหน้าที่บริการสังคม ให้ความช่วยเหลือในรูปแบบการกุศลเป็นส่วนใหญ่ องค์กรที่ทำงานในช่วงนี้เป็นองค์กรขนาดเล็ก ดำเนินการโดยชนชั้นสูงในรูปขององค์กรทางศาสนาเพื่อการทำบุญเป็นงานการกุศล มีลักษณะสนับสนุนรัฐบาลเนื่องจากรัฐบาลไม่สามารถให้สวัสดิการสังคมแก่ประชาชนได้เพียงพอ องค์กรเหล่านี้จึงช่วยเสริมภาพลักษณ์ของรัฐบาลให้ดูดีขึ้น แต่มีบทบาทต่อสังคมโดยรวมไม่มาก เพราะจำนวนองค์กรมีจำกัด ดำเนินกิจกรรมเป็นครั้งคราว เช่นเมื่อเกิดอุบัติเหตุหรือเหตุฉุกเฉิน หรือในรูปของการให้ทุนการศึกษาและการบริจาคให้โรงพยาบาล ผู้ด้อยโอกาส หรือผู้ยากไร้เป็นครั้งคราว อาจวิเคราะห์บทบาทของกิจกรรมสาธารณประโยชน์ในช่วงนี้ด้วยทฤษฎีรัฐสวัสดิการหรือ Welfare State Theory (Quadagno, 1987) ซึ่งมองว่าองค์กรสาธารณประโยชน์ทำหน้าที่ให้บริการในสังคมที่รัฐให้สวัสดิการแก่ประชาชนไม่ได้เพียงพอเพียง

นอกจากนี้ ในช่วงนี้ยังมีสมาคมแม่และสมาคมจีนที่จัดตั้งขึ้นตามภาษาพูด ซึ่งมีบทบาทคอยให้ความช่วยเหลือแก่กลุ่มต่างๆที่เป็นพวกเดียวกัน เช่น แม่เดียวกัน พูดภาษาเดียวกัน หรือนับถือศาสนาเดียวกัน บทบาทขององค์กรเหล่านี้อธิบายได้ด้วยทฤษฎีพหุลักษณะ หรือ Heterogeneity Theory ซึ่งมองว่าในสังคมที่มีกลุ่มคนที่หลากหลายทางวัฒนธรรม การตอบสนองความต้องการของประชาชนและสังคมโดยรัฐทำได้ไม่ทั่วถึง เพราะมีความต้องการที่แตกต่างกัน ในขณะเดียวกันเมื่อประเทศชาติยังยากจน ภาครัฐก็ไม่สามารถทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการทางสังคมได้ กลุ่มทางสังคมจึงทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการให้แก่กลุ่มของตน

กล่าวโดยสรุปคือ ในช่วงของการสร้างรัฐชาติในสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่สอง นโยบายของรัฐเน้นเรื่องการสร้างความมั่นคงของชาติพร้อมๆกับการนำอุดมการณ์พัฒนาแนวนิยมมาใช้ รัฐบาลจึงควบคุมองค์กรสาธารณประโยชน์ให้ทำหน้าที่ส่งเสริมอำนาจรัฐบาลเท่านั้น เห็นได้ชัดในการควบคุมพฤติกรรมของสมาคมศาสนาและสมาคมคนจีนที่ถูกควบคุมให้มีบทบาททางด้านการให้บริการทางสังคมเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อป้องกันไม่ให้องค์กรเหล่านี้ทำหน้าที่ทางการเมืองโดยดำเนินการช่วยเหลือฝ่ายตรงข้าม คือ กระบวนการคอมมิวนิสต์ซึ่งแพร่หลายอยู่ทั่วไปในขณะนั้น

(2) พ.ศ.2510 - 2535

การเคลื่อนไหวขององค์กรสาธารณประโยชน์เกิดขึ้นอย่างช้าๆ ภายใต้รัฐบาลทหาร กลายเป็นการรวมตัวเพื่อต่อต้านอำนาจรัฐและอำนาจเผด็จการ จนเกิดเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และการเปิดตัวขององค์กรพัฒนาเอกชน หลัง 6 ตุลาคม 2519 หลายองค์กรปิดตัวลง และหลายองค์กรเปิดตัวใหม่ เมื่อรัฐบาลประกาศนโยบาย 66/23 ช่วงนี้คือช่วงการเรียนรู้ หาคความหมาย หาคำตอบเกี่ยวกับการพัฒนา ระยะหนึ่งมองว่าคำตอบอยู่ที่ชุมชน อยู่ที่หมู่บ้าน กิจกรรมเน้นที่การพัฒนาชนบทและเมือง รวมทั้งการดูแลกลุ่มด้อยโอกาสต่างๆ แต่เกิดการปรับแนวคิดจากการให้ความช่วยเหลือผู้ยากไร้ในระดับปัจเจกบุคคลหรือเฉพาะกลุ่มเป็นการขยายขอบเขตการทำงานจากปัจเจกบุคคลสู่ชุมชนและสังคม เปลี่ยนจากการพัฒนาคนเป็นการพัฒนาชุมชนและสังคม

การทำงานขยายตัว มีองค์กรใหม่ๆเกิดขึ้น และมีการทำงานเป็นเครือข่าย เกิดคณะทำงานและองค์กรเครือข่ายทำหน้าที่ประสานงานและผลักดันนโยบายด้านต่างๆ ตัวอย่างคือ เครือข่ายองค์กรด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งเริ่มจากกิจกรรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและขยายเพิ่มเป็นการคัดค้านโครงการพัฒนาที่ทำลายสิ่งแวดล้อม เครือข่ายองค์กรด้านเด็กซึ่งเริ่มจากกิจกรรมเรื่องการให้ทุนการศึกษา ดูแลสุขภาพอนามัยและภาวะโภชนาการของเด็ก และขยายเพิ่มไปทำงานด้านสิทธิ ดูแลเด็กในภาวะยากลำบาก เด็กถูกทารุณ แรงงานเด็ก ตลอดจนการจัดการศึกษารูปแบบต่างๆสำหรับชุมชนและสังคม กรณีกิจกรรมด้านเด็กเกิดการขยายงานโดยการขยายประเด็นในมิติที่เกี่ยวกับเด็กเพิ่มมากขึ้น และขยายขอบเขตของการให้นิยามกลุ่มเด็กเพิ่มจากเด็กในโรงเรียนเป็นเด็กในชุมชนซึ่งอาจอยู่ในโรงเรียนและนอกโรงเรียน และขยายเพิ่มจากการดูแลการศึกษาสำหรับเด็กเป็นการจัดการศึกษาให้กับทุกคนในสังคม

การวิเคราะห์กิจกรรมในช่วงนี้ คือ การวิเคราะห์ด้วยทฤษฎีประชาสังคม (Civil Society Theory) ซึ่งมองว่าในสังคมประชาธิปไตยหรือกึ่งประชาธิปไตย องค์กรทางสังคมจะทำหน้าที่เป็นกลไกตรวจสอบการทำงานของหน่วยต่างๆ องค์กรเหล่านี้ให้ความสำคัญกับเรื่องจริยธรรมหรือความถูกต้องทางสังคม ตลอดจนเน้นเรื่องความรับผิดชอบทางสังคม บางครั้งปัจเจกชนต้องเสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม ความสัมพันธ์ระหว่างส่วนปัจเจกบุคคลและส่วนสาธารณะต้องสอดคล้องกัน ปัจเจกชนสามารถเข้าร่วมในกิจกรรมสาธารณะและมีสำนึกสาธารณะ ทำหน้าที่ตรวจสอบการทำงานภาครัฐและภาครัฐกิจไม่ให้เอารัดเอาเปรียบผู้อื่น ขจัดคอร์รัปชัน และสร้างสังคมที่สงบสุข

ในช่วงนี้ ปรากฏการณ์ที่สำคัญคือการปรับแนวคิดการทำงานแบบต่างคนต่างทำระดับองค์กร ซึ่งเน้นการพัฒนาองค์กรทั้งที่เป็นองค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรการกุศล เป็นการรวมตัวเป็นเครือข่ายเพื่อเคลื่อนไหวร่วมกัน ทำให้มีพลังและเป็นจุดเริ่มของการเกิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (Social Movement) ผลงานที่เห็นชัดเจนคือ การเคลื่อนไหวต่อต้านพลเอกสุจินดา คราประยูร และเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ รวมไปถึงการเคลื่อนไหวให้เกิดกระบวนการแก้ไขรัฐธรรมนูญที่ตามมาหลังจากนั้น

(3) พ.ศ.2535 - ปัจจุบัน

เมื่อคุณอนันต์ ปันยารชุน เป็นนายกรัฐมนตรี และมีนโยบายสนับสนุนองค์กรสาธารณประโยชน์ การเคลื่อนไหวของขบวนการทางสังคมมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น เครือข่ายทำงานทั้งระดับชาติและระดับข้ามชาติ ในระดับชาติการเคลื่อนไหวเรียกร้องรัฐธรรมนูญ กระบวนการร่างรัฐธรรมนูญ คือตัวอย่างที่เป็นรูปธรรม การเคลื่อนไหวระดับข้ามชาติเกิดจากการขยายตัวของทุนนิยมข้ามชาติ หรือกระบวนการโลกา

วิถีทางเศรษฐกิจที่มีผลกระทบทางสังคมสูง ภายในประเทศเดียวกันความเหลื่อมล้ำระหว่างคนรวยกับคนจนมีเพิ่มมากขึ้น ระดับระหว่างประเทศช่องว่างระหว่างประเทศพัฒนาแล้วกับประเทศกำลังพัฒนาหรือด้อยพัฒนามีเพิ่มมากขึ้น

แต่ที่จริงแล้วสหประชาชาติได้ยอมรับว่า การพัฒนาแนวเสรีนิยมและกระบวนการโลกาภิวัตน์ (ทางเศรษฐกิจ) มีผลต่อการพัฒนาของประเทศต่างๆในโลกทั้งทางบวกและทางลบ UNDP ให้นิยามกระบวนการโลกาภิวัตน์ในรายงาน Human Development Report 1999 ของ UNDP ดังนี้

กระบวนการโลกาภิวัตน์ คือ การเปลี่ยนแปลงที่มีพลังมากในช่วงทศวรรษสุดท้ายของสหัสวรรษที่ 20 และมีอิทธิพลในยุคสมัยใหม่ในการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างรัฐชาติ ระหว่างระบบเศรษฐกิจและผู้คน โลกาภิวัตน์ช่วยเพิ่มการติดต่อของผู้คนระหว่างรัฐชาติทั้งทางด้านเศรษฐกิจ เทคโนโลยี วัฒนธรรม และธรรมชาติ ในขณะเดียวกัน โลกาภิวัตน์ทำให้เกิดการแยกส่วนในกระบวนการผลิต ตลาดแรงงาน องค์กรการเมืองและสังคม และมีผลในด้านลบโดยผลักดันคนบางกลุ่มออกจากกระบวนการทางสังคมด้วย (UNDP 1999:25)

สหประชาชาติได้เสนอแนวคิดเรื่องการพัฒนาโดยใช้คนเป็นศูนย์กลางในหลายรูปแบบ ผ่านองค์กรต่างๆขององค์กรสหประชาชาติ จุดแรกๆที่สำคัญคือการประกาศส่งเสริมการรวมตัวและขยายตัวขององค์การพัฒนาเอกชนด้านสิ่งแวดล้อม ในการประชุมสหประชาชาติเรื่องสิ่งแวดล้อมมนุษย์ที่กรุงสต็อกโฮล์ม ในปี ค.ศ.1972 การส่งเสริมขององค์การสหประชาชาติผ่านเครือข่ายองค์กรต่างๆ ได้รับการสนับสนุนจากประเทศมหาอำนาจหลายประเทศด้วย ดังจะเห็นได้ว่าองค์กรพัฒนาเอกชนได้รับการสนับสนุนจากองค์การระหว่างประเทศ เช่น UNICEF, UNIFEM, FAO, ILO, UNDP ฯลฯ จากสถานทูตหรือรัฐบาลของประเทศมหาอำนาจผ่านหน่วยงาน เช่น USAID, CIDA, SIDA, NOVIB, DANCED/DANIDA, GTZ ฯลฯ รวมทั้งจากองค์กรสาธารณประโยชน์เอกชนที่เป็นองค์กรศาสนาที่มีเครือข่ายอยู่ทั่วโลก เช่น Christian Aid, Catholic Relief ฯลฯ

เป็นที่ชัดเจนว่า การเคลื่อนไหวขององค์กรพัฒนาเอกชนในประเทศต่างๆเป็นการเคลื่อนไหวระดับโลกในรูปของกระบวนการโลกาภิวัตน์ทางสังคม โดยการสนับสนุนทางงบประมาณจากองค์กรข้ามชาติทั้งระดับทวิภาคี พหุภาคี สหประชาชาติ องค์กรศาสนา/สาธารณประโยชน์ข้ามชาติ เครือข่ายอาจก่อตัวขึ้นภายในประเทศและขยายตัวเพื่อประสานกับองค์กรต่างชาติ หรือเครือข่ายอาจเริ่มจากนอกประเทศและมาตั้งองค์กรสมาชิกสาขาขึ้นในประเทศในภายหลัง การรวมตัวจัดตั้งเครือข่ายทำให้เกิดขบวนการทางสังคมที่เคลื่อนไหวในมิติต่างๆ เช่น สิ่งแวดล้อม สิทธิมนุษยชน สุขภาพอนามัย และเป็นส่วนย่อยของกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมข้ามชาติ

กิจกรรมของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่ปรากฏชัดเจนมากในขณะนี้คือขบวนการต่อต้านโลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจ และอำนาจเหนือรัฐ โดยเฉพาะสถาบันการเงินระหว่างประเทศ เช่น ธนาคารโลก องค์กรการเงินระหว่างประเทศ และธนาคารการพัฒนาแห่งเอเชีย กิจกรรมในช่วงนี้เคลื่อนตัวจากการต่อต้านอำนาจรัฐในช่วงก่อน มาเป็นการต่อต้านทุนนิยมในรูปของบริษัทข้ามชาติและอำนาจเหนือรัฐ แนวทางการทำงานคือการส่งเสริมการสร้างและเพิ่มอำนาจต่อรองให้กับองค์กรประชาชน สร้างความเข้มแข็ง

ให้องค์กรท้องถิ่น กรณีประเทศไทยตัวอย่างที่ชัดเจนคือ ขบวนการสมัชชาคนจนและเครือข่ายองค์กรท้องถิ่น ที่ผนึกพลังเพื่อต่อต้านโครงการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่

ขณะที่องค์กรพัฒนาเอกชนกำลังเผชิญปัญหาความชอบธรรม ด้วยเหตุว่าสมาชิกขององค์กรพัฒนาเอกชนส่วนใหญ่เป็นชนชั้นกลาง และกิจกรรมที่ทำเป็นกิจกรรมสาธารณะเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมทำให้มีผู้เข้าร่วมในกิจกรรมจำนวนมาก คนทำงานกลุ่มนี้จึงถูกตั้งคำถามว่าทำกิจกรรมเพื่อใคร เพื่อประโยชน์ส่วนตัวหรือไม่ ถ้าไม่ใช่เพื่อประโยชน์ส่วนตัวมีความชอบธรรมที่จะไปทำเพื่อสาธารณะหรือไม่ คำถามเหล่านี้เกิดขึ้นเนื่องจากคนไทยส่วนใหญ่ยังไม่เข้าใจในสำนึกสาธารณะ และยังไม่สำนึกสาธารณะ “การให้” ของคนไทยยังเป็นการให้เพื่อทำบุญมากกว่าการให้เพื่อหลักการของความถูกต้อง ความคิดเรื่อง “สิทธิ” ของคนไทยส่วนใหญ่ก็ยังไม่ชัดเจน องค์กรที่ทำงานด้านสิทธิจึงถูกตั้งคำถามว่าทำเพื่อใคร และทำไปโดยมีเป้าหมายหรือผลประโยชน์ซ่อนเร้นหรือไม่

ทางออกขององค์กรพัฒนาเอกชนในขณะนี้คือ การลดบทบาทของตัวเองและให้องค์กรประชาชนทำหน้าที่ต่อต้านอำนาจรัฐหรือมหาอำนาจหรือทุนข้ามชาติด้วยตัวเอง องค์กรพัฒนาเอกชนกำลังต้องปรับบทบาทให้กับตัวเองใหม่ บางองค์กรร่วมมือกับองค์กรรัฐในการทำงานพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งระยะ 5 ปีหลัง บางองค์กรร่วมมือกับภาคธุรกิจ สร้างสำนึกความรับผิดชอบทางสังคมให้กับภาคธุรกิจ และบางองค์กรผันตัวเองจากการทำงานในลักษณะองค์กรการกุศลหรือองค์กรพัฒนาเป็นการจัดตั้งองค์กรเพื่อให้บริการโดยคิดค่าบริการราคาต่ำ ทำงานในลักษณะกึ่งธุรกิจกึ่งการกุศล องค์กรเหล่านี้อาจกลายเป็นองค์กรเชิงธุรกิจ ถ้าสังคมพัฒนาทางเศรษฐกิจมากขึ้น กิจกรรมขององค์กรกลุ่มนี้เข้าข่ายการวิเคราะห์ตามแนว Social Entrepreneur Theory (James, 1987) หรือทฤษฎีผู้ประกอบการที่มีสำนึกทางสังคม ซึ่งให้ความสำคัญกับผู้ประกอบการค้าที่ไม่ได้มุ่งหวังผลประโยชน์ทางธุรกิจแต่เพียงอย่างเดียว แต่มีความต้องการให้บริการทางสังคมด้วย

6.2 การเคลื่อนไหวของภาครัฐ

การเคลื่อนไหวของภาคประชาชนเป็นกระบวนการสากลที่เกิดขึ้นทั่วโลกที่เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการโลกาภิวัตน์ทางสังคม ในขณะเดียวกันในกระบวนการเดียวกันนี้ก็มีการสนับสนุนแนวคิดเรื่องธรรมาภิบาล ซึ่งหมายถึงการบริหารจัดการโดยลดบทบาทของภาครัฐลง แนวคิดกระจายอำนาจที่ได้รับการส่งเสริมอยู่พร้อมๆ กันนี้ด้วยก็สอดคล้องกับเรื่องการลดบทบาทรัฐส่วนกลาง และกระจายอำนาจการตัดสินใจไปยังรัฐบาลท้องถิ่น ในการส่งเสริมแนวคิดธรรมาภิบาลก็มีการระบุไว้ชัดเจนว่า ธรรมาภิบาลหมายถึงการจัดการด้วย (1) ความโปร่งใส [Transparency] (2) มีความชอบธรรม [Legitimacy] (3) ตรวจสอบได้ [Accountability] (4) คาดการณ์ได้ [Predictability] และ (5) ในลักษณะที่มีการมีส่วนร่วม [Participation]

ผลงานขององค์การสหประชาชาติและสถาบันการเงินระหว่างประเทศ (International Financial Institute : IFM) ในการสนับสนุนแนวคิดธรรมาภิบาลคู่ขนานกับการส่งเสริมกระบวนการประชาสังคมเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป

หลังสงครามเย็นและการเปิดประตูของประเทศต่างๆ ในยุโรปตะวันออกและเอเชีย ในช่วงปี ค.ศ.1985-1989 ทำให้เกิดสังคมสมัยใหม่ที่มีความซับซ้อน หลากหลายและมีพลวัต เพราะมีกลุ่มย่อยๆ มาก

การมีกลุ่มย่อยมากทำให้มีความแตกต่าง มีความหลากหลาย และมีความสัมพันธ์ที่ซับซ้อน มีการแบ่งหน้าที่ ความรับผิดชอบ บทบาทของรัฐจำเป็นต้องปรับเป็นการกำกับดูแลแทนการปกครอง รัฐต้องลดระดับของการควบคุม การบริหารจัดการต้องกระจายอำนาจ มีการตรวจสอบด้วยตนเองหรือโดยหน่วยอื่น มีการถ่วงดุลอำนาจ รัฐอาจเข้าแทรกแซงและกำหนดแนวทางการบริหารจัดการโดยไม่ต้องทำเอง มีกระบวนการจัดการความขัดแย้งเพื่อให้เกิดประโยชน์และเกิดความสมดุลทางสังคม

Kooinan (1993) เชื่อว่า การบริหารจัดการสังคมสมัยใหม่ที่ซับซ้อนหลากหลายและมีพลวัตคือ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับสังคม ในการตอบสนองความต้องการของสังคม รัฐจะต้องสามารถแทรกแซงและจัดการความขัดแย้งทางสังคมการเมืองได้ วิธีการจัดการนี้เรียกว่าธรรมาภิบาล (Governance) ซึ่งแตกต่างจากการปกครอง (Governing) ตามที่เข้าใจกันว่าเป็นการจัดการโดยคณะบุคคลแยกต่างหากจากสังคมโดยรวม

ในกระบวนการเปลี่ยนแปลงและพัฒนา ความต้องการในสังคมมีอย่างน้อย 2 ระดับ ในระดับสังคมหรือรัฐบาลมีความจำเป็นที่จะต้องวางแผนจัดระบบและกำกับทิศทาง ในระดับปัจเจกบุคคลคือความจำเป็นที่จะต้องมีเสรีภาพ อิสระ และการมีอัตลักษณ์เฉพาะตัว องค์ประกอบของการบริหารจัดการที่ดีใน 2 ระดับนี้คือความสมดุลระหว่างองค์ประกอบส่วนสาธารณะ (รัฐ) และส่วนปัจเจกบุคคลและสังคม

ความสามารถที่จะแทรกแซงและจัดการความขัดแย้งขึ้นอยู่กับปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลและประชาสังคม รัฐบาลอาจใช้ประโยชน์จากพลวัตที่เกิดจากความซับซ้อนและหลากหลาย ให้เกิดการถ่วงดุลและจัดการกันเอง ขณะเดียวกันวิธีการแก้ปัญหาจะต้องหลากหลายและอาจซับซ้อน ในสังคมที่ซับซ้อนและหลากหลาย วิธีการแก้ปัญหาก็ต้องหลากหลายด้วย ในกระบวนการนี้อำนาจถูกแยกออกเป็นส่วนย่อยหลายๆส่วน เชื่อมโยง สัมพันธ์และเสริมซึ่งกันและกัน

ในยุคของการเคลื่อนไหวทางสังคมข้ามชาตินี้ รัฐจะต้องตระหนักถึงบทบาทของตัวเองว่าจำเป็นจะต้องลดน้อยลง และยอมรับว่าบทบาทของภาคประชาชนจะต้องเพิ่มขึ้นด้วย การเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นเป็นการต่อต้านอำนาจเหนือรัฐและกระบวนการโลกาภิวัตน์มากกว่าการต่อต้านอำนาจรัฐ รัฐจะต้องเข้าใจประเด็นเป้าหมายของกระบวนการและขบวนการและวิเคราะห์เหตุการณ์ให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ เมื่อเป็นเช่นนั้นรัฐจึงจำเป็นต้องเปลี่ยนวิธีการทำงานและพิจารณาว่าภาครัฐและภาคประชาชนจะร่วมงานกันได้อย่างไร

ข้อมูลจากการศึกษาของ The Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector ซึ่งชี้ให้เห็นว่าในประเทศอื่น บทบาทของภาครัฐมีอยู่สูง จากการศึกษางบประมาณแยกแหล่งรายได้เป็น 3 ประเภท คือ การบริจาคม การเก็บค่าบริการ และการสนับสนุนจากภาครัฐ สามารถเสนอข้อมูลดังปรากฏในตารางที่ 6-1 และ 6-2 ตารางที่ 6-1 จัดกลุ่มประเทศที่รายได้ขององค์กรไม่แสวงหากำไรมาจากการเก็บค่าบริการเป็นหลัก และตารางที่ 6-2 คือกลุ่มประเทศที่รายได้ขององค์กรไม่แสวงหากำไรมาจากรัฐเป็นหลัก เห็นได้ชัดเจนจากทั้ง 2 ตารางว่าบทบาทของภาครัฐมีอยู่สูงมาก

ตารางที่ 6-1: ร้อยละของแหล่งรายได้ขององค์กรไม่แสวงหากำไรที่มาจากค่าบริการเป็นหลัก

ประเทศ	เก็บค่าบริการ (fee for service)	รัฐ (public)	การบริจาค (philanthropy)	รวม
เม็กซิโก	85	9	6	100
บราซิล	74	15	11	100
อาร์เจนตินา	73	20	7	100
โคลัมเบีย	70	15	15	100
เปรู	68	19	13	100
ออสเตรเลีย	63	31	6	100
ฟินแลนด์	58	36	6	100
สหรัฐอเมริกา	57	30	13	100
สโลวาเกีย	55	22	23	100
ฮังการี	55	27	18	100
ญี่ปุ่น	52	45	3	100
สเปน	49	32	19	100
สาธารณรัฐเชค	47	39	14	100

ที่มา : The Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project. Salamon et al. Global Civil Society : Dimensions of the Nonprofit Sector, 1999 : 25.

ตารางที่ 6-2: ร้อยละของแหล่งรายได้ขององค์กรไม่แสวงหากำไรที่มาจากรัฐเป็นหลัก

ประเทศ	เก็บค่าบริการ (fee for service)	รัฐ (public)	การบริจาค (philanthropy)	รวม
ไอร์แลนด์	16	77	7	100
เบลเยียม	18	77	5	100
เยอรมนี	32	64	4	100
อิสราเอล	26	64	10	100
เนเธอร์แลนด์	38	59	3	100
ฝรั่งเศส	35	58	7	100
ออสเตรีย	44	50	6	100
สหราชอาณาจักร	44	47	9	100
โรมาเนีย	28	45	27	100

ที่มา : The Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project. Salamon et al. Global Civil Society : Dimensions of the Nonprofit Sector, 1999 : 25.

ความร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคองค์กรสาธารณประโยชน์อาจพิจารณาได้น้อยใน 2 ด้าน คือ ด้านพัฒนาสังคมและด้านการต่อรองกับองค์กรเหนือรัฐ

(1) ความร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคองค์กรสาธารณประโยชน์ด้านการพัฒนาสังคม

รัฐบาลไทยได้ยอมรับตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 แล้วว่า รัฐไม่สามารถให้บริการแก่ประชาชนได้ในทุกด้าน จึงได้บรรจุหลักการของการร่วมมือกับภาคองค์กรพัฒนาเอกชนไว้ในแผนฯ 6

การที่รัฐจะทำงานร่วมกับภาคองค์กรสาธารณประโยชน์ให้ได้ประโยชน์ด้วยกันทั้งสองฝ่าย สิ่งสำคัญที่จะต้องทำ 2 สิ่งคือ (1) การจัดสรรงบประมาณสนับสนุน และ (2) การปรับกลไกให้เอื้อต่อการทำงานของภาคองค์กรสาธารณประโยชน์

(1.1) งบประมาณ

ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 รัฐบาลหวังให้องค์กรสาธารณประโยชน์เข้ามาช่วยรัฐ แต่ก็ไม่ได้จัดสรรงบประมาณให้ตามความจำเป็น เมื่อนายอานันท์ ปันยารชุน มาเป็นนายกรัฐมนตรีในปี พ.ศ.2535 ได้มีการจัดสรรงบประมาณให้แก่ภาคองค์กรพัฒนาเอกชนเพิ่มมากขึ้น แต่ก็ยังน้อยเกินไปมาก งบประมาณในปี 2542 จัดสรรผ่านกรมประชาสงเคราะห์ 40 ล้านบาท สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ 32 ล้านบาท กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม 18 ล้านบาท กองการประกอบโรคศิลปะ 33 ล้านบาท และกองโรคเอดส์ 88 ล้านบาท งบประมาณที่รัฐบาลจัดสรรไว้ในวงเงินประมาณ 210 ล้านบาทนี้ (ตาราง 3-6 บทที่ 3) นับว่าต่ำมาก เมื่อเปรียบเทียบกับงบประมาณการใช้จ่ายขององค์กรภาคสาธารณประโยชน์ที่ได้ในการศึกษาครั้งนี้ ประมาณ 15,000 ล้านบาท (ตาราง 4-40 บทที่ 4) และประมาณการรายรับขององค์กรประมาณ 24,000 ล้านบาท (ตาราง 4-51 บทที่ 4) นอกจากนี้ ตารางที่ 6-1 และ 6-2 ยังแสดงให้เห็นชัดเจนว่าในหลายๆประเทศรัฐจัดสรรงบประมาณสนับสนุนภาคไม่แสวงหากำไรในสัดส่วนที่สูง รายได้ขององค์กรไม่ได้มาจากการบริจาค ดังที่เข้าใจกัน งบประมาณมาจากรัฐหรือจากการเก็บค่าบริการ ดังนั้นรัฐบาลไทยน่าจะต้องพิจารณา นโยบายเรื่องการสนับสนุนงบประมาณให้กับองค์กรสาธารณประโยชน์ให้ชัดเจน

การทำงานของภาคองค์กรสาธารณประโยชน์นี้มีการจ้างงาน 28,000-70,000 คน คิดเป็นร้อยละ 0.09-0.22 ของผู้มีงานทำทั้งประเทศ เมื่อเทียบกับผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศของปี 2542 คือ 4,615.4 พันล้านบาท ณ ราคาประจำปี สัดส่วนของผลิตภัณฑ์ของภาคองค์กรสาธารณประโยชน์จะเป็นร้อยละ 0.062 ถึง 0.15 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ แม้อัตราการจ้างงานในภาคนี้จะเป็นสัดส่วนไม่สูงแต่ก็ได้ช่วยให้เกิดการจ้างงานได้ในระดับหนึ่ง การส่งเสริมให้เกิดการจ้างงานในภาคนี้จึงเป็นเรื่องที่รัฐควรมีนโยบายที่ชัดเจน

การศึกษาระบบกลไกเพื่อการบริหารจัดการกองทุนเพื่อการพัฒนา ที่สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ ดำเนินการศึกษาและจัดส่งให้สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยเมื่อปี พ.ศ.2544 นั้น คณะผู้วิจัยเสนอให้รัฐบาลตั้งกองทุนในวงเงินประมาณ 5,000-6,000 ล้านบาท เพื่อให้การดำเนินงานขององค์กรพัฒนามีความต่อเนื่องและเสริมงานที่องค์กรรัฐทำไม่ได้ (สถาบันวิจัยสังคม, 2544)

การจัดสรรงบประมาณแผ่นดินเพื่อสนับสนุนให้องค์กรสาธารณประโยชน์ทำงานเสริมโครงการของรัฐนั้น เป็นสิ่งที่ทำได้อย่างชอบธรรม เนื่องจากงบประมาณแผ่นดินเป็นเงินภาษีที่เก็บจากประชาชน การนำภาษีกลับมาใช้เพื่อการพัฒนาสังคมในภาคสาธารณประโยชน์เป็นเรื่องที่มีความชอบธรรมอย่างยิ่ง

ขณะนี้มีการตั้งคำถามว่าองค์กรสาธารณประโยชน์รับเงินจากที่ไหน และเป็นการสนับสนุนจากต่างชาติเพื่อผลประโยชน์ของต่างชาติหรือไม่ ถ้าไม่ต้องการให้องค์กรสาธารณประโยชน์รับเงินจากต่างชาติก็จำเป็นที่รัฐจะต้องจัดสรรงบประมาณภายในประเทศให้ การได้รับการสนับสนุนด้วยงบประมาณแผ่นดินจะช่วยให้องค์กรที่ได้รับการสนับสนุนมีความรู้สึกผูกพัน และช่วยดำเนินการในกิจกรรมบางอย่างที่หน่วยงานของรัฐอาจมอบหมายให้ทำได้

(1.2) การปรับกลไกสนับสนุนองค์กรสาธารณประโยชน์

แนวคิดการปรับกลไกสนับสนุนองค์กรสาธารณประโยชน์ต้องตั้งอยู่บนความเชื่อที่ว่า องค์กรสาธารณประโยชน์สามารถสนับสนุนการทำงานของภาครัฐได้ กระบวนการโลกาภิวัตน์ทางสังคมและขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมข้ามชาติที่เกิดขึ้นอยู่ในขณะนี้ เป็นขบวนการและกระบวนการสากลที่ดำเนินการอยู่และไม่สามารถยับยั้งได้ รัฐจำเป็นต้องปรับนโยบายจากการ“ควบคุม”มาเป็น“สนับสนุน” และทำงานร่วมกับภาคองค์กรสาธารณประโยชน์อย่างจริงจัง แนวทางการดำเนินงานที่สามารถจัดทำได้ถ้ารัฐมีความจริงใจและตั้งใจจะสร้างความร่วมมือและความสัมพันธ์ที่ดี มีตัวอย่างเช่น

--การจัดทำกฎหมายลูกเพื่อสนับสนุนรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2540 ในเรื่องการมีส่วนร่วมและการสนับสนุนบทบาทของภาคองค์กรสาธารณประโยชน์

--สนับสนุนเครือข่ายองค์กรสาธารณประโยชน์เพื่อให้ทำหน้าที่ตรวจสอบองค์กรทั้งภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน และภาคองค์กรสาธารณประโยชน์ให้ดำเนินกิจการต่างๆอย่างโปร่งใส

--ตรวจสอบกฎ ระเบียบ และมาตรการต่างๆที่มีมาในอดีต และยกเลิกกฎระเบียบและมาตรการที่ล้าสมัย

--สร้างแรงจูงใจให้ประชาชนและภาคธุรกิจบริจาคเพื่อการดำเนินงานขององค์กรสาธารณประโยชน์ ด้วยมาตรการทางภาษี ฯลฯ

--เปิดโอกาสให้องค์กรสาธารณประโยชน์สามารถเก็บค่าบริการได้ เพราะจะทำให้องค์กรสามารถหารายได้เพื่อมาทำงานที่เป็นประโยชน์แก่สาธารณะ ทั้งนี้ค่าบริการต้องอยู่ในระดับต่ำ ในลักษณะของการไม่แสวงหากำไร ตารางที่ 6-1 และ 6-2 แสดงให้เห็นชัดเจนว่าในหลายประเทศแหล่งรายได้ขององค์กรมาจากค่าบริการเป็นหลัก

เมื่อปรับกลไกให้มีลักษณะส่งเสริมการทำงานของภาคองค์กรสาธารณประโยชน์แล้ว รัฐสามารถจัดตั้งองค์กรเพื่อติดตามตรวจสอบการทำงานขององค์กรเหล่านี้ โดยกำหนดให้มีคณะกรรมการส่งเสริมการดำเนินงานขององค์กรสาธารณประโยชน์ ทำหน้าที่เป็นนายทะเบียนรับรองความโปร่งใสและความน่าเชื่อถือ (Accreditization) โดยองค์กรที่ได้รับการรับรองสามารถขอรับการสนับสนุนทางการเงินจากกองทุนหรือการสนับสนุนอื่นๆได้

(2) ความร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคองค์กรสาธารณประโยชน์ด้านการต่อรองกับองค์กร

เหนือรัฐ

ดังได้กล่าวแล้ว กระบวนการโลกาภิวัตน์มีอิทธิพลทั้งทางบวกและทางลบ มีผลกระทบทั้งระดับปัจเจกบุคคล ผู้ผลิต และผู้บริโภคภายในประเทศ และระดับประเทศในฐานะประเทศที่ได้รับอิทธิพลจากการขยายตัวของเศรษฐกิจข้ามชาติ การต่อรองทางการค้าซึ่งเป็นการต่อรองระดับเหนือชาติ ในการประชุมการค้าของ GATT หรือ WTO เป็นเรื่องของการต่อรองเพื่อผลประโยชน์ทั้งสิ้น

ขณะนี้ปรากฏว่าในการต่อรองทางการค้ามีการนำมาตรการทางสังคมมาใช้เพื่อถ่วงถ่วงการค้า เช่น การอ้างเรื่องการใช้แรงงานเด็กหรือเรื่องมาตรการทางด้านสิ่งแวดล้อมมาเป็นเหตุผลของการปฏิเสธการค้า ระหว่างกัน ในส่วนนี้องค์กรสาธารณประโยชน์เคลื่อนไหวเพื่อสนับสนุนข้อต่อรองของทั้ง 2 ฝ่ายได้ เครือข่ายองค์กรด้านสิ่งแวดล้อมอาจเห็นด้วยกับการควบคุมดูแลไม่ให้ภาคธุรกิจทำลายสิ่งแวดล้อม ในขณะที่เดียวกันก็อาจไม่เห็นด้วยกับการที่มหาอำนาจนำมาตรการนี้มาใช้เพื่อถ่วงถ่วงการค้าเปลี่ยนแปลงทางการค้าอย่างเท่าเทียมกัน รัฐบาลสามารถประสานงานกับองค์กรสาธารณประโยชน์ที่มีบทบาทในการเคลื่อนไหวร่วมกับองค์กรในประเทศอื่นที่มีแนวคิดในการต่อรองที่สอดคล้องกับประเทศไทย และสร้างแนวร่วมเพื่อผนึกกำลังเพิ่มพลังในการต่อรองให้แข็งแกร่งขึ้นได้

บางครั้งการเจรจาในกิจการระหว่างประเทศอาจสร้างความลำบากใจให้กับรัฐบาล เพราะรัฐต้องสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างรัฐเพื่อประโยชน์ของการอยู่ร่วมกันและประสานประโยชน์กัน แต่เมื่อเกิดข้อคิดเห็นที่ไม่สอดคล้องกัน องค์กรสาธารณประโยชน์บางองค์กรอาจทำหน้าที่ประสานประโยชน์ หรือทำหน้าที่ต่อรองในระดับล่างเพื่อให้เกิดผลในระดับสูงได้

สิ่งที่พึงคำนึงในส่วนนี้คือการสร้างแนวร่วมระหว่างองค์กรภาครัฐกับภาคองค์กรสาธารณประโยชน์ในการหาทางดำเนินงานร่วมกัน เพื่อประสานความร่วมมือในการทำงานเพื่อเป้าประสงค์อันเป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติและสังคมโดยรวม มองหาวิธีการทำงานเชิงสร้างสรรค์แทนการมองอย่างเป็นปฏิปักษ์ต่อกัน

องค์กรสหประชาชาติประเมินว่า ตั้งแต่ ค.ศ.1995 ที่ได้มีการลงนามในข้อผูกพัน 10 ข้อที่กรุงโคเปนเฮเกน ประเทศต่างๆไม่ได้ดำเนินการเพื่อตอบสนองต่อข้อผูกพันมากนัก องค์กรพัฒนาเอกชนก็ประเมินผลงานของรัฐบาลเช่นเดียวกัน มีองค์กรพัฒนาเอกชนที่มีสาขาอยู่ทั่วโลกอยู่หลายองค์กรที่ทำหน้าที่ติดตามตรวจสอบผลงานของรัฐบาล และไม่เห็นด้วยกับนโยบายด้านการพัฒนาแนวเสรีนิยมที่หลายๆประเทศยึดถือ โดยเน้นที่ผลกระทบทางลบของโลกาภิวัตน์เศรษฐกิจ

องค์กรสาธารณประโยชน์จึงรวมตัวกันผลักดันให้การพัฒนามนุษย์และสังคมมีโอกาสเป็นจริงโดยการเคลื่อนไหวต่อต้านโลกาภิวัตน์ การต่อต้านโลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจมีประเด็นอยู่หลายประเด็น ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะ 3 ประเด็นที่องค์กรพัฒนาเอกชนสากลต่อสู้เป็นพิเศษ และได้จัดทำกิจกรรมร่วมกันระดับโลกเนื่องจากเห็นว่าเนื้อหามีความสำคัญระดับโลกจึงควรต้องต่อสู้ระดับโลก

(2.1) ประเด็นการเงินการคลัง: องค์กรพัฒนาเอกชนเห็นว่า สถาบันการเงินการคลังระดับโลกและภูมิภาคมีส่วนสำคัญในการกำหนดนโยบายการพัฒนาของประเทศต่างๆในโลก และการกู้ยืมเงินจากธนาคารโลกและธนาคารภูมิภาคมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของประชาชน องค์กรพัฒนาเอกชนสากลจึงรวมตัวกันจัดกิจกรรมประท้วงการประชุมประจำปีของธนาคารโลกและธนาคารภูมิภาค ตลอดจนกองทุนการเงินระหว่างประเทศด้วย

(2.2) ประเด็นเศรษฐกิจและการค้า: องค์กรพัฒนาเอกชนเห็นว่าองค์กรการค้าโลกและองค์กรหรือโครงการหรือข้อตกลงระดับสากลที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจและการค้ามักเป็นการต่อรองระหว่างประเทศเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ โดยไม่ได้คำนึงถึงผลกระทบต่อประชาชนที่ไม่มีพลังต่อรองและ

มองข้ามเรื่องการเอารัดเอาเปรียบระหว่างนายจ้างลูกจ้าง ขณะเดียวกันกฎเกณฑ์การต่อรองก็เป็นกฎเกณฑ์ที่มหาอำนาจเป็นผู้ได้เปรียบอยู่แล้ว ซึ่งเป็นผู้กำหนด องค์กรพัฒนาเอกชนจึงรวมตัวกันประท้วงการประชุมประจำปีขององค์การการค้าโลกดังที่ได้เกิดขึ้นที่ Seattle, Davos และการประชุม UNCTAD ในประเทศไทย ในปี ค.ศ. 2000 หลังจากนั้นก็เคลื่อนขบวนต่อสู้ในประเด็นเศรษฐกิจการค้าทุกครั้งที่มีการจัดกิจกรรมขององค์กรเหนือชาติ เพื่อแสดงจุดยืนที่คัดค้านรายละเอียดในข้อตกลงทางการค้าต่างๆ

(2.3) ประเด็นสิ่งแวดล้อม: องค์กรพัฒนาเอกชนเห็นว่าการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่มีผลกระทบโดยตรงต่อสภาพสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ที่จะมีการก่อสร้างโครงการ และการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่เกิดจากแนวคิดการพัฒนาแนวนโยบายที่เน้นในเรื่องการเพิ่มผลผลิตให้สูงสุด โดยไม่คำนึงถึงการทำลายสิ่งแวดล้อมหรือสังคม และเนื่องจากการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่มักได้รับการสนับสนุนจากธนาคารโลกหรือธนาคารภูมิภาค องค์กรพัฒนาเอกชนจึงรวมตัวกันต่อต้านการประชุมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องสิ่งแวดล้อม และในขณะเดียวกันในการต่อต้านการประชุมของสถาบันการเงินก็นำประเด็นเรื่องสิ่งแวดล้อมมาอภิปรายด้วย

6.3 การปรับตัวของภาคประชาสังคมและภาครัฐในทศวรรษหน้า

เหตุการณ์วิกฤตเศรษฐกิจในเอเชียที่เริ่มในประเทศไทยเมื่อปี พ.ศ.2540 เป็นปรากฏการณ์ที่แสดงให้เห็นชัดเจนว่า กระบวนการพัฒนาตามกระแสทุนนิยมโลกโดยยึดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก และวัดด้วยการขยายตัวทางเศรษฐกิจจากตัวเลขอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจนั้น เป็นแนวคิดหรือกระบวนการที่จำเป็นจะต้องทบทวน วิกฤตเศรษฐกิจช่วยสนับสนุนว่าการใช้แนวคิดการพัฒนาคือเป็นตัวนำแทนการพัฒนาเศรษฐกิจน่าจะเป็นทางเลือก

แนวคิดสำคัญล่าสุดที่องค์การสหประชาชาติผลักดันคือแนวคิดการพัฒนาที่มีคนเป็นศูนย์กลางที่เสนอในการประชุมสุดยอดว่าด้วยการพัฒนาสังคมซึ่งมีข้อผูกพัน 10 ข้อ ข้อผูกพัน 10 ข้อชุดแรกนำเสนอที่กรุงโคเปนเฮเกน เมื่อปี ค.ศ.1995 และผู้แทนรัฐบาลที่เข้าร่วมประชุมได้ยึดเป็นข้อผูกพันที่จะต้องพยายามปฏิบัติให้บรรลุผล ในการประชุมสุดยอดว่าด้วยการพัฒนาสังคมครั้งที่ 2 ที่กรุงเจนีวา เมื่อเดือนมิถุนายน ค.ศ.2000 แต่ละประเทศได้รายงานผลการปฏิบัติตามข้อผูกพัน สหประชาชาติรายงานว่าผลงานโดยรวมไม่น่าพอใจ ดังตัวอย่างเช่น การแก้ปัญหาความยากจนและการว่างงานไม่ประสบผลสำเร็จ ผลของการพัฒนาด้านการศึกษาและสาธารณสุขต่ำ เห็นได้ชัดจากตัวเลขอัตราการอ่านออกเขียนได้ยังต่ำ และอัตราการเจ็บป่วยด้วยโรคต่างๆยังสูงอยู่ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ที่ประชุมยืนยันที่จะยังคงข้อผูกพัน 10 ข้อไว้ และผู้แทนประเทศที่เข้าร่วมประชุมได้มีมติรับข้อผูกพัน 10 ข้อให้เป็นข้อผูกพันที่รัฐบาลจะต้องพยายามดำเนินการให้เกิดความก้าวหน้าและ/บรรลุเป้าหมายในอนาคต (กรมประชาสงเคราะห์, 2543)

จะเห็นได้ว่า กระบวนการพัฒนาโดยใช้คนเป็นศูนย์กลางและใช้นโยบายพัฒนาสังคมซึ่งรวมทั้งเรื่องการเมือง วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม กฎหมาย ด้วยนั้นได้รับการผลักดันทั้งจากองค์กรสมาชิกขององค์การสหประชาชาติ และองค์กรพัฒนาเอกชนระดับสากล กระแสการพัฒนาสังคมจึงเป็นเรื่องสำคัญที่จะต้องคำนึงถึงกันต่อไป

รัฐบาลอาจถือโอกาสนี้ร่วมมือกับภาคองค์กรสาธารณประโยชน์สู่ประเด็นเรื่องการพัฒนาสังคมและการแก้ปัญหาคความยากจน ซึ่งเป็นประเด็นสาธารณะ และเป็นหน้าที่ของฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายประชาชนจะต้องร่วมกัน ปัญหาการพัฒนาสังคมและการแก้ความยากจนยังเป็นปัญหาหลักที่ทุกฝ่ายจะต้องร่วมกันแก้ไข วิฤตเศรษฐกิจถดถอยทำให้การแก้ปัญหาคความยากจนเป็นปัญหาที่ยากมากยิ่งขึ้น ส่วนปัญหาเรื่องสิทธิพื้นฐานของผู้ยากไร้ก็เป็นปัญหาที่เชื่อมโยงกับปัญหาเรื่องความยากจน และมีความยากลำบากในการหาแนวทางแก้ไขเช่นเดียวกัน

การปรับตัวของภาคประชาชนและภาครัฐจึงอาจพิจารณาใน 2 ประเด็นคือ

(1) นโยบายรัฐและการเกิดและการปิดตัวขององค์กรสาธารณประโยชน์ในประเทศไทย

ดังได้กล่าวแล้วในบทที่ 5 การเติบโตหรือการหดตัวขององค์กรสาธารณประโยชน์ขึ้นอยู่กับนโยบายของรัฐบาล ในช่วงรัฐบาลเผด็จการองค์กรสาธารณประโยชน์ถูกจำกัดให้ทำได้เฉพาะกิจกรรมบริการสาธารณะและสวัสดิการสังคม หรือกิจกรรมที่มีลักษณะเชื่อมโยงกับศาสนาอย่างชัดเจน จำนวนองค์กรเพิ่มมากขึ้นเมื่อรัฐบาลมีนโยบายเปิดกว้างขึ้น ในภาพ 5-1 สถิติการจดทะเบียนแสดงให้เห็นว่า สมาคมจดทะเบียนลดลงในช่วง พ.ศ.2519-2524 และหลังนโยบาย 66/2523 จำนวนองค์กรที่เพิ่มขึ้นมากอย่างชัดเจน นอกเหนือจากการเพิ่มในด้านปริมาณแล้ว เนื้อหาของกิจกรรมก็เปลี่ยนไปด้วย ส่วนสมาคมการค้าและมูลนิธิไม่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนรัฐบาลในช่วง พ.ศ.2516-2523 แต่อย่างไร ภาพ 5-1 แสดงให้เห็นด้วยว่า ระหว่าง พ.ศ.2528-ปัจจุบัน จำนวนองค์กรเพิ่มขึ้นและลดลงอย่างแปรผันมาก นอกจากนี้ยังมีกรายงานว่า มีองค์กรหลายองค์กรปิดตัวเองลง หลายองค์กรเปลี่ยนแนวทางการทำงานหรือกิจกรรมที่ทำ ดังได้กล่าวแล้ว ในช่วงที่งบประมาณสนับสนุนด้านการพัฒนาชนบทลดลง แต่การสนับสนุนกิจกรรมด้านเอดส์เพิ่มขึ้น องค์กรหลายองค์กรผันตัวเองไปทำงานด้านเอดส์แทน เห็นได้ชัดเจนว่าปัจจัยที่มีผลต่อการขยายตัวขององค์กรคือการสนับสนุนจากแหล่งทุนทั้งทุนจากรัฐบาลและทุนจากแหล่งอื่นทั้งทางด้านการนโยบายและงบประมาณ

ในเรื่องนโยบายรัฐนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่รัฐจะต้องปรับนโยบายจาก “ควบคุม” มาเป็น “ส่งเสริม” และ “สนับสนุน” เพื่อลดบทบาทของภาครัฐในการพัฒนาสังคมและเสริมความเข้มแข็งให้แก่ภาคประชาชน มาตรการหลักๆคือ

(1.1) ตรวจสอบกฎหมาย กฎระเบียบ และมาตรการต่างๆที่มีอยู่ และยกเลิกสิ่งที่ล้าสมัย

(1.2) ปรับแนวคิดด้านการจัดเก็บภาษี สนับสนุนให้มีการบริจาคเพื่อสาธารณะ โดยการลดหย่อนภาษี เงินบริจาคจากภาครัฐกิจที่ดำเนินการในประเทศไทยจะช่วยลดข้อสงสัยเกี่ยวกับเงินบริจาคจากต่างประเทศและวัตถุประสงค์ของการบริจาคลงได้

(1.3) เร่งรัดจัดทำกฎหมายลูกที่จะช่วยให้ปรัชญาแนวคิดเรื่องการเสริมสิทธิเสรีภาพของประชาชนในรูปของการสนับสนุนภาคประชาสังคมมีความเป็นจริงมากขึ้น

การจัดทำกฎหมายลูกควรมีเป้าหมายเพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาองค์กรภาคประชาชนในภาคส่วนต่างๆ เช่น การศึกษา สุขภาพอนามัย กลุ่มผู้ด้อยโอกาส ฯลฯ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดการตรวจ

สอบองค์กรทั้งภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน และแม้แต่ภาคประชาสังคมด้วยตนเอง ในการดำเนินกิจการด้านต่างๆ

(1.4) จำเป็นอย่างยิ่งที่รัฐบาลจะต้องจัดสรรงบประมาณเพื่อสนับสนุนองค์กรภาคประชาชน เพื่อให้ภาคประชาชนทำหน้าที่ให้บริการสังคมในส่วนที่รัฐให้ไม่ได้ เนื่องจากกลไกรัฐไม่เหมาะสม เช่น การให้บริการบุคคลเฉพาะกลุ่มที่ต้องการการดูแลเป็นพิเศษ และองค์กรพัฒนาเอกชนมีกลไกและรูปแบบการทำงานที่เล็กและยืดหยุ่นสามารถเข้าถึงกลุ่มผู้ด้อยโอกาสได้ดีกว่า

ถ้ารัฐไม่จัดเงินภาษีอากรกลับไปเพื่อสนับสนุนองค์กรประชาสังคมในสัดส่วนที่มากพอ องค์กรเหล่านี้ก็ยิ่งจำเป็นต้องพึ่งงบประมาณจากต่างประเทศ และรัฐก็ไม่สามารถตั้งคำถามเกี่ยวกับความน่าเชื่อถือหรือความโปร่งใสของวัตถุประสงค์ของแหล่งทุน การจัดสรรงบประมาณภายในประเทศให้องค์กรเพื่อให้องค์กรสามารถทำงานพัฒนาที่เป็นประโยชน์ได้ เป็นวิธีการหนึ่งที่จะส่งเสริมให้การทำงานขององค์กรพัฒนาอยู่ในทิศทางที่เอื้อประโยชน์ต่อการทำงานร่วมกันของภาครัฐและภาคประชาชน

สถาบันวิจัยสังคมได้ศึกษาองค์กรสนับสนุนและเสนอให้รัฐบาลตั้งกองทุนในวงเงินประมาณ 5,000-6,000 ล้านบาท เพื่อให้การดำเนินงานขององค์กรพัฒนามีความต่อเนื่องและเสริมงานที่องค์กรรัฐทำไม่ได้ (สถาบันวิจัยสังคม : 2544)

(2) การมีส่วนร่วมของประชาชนและการขยายตัวขององค์กรสาธารณประโยชน์

กิจกรรมที่ขยายตัวมากในระยะ 10-20 ปีที่ผ่านมาคือกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อม ปัจจัยหนึ่งที่ทำให้กิจกรรมด้านนี้ขยายตัวได้อย่างต่อเนื่องคือประเด็นเรื่องสิ่งแวดล้อมที่มีผลกระทบต่อประชาชนโดยรวมโดยตรง และสามารถสร้างสำนึกให้เกิดการมีส่วนร่วมได้ไม่ยาก ประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการต่างๆ พร้อมทั้งจะเข้าร่วมในกิจกรรม นอกจากนี้ประเด็นสิ่งแวดล้อมก็มีลักษณะเป็นรูปธรรมชัดเจนทำให้เข้าใจง่าย และประชาชนสามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้ง่ายด้วย

นอกจากนี้ การเคลื่อนไหวของภาคประชาชนทางด้านสิ่งแวดล้อม การเคลื่อนไหวต่อต้านอำนาจเหนือรัฐและอำนาจรัฐไปพร้อมๆกัน การสร้างสำนึกพึ่งตนเองและคัดค้านกระบวนการโลกาภิวัตน์ของมหาอำนาจเป็นขบวนการเคลื่อนไหวที่ชักนำให้มีการมีส่วนร่วมได้ไม่ยาก และยังมีแรงหนุนจากการเคลื่อนไหวในหลายๆประเทศทั่วโลก พลังในส่วนนี้ก็จะยิ่งช่วยเสริมให้เกิดการร่วมแรงร่วมใจกันได้มากขึ้น รัฐจึงควรปรับกลยุทธ์โดยการดึงภาคประชาชนเข้าร่วมกับรัฐต่อต้านความไม่เป็นธรรมในกระบวนการโลกาภิวัตน์ หลายๆประเทศในโลกได้ใช้ประโยชน์จากพลังประชาชนโดยให้เงินสนับสนุนองค์กรพัฒนาและองค์กรสาธารณประโยชน์ให้ร่วมกับรัฐทำงานรณรงค์ในประเด็นสาธารณะ ที่เห็นได้ชัดคือประเด็นสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นประเด็นสาธารณะ

ข้อมูลเกี่ยวกับบทบาทของรัฐในการสนับสนุนองค์กรไม่แสวงกำไรในตาราง 6-1 และ 6-2 แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่ารัฐบาลของมหาอำนาจและรัฐบาลของประเทศกำลังพัฒนาหลายประเทศให้การสนับสนุนองค์กรไม่แสวงกำไรในสัดส่วนที่สูง การคาดหวังให้องค์กรเอกชนทำงานสาธารณะโดยไม่สนับสนุนงบประมาณเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ รัฐบาลไทยจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องปรับท่าทีในการทำงานร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชน แทนที่จะประณามองค์กรว่ารับเงินจากต่างประเทศ รัฐจะต้องหันกลับมา

มองว่าตัวเองได้มีบทบาทในการสนับสนุนให้องค์กรพัฒนาเอกชนทำงานในส่วนที่รัฐไม่ทำหรือทำไม่ได้ เพื่อลดภาระของหน่วยงานรัฐบางส่วน ในสัดส่วนที่เหมาะสมหรือไม่

การมีส่วนร่วมของประชาชนในหัวข้อนี้จึงเป็นการมองเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมที่ทำเพื่อสาธารณะ และการที่รัฐบาลเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการร่วมใช้งบประมาณแผ่นดินซึ่งมาจากภาษีรายได้ของประชาชนทั่วประเทศ

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กรมควบคุมโรคติดต่อ กองโรคเอดส์. สรุปรายงานผลการประชุมสัมมนาเพื่อติดตามและประเมินผลงานโครงการสนับสนุนองค์กรเอกชนสาธารณสุขประโยชน์ในการพัฒนาสาธารณสุข ประจำปีงบประมาณ 2541. กรุงเทพฯ : กองโรคเอดส์, 2542.
- กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม กรมประชาสัมพันธ์. ข้อตกลงที่ได้จากการประชุมสมัชชาสหประชาชาติสมัยพิเศษเพื่อติดตามผลการประชุมสุดยอดว่าด้วยการพัฒนาสังคม. 26-30 มิ.ย. 2543. ณ นครเจนีวา ประเทศสวิตเซอร์แลนด์. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิการสังคมแห่งชาติ, 2543.
- _____. รายงานการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจของประเทศไทย. เสนอในการประชุมสุดยอดว่าด้วยการพัฒนาสังคม. ณ กรุงโคเปน เฮเกน ประเทศเดนมาร์ก 6-12 มี.ค. 2538. [ม.ป.ท.], 2538.
- กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม คณะอนุกรรมการประสานงานและติดตามผลการประชุมสุดยอดว่าด้วยการพัฒนาสังคมในคณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิการสังคมแห่งชาติ กรมประชาสัมพันธ์. ปฏิญญาและแผนปฏิบัติการโคเปนเฮเกน รับรองโดยที่ประชุมสุดยอดว่าด้วยการพัฒนาสังคม (โคเปน เฮเกน 6-12 มี.ค. 2538). [ม.ป.ท.] : กรมประชาสัมพันธ์, 2538.
- กระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานปลัดกระทรวง สำนักงานนโยบายและแผนการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม. สถิติการศึกษาฉบับย่อปีการศึกษา 2541. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2541.
- กระทรวงสาธารณสุข สำนักงานนโยบายและแผนสาธารณสุข, สมาคมพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ และมหาวิทยาลัยเกริก. รายงานผลการศึกษา เรื่อง สถานภาพของแผนพัฒนาการสาธารณสุขในอดีต-ปัจจุบันและทิศทางแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 พ.ศ. 2540-2544 ด้านสาธารณสุข. องค์การอนามัยโลก, 2544.
- กาญจนา ตั้งชลทิพย์. "กลุ่มและองค์กรสาธารณสุขประโยชน์ในสังคมไทย". ใน อนุชาติ พวงสำลี และ กฤตยา อาชวนิจกุล, บรรณาธิการ. ขบวนการประชาสังคมไทย: ความเคลื่อนไหวภาคพลเมือง. พิมพ์ครั้งที่ 1. นครปฐม : โครงการวิจัยและพัฒนาประชาสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, 2542.
- การประชุมสัมมนาทางวิชาการ เรื่องบทบาทงานอาสาสมัครกับการพัฒนาในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527.
- การประชุมองค์กรเอกชนพัฒนาชนบท ภาคเหนือตอนล่าง และภาคกลางประจำปี 2531-2532, 22-23 มิถุนายน 2532 ณ สถาบันพัฒนาฝีมือแรงงาน จ.นครสวรรค์. [ม.ป.ท.] : คณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชนบท, 2532.
- กิติพัฒน์ นนทปัทมะคุลย์. นโยบายสังคมและสวัสดิการสังคม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2538.
- คณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนเพื่อการสาธารณสุขมูลฐาน (คปอส.). จดหมายข่าว คปอส. ปีที่ 7, 2534.
- ความรู้และปฏิบัติเกี่ยวกับสมาคมการค้า. [ม.ป.ท.] : กองสถาบันการค้า กรมการค้าภายใน กระทรวงพาณิชย์, 2531. (เอกสารเผยแพร่).
- คู่มือองค์กรเอกชนด้านการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ. กรุงเทพฯ : การส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, 2539.

เครือข่ายชาวบ้าน การสัมมนาโครงการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติพื้นที่ลุ่มน้ำโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน วันที่ 26-27 ตุลาคม 2543 ณ โรงแรมเชียงใหม่ภูคำ. [ม.ป.ท. : มูลนิธิภาคเหนือ โครงการพัฒนาลุ่มน้ำภาคเหนือโดยองค์กรชุมชน], 2543.

จิตสำนึกและขบวนการประชาธิปไตยร่วมสมัย รายงานการสัมมนาประจำปี 16-17 พฤศจิกายน 2538

ณ ห้องจุมภฏพันธุ์ทิพย์ อาคารประชาธิปไตย-รำไพพรรณี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.

จิรวรรณ ภักดีบุตร. การระดมทุน: กรณีศึกษาโครงการและกิจกรรมโดยเสด็จพระราชกุศล. กรุงเทพฯ: ศูนย์สาธารณประโยชน์และประชาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2544.

จิรวรรณ ภักดีบุตร และภาวนา เขมระรัตน์. ประเภทขององค์กรเอกชนสาธารณประโยชน์. กรุงเทพฯ: ศูนย์สาธารณประโยชน์และประชาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2543.

จตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร. "พลวัตองค์กรพัฒนาเอกชนไทย." ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, บรรณาธิการ.

เอ็นจีโอ 2000, 61-86. กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

_____. ระบบกลไกเพื่อการบริหารจัดการกองทุนเพื่อการพัฒนา กรณีศึกษา: กองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (SIF). กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สถาบันวิจัยสังคม. การสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและพัฒนาสังคม. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสมาคมวิจัยเชิงคุณภาพแห่งประเทศไทย, 2541.

_____. รายงานการสัมมนา ระบบกลไกการบริหารจัดการกองทุนเพื่อการพัฒนา ณ ห้องประชุม จุมภฏพันธุ์ทิพย์ อาคารประชาธิปไตย-รำไพพรรณี วันที่ 21 มีนาคม พ.ศ. 2544. 2544.

_____. องค์กรเอกชนเพื่อการพัฒนาสังคม “รายงานการสมัชชา”. 2529.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สถาบันวิจัยสังคม โครงการศึกษาทางเลือกการพัฒนา. ทิศทางการพัฒนาประเทศ ทักษะประชาชน และองค์กรพัฒนาเอกชน. ม.ป.ท. : โครงการศึกษาทางเลือกการพัฒนา, 2533.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สถาบันวิจัยสังคม, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สถาบันวิจัยสังคม และ มหาวิทยาลัยขอนแก่น สถาบันวิจัยและพัฒนา. ทำเนียบนามองค์กรพัฒนาเอกชนไทย. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533.

ชัยชัย กลุ่มทวีพร “ศาสนาคริสต์ในสังคมไทย.” ใน เอกสารการสอนชุดวิชา ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย สาขาศิลปศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ 1. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2533.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช และคณะ. จากป่าสู่เมือง: การศึกษาการเปลี่ยนแปลงในอุดมการณ์ ของนักศึกษาไทย จากปี 2519. กรุงเทพฯ : สถาบันศึกษาความมั่นคงและนานาชาติ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529.

ชินชัย ชีเจริญ. “กฎหมายและกลไกส่งเสริมองค์กรสนับสนุนการพัฒนา.” ใน อมรา พงศาพิชญ์ และ นิตยา กัทธิดะพันธุ์, บรรณาธิการ. องค์กรให้ทุนเพื่อประชาสังคมในประเทศไทย, 59-84. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.

ชูชัย ศุภวงศ์. แนวคิด พัฒนาการและข้อพิจารณาเกี่ยวกับประชาสังคมไทย. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2540.

- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. **ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่/ขบวนการเคลื่อนไหวประชาสังคมในต่างประเทศ: บทสำรวจพัฒนาการสถานภาพและนัยยะเชิงความคิด/ทฤษฎีต่อการพัฒนาประชาธิปไตย**. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก, 2540.
- _____. "ประชาสังคมและสิทธิในการไม่เชื่อฟังรัฐของประชาชน." ใน พิทยา ว่องกุล, บรรณาธิการ. **จุดจบรัฐชาติสู่...ชุมชนประชาธิปไตย**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย และมูลนิธิภูมิปัญญา, 2540.
- _____. **วาทกรรมการพัฒนา: อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกสิทธิ์และความเป็นอื่น**. กรุงเทพฯ : ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก, 2542.
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, บรรณาธิการ. **เอ็นจีโอ 2000**. กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และคณะ. **การสำรวจความรู้เชิงแนวคิด ทฤษฎี บทบาท และความสำคัญต่อสังคมของโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคม (Social Safety Net)**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2542.
- _____. **การศึกษารูปแบบและความเป็นไปได้ในการจัดสวัสดิการโดยภาคชุมชน**. [ม.ป.ท.], 2544. (โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย).
- คารารัตน์ อานันท์นทะสูงส์ และโอริส ลีลากุลธนิต. **บทบาทขององค์กรสาธารณประโยชน์ (NGOs) ในการจัดการสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพฯ : ศูนย์สาธารณประโยชน์และประชาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนาบริหารศาสตร์, 2543.
- เดช พุ่มคชา. "บทบาทและอนาคตขององค์กรพัฒนาเอกชนไทย." ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, บรรณาธิการ. **เอ็นจีโอ 2000**, 105-120. กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.
- ถาวร พรหมมีชัย. **การดำเนินงานมูลนิธิ: การจดทะเบียนจัดตั้งเปลี่ยนแปลงกรรมการแก้ไขเพิ่มเติมข้อบังคับงานธุรการและสารบรรณ**. สมาคมสันนิบาตมูลนิธิแห่งประเทศไทย, 2541.
- ธเนศ อารักษ์สุวรรณ. **ประชาสังคม: พัฒนาการและนัยยะแห่งอนาคต**. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2540.
- ธีระพงษ์ แก้วหาญ. **การพัฒนารูปแบบความร่วมมือระหว่างภาครัฐ NGOs และองค์กรประชาชนในการนำนโยบายการสาธารณสุขมูลฐานไปสู่การปฏิบัติระดับจังหวัด**. ขอนแก่น : ศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนาการสาธารณสุขมูลฐานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, 2542.
- ทองศรี กำภู ณ อยุธยา. **การระดมทุน กรณีศึกษาองค์กรคริสต์ศาสนาในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ : ศูนย์สาธารณประโยชน์และประชาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนาบริหารศาสตร์, 2544.
- ทองศรี กำภู ณ อยุธยา และศุภมาส เศรษฐพงษ์กุล. **การระดมทุน: กรณีศึกษาสภาขาดไทย**. กรุงเทพฯ : ศูนย์สาธารณประโยชน์และประชาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนาบริหารศาสตร์, 2544.
- ทวีเกียรติ ประเสริฐเจริญสุข และคนอื่นๆ. **โครงการจัดทำแนวทางการสนับสนุนการดำเนินงานด้านสิ่งแวดล้อมขององค์กรเอกชน**. [กรุงเทพฯ : สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม], 2541.
- แทนดอน, ราเชช. **ความสัมพันธ์รัฐ-องค์กรเอกชน จุดเฝ้าชีวิตหรือจุมพิตมรณะ**. แปลโดย กวิน ชุตินา. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาชนบท, 2543.

- นันท์วัฒน์ บรรณานันท์ . แนวทางการส่งเสริมการค้าและการขององค์กรพัฒนาเอกชน: ศึกษาเฉพาะกรณีกฎหมายและระเบียบต่างๆที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา. กรุงเทพฯ : มูลนิธิอาสาสมัครและภาคีความร่วมมือเพื่อสนับสนุนการพัฒนา, 2541.
- นาถฤดี นาครวจา. ระบบกลไกเพื่อการบริหารจัดการกองทุนเพื่อการพัฒนา: กรณีศึกษาสภาคทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา (ศูนย์สังคมพัฒนา). กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. เจริญรุดสังคมไทยในสายตานักวิเคราะห์. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2532.
- _____. บทบาททางสู่ออนาคต. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2536.
- _____. "ปิดป่าเผาเมือง." 2542.
- _____. ฝ่ายขวาม้า , ฝ่ายซ้าย, ทางงูใน และ ฯลฯ : ว่าด้วยประเพณีความเปลี่ยนแปลงและเรื่องสรรพสาระ. กรุงเทพฯ : มติชน, 2538.
- _____. "พลิกป่าป็นดินกู่คน." 2542.
- _____. ยุคสมัยไม่เชื่ออย่าลบหลู่ กรุงเทพฯ : แพร่สำนักพิมพ์, 2541.
- _____. สภาพเศรษฐกิจสังคมไทยยุคใหม่ : จริยธรรมในการศึกษาสำหรับอนาคต. กรุงเทพฯ : โครงการประเมินการเตรียมทรัพยากรมนุษย์เพื่อเศรษฐกิจและสังคมยุคใหม่ของไทย. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2536.
- _____. ล่องหนาสังคมไทย: บทวิพากษ์โครงสร้างอารยธรรมไทย. กรุงเทพฯ : ผู้จัดการ, 2539.
- _____. สังคมไทยในกระแสการเปลี่ยนแปลง. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการเผยแพร่และส่งเสริมงานพัฒนา, 2539.
- _____. หมายเหตุวัฒนธรรมร่วมสมัย. กรุงเทพฯ : แพร่สำนักพิมพ์, 2538.
- _____. "วัฒนธรรมของชนชั้นกลางไทย." ใน สังคีต พิริยะรังสรรค์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, บรรณาธิการ . ชนชั้นกลางบนกระแสประชาธิปไตยไทย. กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์, บรรณาธิการ. คนธรรมดา: รวมบทความและข้อเขียนในวาระครบรอบอายุ 60 ปี ม.ร.ว.อคิด รพีพัฒน์. ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2536.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์ และคนอื่นๆ. การสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง "วัฒนธรรมเมือง ชุมชนเมืองและการเปลี่ยนแปลงในกรุงเทพฯและปริมณฑล. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2541.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์, ศรีศักร วัลลิโภดม และเอกวิทย์ ณ ถลาง. มองอนาคต: บทวิเคราะห์เพื่อปรับเปลี่ยนทิศทางสังคมไทย. กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญา, 2536.
- นิสดาร์ก เวชยานนท์. การระดมทุน : กรณีศึกษามูลนิธิสมาคมจีนในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : ศูนย์สาธารณประโยชน์และประชาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. 2544.
- _____. การระดมทุน : กรณีศึกษาห้องสมุดประชาชน "เฉลิมราชกุมารี" . กรุงเทพฯ : ศูนย์สาธารณประโยชน์และประชาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. 2544.
- แนวคิดและทิศทาง การสัมมนาโครงการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติพื้นที่ลุ่มน้ำโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน วันที่ 26-27 ตุลาคม 2543 ณ โรงแรมเชียงใหม่ภูคำ. [ม.ป.ท. : มูลนิธิภาคเหนือโครงการพัฒนาลุ่มน้ำภาคเหนือโดยองค์กรชุมชน], 2543.

บอย, วิลเลียม และ เฮนส์, พาเมลา. อเมริกาเป็นต้นเหตุแห่งความอดอยากของโลก. แปลโดย อุทัย

ดุลยเกษม. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2518.

บัณฑร อ่อนคำ และคนอื่นๆ. บทบาทองค์กรพัฒนาเอกชนในการปฏิรูประบบสุขภาพ. [กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข], 2540.

บุญเกิด วงษ์ชัย. “การจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กของชุมชน : ศึกษากรณีโครงการฝายน้ำ ล้นบ้านผาสูก.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศาสตรบัณฑิต สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2536.

บุษบา รุจจนเวท และ ดวงสมร ชินโชติเกษม. องค์กรเอกชน : กิจกรรมด้านเอดส์ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : สถาบันพัฒนาการสาธารณสุขอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล, 2538.

เบญจมาศ ศิริภัทร และสุรพล มุละดา. ระบบและกลไกเพื่อการบริหารจัดการกองทุนเพื่อการพัฒนา : กรณีศึกษามูลนิธิ/สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.

เบญจมาศ ศิริภัทร และสุรพล มุละดา. “เอ็นจีโอ” นักพัฒนาระดับรากหญ้า พันธูที่สังคมขาดไม่ได้. สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2545.

เบญจรัตน์ แซ่ฉั่ว, เพ็ญศิริ จันทรประทีป และอลิสสา โกศลวิไลภรณ์, ผู้รวบรวม. สรุปสถานการณ์สังคมไทย 2538 : ปรากฏการณ์และทางเลือกจากเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการเผยแพร่และส่งเสริมงานพัฒนา (ผสพ.), 2539.

ประคิษฐ์ กิตติรัตน์ตระกูล, บรรณาธิการ. ทางเลือกใหม่ : การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชน. [กรุงเทพฯ] : คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.

ประพิณ วัฒนกิจ. “ลักษณะและความสำคัญของการวิจัยสาธารณสุข.” ใน ประพิณ วัฒนกิจ, บรรณาธิการ. ระเบียบวิธีวิจัย : วิจัยสังคมศาสตร์. [ม.ป.ท. : ม.ป.พ.], 2542.

ประภาส ปันตบแต่ง. การเมืองบนท้องถนน 99 วัน สมัชชาคนจนและประวัติศาสตร์การเดินขบวนชุมนุมประท้วงในสังคมไทย. กรุงเทพฯ : ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก, 2541.

ประภาส แสนสิงห์. ระบบและกลไกเพื่อการบริหารจัดการกองทุนเพื่อการพัฒนา : กรณีศึกษาสำนักพัฒนาชุมชนเมือง. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.

ประเวศ วะสี. “กรณีเขื่อนปากมูล : บ้านเมืองจะลุกเป็นไฟถ้าคนไทยไม่เข้าใจความรุนแรงของโครงสร้าง”. 2543.

_____. กรณีพระประจักษ์ การอนุรักษ์ : ทางออกที่สร้างสรรค์. กรุงเทพฯ : หมอชาวบ้าน, 2534.

_____. “กระบวนการทัศน์ใหม่ในการแก้ไขปัญหายาเสพติด.” 2542.

_____. กระแสใหญ่ในสังคมไทยกับความมั่นคงของประเทศ. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2533.

_____. การเดินทางแห่งความคิด: ปฏิรูปการเมือง. กรุงเทพฯ : หมอชาวบ้าน, 2540.

_____. การปฏิรูปทางการเมือง: ทางออกประเทศไทย. กรุงเทพฯ : หมอชาวบ้าน.

_____. การปฏิรูประบบเพื่อสุขภาพ . พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข, 2539.

_____. GDH สำคัญกว่า GDP. กรุงเทพฯ : หมอชาวบ้าน, 2541.

_____. เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม แนวทางพลิกฟื้นเศรษฐกิจสังคม. กรุงเทพฯ : หมอชาวบ้าน, 2542.

- ปรีดา ยนต์พิเศษ. “การศึกษาภาพลักษณ์ขององค์กรพัฒนาเอกชนต่อการสร้างจิตสำนึกของประชาชน : ศึกษาเฉพาะกรณีสถาบันสิ่งแวดล้อมไทย.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2541.
- ป่าไม้-ที่ดิน การสัมมนาโครงการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติพื้นที่ลุ่มน้ำโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน วันที่ 26-27 ตุลาคม 2543 ณ โรงแรมเชียงใหม่ภูคำ. [ม.ป.ท. : มูลนิธิภาคเหนือโครงการพัฒนาลุ่มน้ำภาคเหนือโดยองค์กรชุมชน], 2543.
- ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ . กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา . กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2543.
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ . "แนวคิดทางเศรษฐศาสตร์การเมืองของอาจารย์ป๋วย." ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, บรรณาธิการ. **เอ็นจีโอ 2000**, 33-44. กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.
- ป๋วย อึ๊งภากรณ์ . "งานอาสาสมัครกับการพัฒนาชนบทไทย." ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, บรรณาธิการ. **เอ็นจีโอ 2000**, 45-59. กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.
- พรรณราย ทวีโชติกิจเจริญ. “บทบาทของวิทยุ โทรทัศน์ในการรณรงค์หาทุนเพื่อกิจการสาธารณประโยชน์.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.
- พัชรี ลิโรต, บรรณาธิการ. **ความขัดแย้งในสังคมไทยยุควิกฤตเศรษฐกิจ**. กรุงเทพฯ : โครงการปริญญาโทสำหรับนักบริหารสาขาบริหารรัฐกิจ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542 .
- พันธ์ศักดิ์ ศรีเทพ. **องค์กรพัฒนาเอกชนด้านแรงงานเด็ก: สักยภาพและทิศทางในอนาคต**. กรุงเทพฯ : โครงการประสานงานเครือข่ายแรงงานเด็ก, 2538.
- พิทยา ว่องกุล. "ชมรมรักษ์ธรรมชาติ." ใน **คนดีศรีสังคม ประจำปี 2541 งานประกาศเกียรติคุณในโครงการคนดีศรีสังคม**. กรุงเทพฯ : บริษัทบางจากปิโตรเลียม จำกัด (มหาชน), 2541 .
- พิมพ์ใจ สุรินทร์เสรี. “กระบวนการหาข่าวสารของอาสาสมัคร โครงการเกษตรและพัฒนาชนบทหน่วยสันติภาพสหรัฐอเมริกา ประจำปีประเทศไทย.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534.
- เพ็ญจันทร์ ประดับมุข. “ประชาสังคมกับการแพทย์และสาธารณสุขไทย.” ใน สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ, บรรณาธิการ. **ประชาสังคมกับการพัฒนาสุขภาพ: บทวิเคราะห์ทางวิชาการ**, 147-175. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข, 2540.
- ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม. “เทคโนโลยีชีวภาพเพื่อการพัฒนาชนบทและเกษตรกรรายย่อย.” ใน สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. **การวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีชีวภาพเพื่อปรับปรุงสถานภาพทางสังคม-เศรษฐกิจของประชากรชาวไทยให้ดีขึ้น**. กรุงเทพฯ : สถาบัน, 2537.
- _____. “แนวคิดพัฒนาการและข้อพิจารณาเกี่ยวกับประชาสังคมไทย.” ใน ชูชัย สุภาวงศ์ และ ยุพดี คาคการณ์ไกล, บรรณาธิการ. **ประชาสังคม: ทรรศนะนักคิดในสังคมไทย**. กรุงเทพฯ : มติชน, 2540.
- _____. “วิสัยทัศน์และยุทธศาสตร์การพัฒนา “คน” เพื่อ “สังคม”.” ใน สมาคมนักเรียนทุนรัฐบาลไทย. **วิสัยทัศน์ประเทศไทยด้านเศรษฐกิจ พาณิชยกรรม เกษตรกรรมและอุตสาหกรรม**. กรุงเทพฯ : สมาคม 2541.

- ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม และคนอื่นๆ, บรรณาธิการ. **วัฏจักรการเงินไทย** กรุงเทพฯ : บริษัทเงินทุนหลักทรัพย์ ทิสโก้จำกัด, [2533].
- ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม และ สังคม สัจจกร, ผู้เรียบเรียง. **แผนแม่บทเพื่อการฟื้นฟูชาติ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2541.
- ไพศาล สังข์โวลี, บรรณาธิการ. **ทศวรรษ...องค์การพัฒนาเอกชน**. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม, 2534.
- ภาคีความร่วมมือเพื่อสนับสนุนการพัฒนา (DSC), คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กป.อพช.) และคณะกรรมการเผยแพร่และส่งเสริมงานพัฒนา (ผสพ.). **ทัศนะของกลุ่มอาชีพนักธุรกิจเอกชน นักวิชาการ และสื่อมวลชนต่อการดำเนินงานขององค์กรพัฒนาเอกชน**. กรุงเทพฯ : ภาคีความร่วมมือเพื่อสนับสนุนการพัฒนา (DSC), คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กป.อพช.) และคณะกรรมการเผยแพร่และส่งเสริมงานพัฒนา (ผสพ.), 2541.
- มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ คณะศึกษาศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ สาขาการศึกษาผู้ใหญ่ รุ่นที่ 6. **รายงาน ผลการสัมมนาเรื่อง องค์กรเอกชนกับการศึกษานอกระบบ**. [กรุงเทพฯ] : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2529.
- มหาวิทยาลัยขอนแก่น สถาบันวิจัยและพัฒนา. **องค์กรชุมชน: กลไกเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาสังคม**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2540.
- มาลี พุกภัยพิงสาวลี. **บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนกับการศึกษา**. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2541.
- มนีรัตน์ มิตรประสาธ. “การก่อตัวขององค์กรประชาชนกับการเสริมอำนาจประชาชน.” **วิทยานิพนธ์ปริญญาโท** จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.
- ยุทธนา วรณปิติกุล และสุนิดา เรืองจิต. **สำนักพลเมือง : ความเรียงว่าด้วยประชาชนบนเส้นทางประชาสังคม**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม, 2542.
- ยุพา วงศ์ไชย. **การบริหารองค์กรสังคมสงเคราะห์เอกชน**. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : กองการสังคมสงเคราะห์เอกชน กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงมหาดไทย, 2536.
- รัฐบาลไทย . **การพัฒนาสังคมในประเทศไทย รายงานประเทศ เสนอในการประชุมสมัชชาสหประชาชาติสมัยพิเศษ เพื่อติดตามผลการประชุมสุดยอดว่าด้วยการพัฒนาสังคม นครเจนีวา 26-30 มิถุนายน 2543**. กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, 2543.
- ราณี หัสสร้างมี . "บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนกับประชาสังคมในช่วงเปลี่ยนยุคสมัย." ใน **ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, บรรณาธิการ. เอ็นจีโอ 2000, 174-190**. กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2542.
- รุจยา ชัชวาลยางกุล และคนอื่นๆ. **การพัฒนางานสาธารณสุขมูลฐานโดยภาคเอกชน**. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการสาธารณสุขมูลฐาน, 2536.
- เรือง สุขสวัสดิ์ “พัฒนาการขององค์กรพัฒนาเอกชน ภาคเหนือตอนล่าง และตอนกลาง (อพช.นล.ก.).” ใน **อนุสรณ์ ไชยพาน และสุภาพรณ พลศักดิ์, บรรณาธิการ. ทำเนียบองค์กรพัฒนาเอกชน 2540**. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการเผยแพร่และส่งเสริมงานพัฒนา. มูลนิธิวิเทศพัฒนา, 2540.
- ลุ่มน้ำภาคเหนือและการฟื้นฟูต้นน้ำโดยองค์กรประชาชน การสัมมนา ความร่วมมือเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูลุ่มน้ำ ภาคเหนือ วันที่ 25-26 สิงหาคม พ.ศ.2537 ณ จ.เชียงใหม่**. กรุงเทพฯ : กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม, 2537.

- วัลลภ ตั้งคณานุรักษ์, บรรณาธิการ. **องค์กรพัฒนาเอกชนและสถาบันทางการศึกษากับการสร้างเสริมสันติสุขในสังคมไทย**. กรุงเทพฯ : โครงการตำราและเอกสารทางวิชาการ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529.
- วัฒนา วงศ์เกียรติรัตน์. **บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนด้านการพัฒนาเทคโนโลยีการเกษตรและการพัฒนาชุมชนในชนบท**. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535.
- วิฑูรย์ ปัญญากุล, บรรณาธิการ. **ตำนานประชาชน: สายธารสู่ศตวรรษที่ 21**. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน, 2535.
- วิทย์ สัตยรักษ์วิทย์ และสุรสิทธิ์ วชิรขจร. **การระดมทุน กรณีศึกษาวัดในพระบรมพุทธานุภาพ**. กรุงเทพฯ : ศูนย์สาธารณประโยชน์และประชาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2543.
- วิญญู วรรณบุญ. **องค์กรของรัฐที่เป็นอิสระ**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2538.
- ศิริพร ยอดกมลศาสตร์. "การปรับขบวนของเอ็นจีโอไทยในช่วง "รอยต่อ" แห่งยุคสมัย." ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, บรรณาธิการ. **เอ็นจีโอ 2000**, 87-119. กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.
- _____. "เอ็นจีโอกับ "วิญญูญาณ" ของการพัฒนา". ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, บรรณาธิการ. **เอ็นจีโอ 2000**, 157-171. กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.
- ศรีสว่าง พัววงศ์แพทย์. "บทบาทการพัฒนาประเทศขององค์กรพัฒนาเอกชน." ใน **บทบาทของประชาชนและองค์กรพัฒนาเอกชนต่อทิศทางการพัฒนาประเทศ: ข้อเสนอต่อแผนฯ 7 การสัมมนา ณ ห้องประชุมศูนย์สารนิเทศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันที่ 23-24 กุมภาพันธ์ 2533**. [ม.ป.ท. : โครงการศึกษาทางเลือกการพัฒนา สถาบันวิจัยสังคม, 2533].
- _____. **ศรีสังคม: แนวความคิด หลักการ วิธีการ งานพัฒนาและสวัสดิการสังคม**. [กรุงเทพฯ] : กองเอกชนสัมพันธ์ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2539.
- ศิริพร สโครบานล. "ขบวนการสตรีในประเทศไทย. (พ.ศ.2398-2475)". **สตรีทัศน์** 1, 3 (2526).
- สุภชัย ยาวะประภาส. **การวิจัยทางรัฐประศาสนศาสตร์**. กรุงเทพฯ : คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.
- สุภมาส เศรษฐพงษ์กุล . **การสำรวจการระดมทุนขององค์กรทางศาสนา** . กรุงเทพฯ : ศูนย์สาธารณประโยชน์และประชาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2544.
- _____. **องค์กรพัฒนาสตรีกับการเปลี่ยนแปลงค่านิยมบทบาทหญิงชายที่มีผลกระทบต่อสิทธิและสวัสดิภาพของสตรี**. กรุงเทพฯ : ศูนย์สาธารณประโยชน์และประชาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2543.
- ศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนาศาธารณสุขมูลฐาน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. **ประชามสุขภาพตำบล กรณีศึกษา ตำบลดอนหวาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม**. ศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนาศาธารณสุขมูลฐาน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จังหวัดขอนแก่น สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดมหาสารคาม. 2533.
- สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ และวิโรจน์ ตั้งเจริญเสถียร. **บทบาทของภาคเอกชนในระบบสาธารณสุขไทย**. กรุงเทพฯ : [ม.ป.ท], 2537.
- สถาบันการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม. **พลเมืองไทย ณ จุดเปลี่ยนศตวรรษ**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์บุ๊คเซนเตอร์, 2543.

สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา. กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ : วิธีคิดและวิธีปฏิบัติแก้ปัญหาเศรษฐกิจยุค IMF. [ม.ป.ป.]

_____. หนังสือชุดประชาคมตำบล: หมายเหตุจากทุ่งวังหลัง. 2 เล่ม. สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา. [ม.ป.ป.] สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ศูนย์สาธารณประโยชน์และประชาสังคม. บทบาทขององค์กรสาธารณประโยชน์ (NGOs) ในการจัดการสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ที ที เอ็น เพรส, 2543.

สมพันธ์ เตชะอธิก, บรรณาธิการ. NGOs อีสาน: ทางเลือกแห่งพลังการเปลี่ยนแปลง. ขอนแก่น : คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาชนบท (กป.อพช.) ภาคอีสาน, 2540.

สมพันธ์ เตชะอธิก และคนอื่นๆ. การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน. ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2540.

สมฤดี นิโครพัฒน์ยังและคณะ. สิ่งแวดล้อม 36 : ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อม : เอกสารประกอบสัมมนา 18-19 ธันวาคม 2536, ณ ศูนย์ประชุมแห่งชาติสิริกิติ์. กรุงเทพฯ, 2536.

สมาคมสันนิบาตมุสลิมแห่งประเทศไทย. วารสาร ส.ม.ท. . 11, 38 (2543).

_____. วารสาร ส.ม.ท. . 11, 39 (2543).

สรุปรายงานการสัมมนาระดับชาติ เรื่อง โรคเอดส์ ครั้งที่ 6 26- 28 สิงหาคม 2539 ณ โรงแรม โซฟีเทลราชา ออคิด จ.ขอนแก่น. นนทบุรี : กองโรคเอดส์ กรมควบคุมโรคติดต่อ กระทรวงสาธารณสุข, 2539.

สังคม คุณคณากรสกุล. ระบบกลไกเพื่อการบริหารจัดการกองทุนเพื่อการพัฒนา กรณีศึกษากองทุนสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.

สังคีต พิริยะรังสรรค์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, บรรณาธิการ. ชนชั้นกลางบนกระแสประชาธิปไตยไทย. กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.

สายน้ำ และความเป็นไท การสัมมนาโครงการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติพื้นที่ลุ่มน้ำโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน วันที่ 26-27 ตุลาคม 2543 ณ โรงแรมเชียงใหม่ภูคำ. [ม.ป.ท. : มูลนิธิ ภาคเหนือ โครงการพัฒนาลุ่มน้ำภาคเหนือโดยองค์กรชุมชน], 2543.

สายพิรุณ น้อยศิริ. “ปัจจัยที่ส่งเสริมการพัฒนาองค์กรประชาชนในชนบท: ศึกษาเฉพาะกรณีธนาคารข้าวบ้านโนนขุย ตำบลชุมพวง จังหวัดนครราชสีมา.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530.

สารี อ๋องสมหวัง. “ บทเรียนองค์กรพัฒนาเอกชนบนงานด้านชุมชนแออัด สิทธิมนุษยชน ชาวเขา เอดส์ สาธารณสุขและการคุ้มครองผู้บริโภค.” ใน อนุสรณ์ ไชยพาน, บรรณาธิการ. เหลียวหลังแลหน้า องค์กรพัฒนาเอกชนเส้นทางงานพัฒนา, 35-61. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กป.อพช.), 2541.

สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. ระเบียบวิธีวิจัยของทางสังคมศาสตร์. กรุงเทพฯ : [ม.ป.ท.], 2538.

สุธรรม รัตนโชติ. รายงานการวิจัยการประเมินผลโครงการพัฒนาองค์กรประชาชน: ศึกษาเจาะลึกเฉพาะกรณีผู้ยากจน. กรุงเทพฯ : หน่วยกิจการนักศึกษาและสวัสดิการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ 2531.

สุทธิจิตต์ จินตยานนท์. บทบาทขององค์กรประชาชนในการพัฒนาชนบท: กรณีศึกษาภาคตำบล กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, [2532].

สุบรรณ พันธ์วิเศษ และชัยวัฒน์ ปัญญาพงศ์. ระเบียบวิธีเชิงปฏิบัติ. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2522.

- สุพรรณิ ไชยอำพร. การศึกษาเจาะลึกโครงการพัฒนาองค์กรประชาชน : กรณีจังหวัดสุรินทร์. กรุงเทพฯ : กรมการพัฒนาชุมชน, 2531.
- _____. บทบาทขององค์กรเอกชนสาธารณประโยชน์เพื่อการพัฒนาเด็กและเยาวชน. กรุงเทพฯ : ศูนย์สาธารณประโยชน์และประชาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2543.
- สุรเกียรติ์ เสถียรไทย และ สันติ สาทิพย์พงษ์, ผู้เรียบเรียง. กฎหมายกับชุมชน มิติใหม่ของการพัฒนา กรุงเทพฯ : ร่วมด้วยช่วยกัน, 2542.
- สุรสิทธิ์ วชิรจร. การระดมทุน กรณีศึกษา มัสยิด โรงเรียน และมูลนิธิในศาสนาอิสลาม . กรุงเทพฯ : ศูนย์สาธารณประโยชน์และประชาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2543.
- _____. บทบาทขององค์กรสาธารณประโยชน์ในการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ : ศูนย์สาธารณประโยชน์และประชาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2543.
- เสรี พงศ์พิศ, บรรณาธิการ. "ชนบทและการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ." ใน เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง ชนบทศึกษากับการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคม ณ ห้องสุธรรม อาคารสารสนเทศ 50 ปี มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2542 .
- _____. ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่ม 2 . พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญา, 2536.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. รายได้ประชาชาติของประเทศไทย ฉบับ พ.ศ.2494 -2539. 2542.
- _____. รายได้ประชาชาติของประเทศไทยฉบับ พ.ศ. 2540.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. กฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับที่เกี่ยวข้องกับสมาคมและมูลนิธิ. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, 2538.
- สำนักงานรัฐมนตรี สำนักงานสถิติแห่งชาติ. ประมวลข้อมูลสถิติที่สำคัญของประเทศไทย พ.ศ. 2540 (ฉบับพิเศษ). กรุงเทพฯ : กองคลังข้อมูลและสนเทศสถิติ, 2542.
- _____. รายงานผลการสำรวจภาวะการทำงานของประชากรทั่วราชอาณาจักร รอบที่ 3: สิงหาคม 2542. กรุงเทพฯ : กองคลังข้อมูลและสนเทศสถิติ, 2543.
- _____. รายงานการสำรวจองค์กรเอกชนที่ไม่แสวงกำไร พ.ศ. 2531. กรุงเทพฯ : งานสถิติปัจจัยการผลิตและผลผลิตฝ่ายสถิติเศรษฐกิจสังคม กองสำรวจเศรษฐกิจ : 2531.
- _____. รายงานการสำรวจองค์กรเอกชนที่ไม่แสวงกำไร พ.ศ. 2535. กรุงเทพฯ : กองคลังข้อมูลและสนเทศสถิติ สำนักงานสถิติ : 2535.
- _____. รายงานการสำรวจองค์กรเอกชนที่ไม่แสวงหากำไร พ.ศ. 2540. กรุงเทพฯ : กองคลังข้อมูลและสนเทศสถิติ, 2541.
- _____. รายงานสำมะโนอุตสาหกรรม พ.ศ.2540 ทั่วราชอาณาจักร. กรุงเทพฯ : กองคลังข้อมูลและสนเทศสถิติ, 2542.
- หอการค้าไทย ฝ่ายธุรการ. หนังสือเชิญประชุมใหญ่สมาชิกหอการค้าไทย ครั้งที่ 34 . กำหนดการประชุม วันพฤหัสบดีที่ 23 มีนาคม 2543 ณ ห้องบอลรูม BC ชั้น 6 โรงแรมอมารีวอเตอร์เกท (ประตูน้ำ). 2543.
- หอการค้าไทย ฝ่ายส่งเสริมและบริการธุรกิจ ส่วนงานสมาชิกสัมพันธ์. หนังสือคู่มือหอการค้าไทย สภาหอการค้าแห่งประเทศไทย. กรุงเทพฯ : [ม.ป.ท., ม.ป.ป.].
- องค์กร “ประชาชน”: ธิปไตยของปวงชน. 2543.
- อริคม คุณาวุฒิ . "ควงดาบมาร์กซิสฆ่าเหาะเอ็นจีโอไทย." ใน กรุงเทพธุรกิจ. (24 กุมภาพันธ์ 2543).

- อนุชาติ พวงสำลี และ กฤตยา อาชวนิจกุล, บรรณาธิการ. **ขบวนการประชาสังคมไทย: ความเคลื่อนไหวภาคพลเมือง**. พิมพ์ครั้งที่ 1. นครปฐม : โครงการวิจัยและพัฒนาประชาสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, 2542 .
- อนุชาติ พวงสำลี และคนอื่นๆ. **การตอบสนองต่อภาวะวิกฤติเศรษฐกิจของภาคประชาสังคมไทย** ใน การประชุมวิชาการ "Civil Society Response to the Asian Crisis : Thailand" ณ โรงแรมรอยัลริเวอร์ กรุงเทพฯ วันที่ 25 มิถุนายน 2544 . กรุงเทพฯ : The Asia pacific philanthropy consortium (APPC), The Japan Center for International Exchange และ The Asia Foundation, 2544.
- อนุชาติ พวงสำลี และวิบูลย์ วิจารณ์กุล. **ประชาสังคม : คำ ความคิดและความหมาย**. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2540.
- อนุชาติ พวงสำลี, อาภรณ์ จันทร์สมวงศ์ และพีรพัฒน์ โกศลศักดิ์สกุล. "บทสังเคราะห์ความเคลื่อนไหวของภาคีอันหลากหลายในขบวนการประชาสังคมไทย." ใน อนุชาติ พวงสำลี และกฤตยา อาชวนิจกุล, บรรณาธิการ. **ขบวนการประชาสังคมไทย: ความเคลื่อนไหวภาคพลเมือง**. พิมพ์ครั้งที่ 1. นครปฐม : โครงการวิจัยและพัฒนาประชาสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, 2542 .
- อนุสรณ์ ไชยพาน, บรรณาธิการ. **เหลียวหลังแลหน้าองค์กรพัฒนาเอกชนเส้นทางงานพัฒนา**. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กป.อพช.), 2541.
- อมรา พงศาพิชญ์. **ความหลากหลายทางวัฒนธรรม : กระบวนทัศน์และบทบาทในประชาสังคม**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- อมรา พงศาพิชญ์ และคนอื่นๆ. **ระบบและกลไกเพื่อการบริหารจัดการกองทุนเพื่อการพัฒนา : การสังเคราะห์ภาพรวมองค์กรกองทุนเพื่อการพัฒนา**. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.
- อมรา พงศาพิชญ์ และนิตยา กัทธิดะพันธุ์, บรรณาธิการ. **องค์กรให้ทุนเพื่อประชาสังคมในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.
- อรัญย์ อาจอ่ำ และกุศล สุนทรธาดา. **จังหวัดน่าน : บทเส้นทางสู่การสร้างประชาสังคมของไทย**. นครปฐม : สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, 2541.
- อรพินท์ สฟโชคชัยและคณะ. **โครงการศึกษารูปแบบและแนวทางการส่งเสริมความเข้มแข็งขององค์การบริหารส่วนตำบล**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2540.
- อรอุสา สรรวิริยะและจตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร. **รายงานฐานข้อมูลองค์กรพัฒนาเอกชนและความต้องการฝึกอบรม**. [ม.ป.ท.] : ภาควิชาความร่วมมือเพื่อสนับสนุนการพัฒนา, 2542.
- อลงกต วรกี. "องค์กรประชาชนกับการบริหารการพัฒนาชนบท." **วิทยานิพนธ์ปริญญาโท** ภาควิชาสังคมวิทยา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.
- อังคณา อาตมียะนันท์. "บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนในการส่งเสริมการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม : กรณีศึกษาโครงการพัฒนาชนบท แคว้นบมสียัด." **วิทยานิพนธ์ปริญญาโท** ภาควิชาสังคมวิทยา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.
- อัมพร แก้วหนู. "องค์กรพัฒนาเอกชนได้ในปี 2000 (และหลังจากนั้น)." ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, บรรณาธิการ. **เอ็นจีโอ 2000**, 123-140. กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. **การระดมทุนเพื่อสังคม**. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2541.

- อุทัย ดุลยเกษม. การสัมมนา ยุทธศาสตร์ การปฏิรูปอุดมศึกษาไทย: การรื้อปรับระบบบริหารและการจัดการ การสัมมนา 31 ส.ค. – 1 ก.ย. 2538 ณ โรงแรมโกลเด้นวิลเลจรีสอร์ท อ.ปากช่อง จ.นครราชสีมา. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2538.
- _____. โครงสร้างแรงจูงใจของตลาดแรงงานกับปัญหาการว่างงาน. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2528.
- _____. ระบบการศึกษากับชุมชน: กรอบความคิดและข้อเสนอเพื่อการศึกษาวิจัย . กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2540.
- _____. ศึกษาเรียนรู้. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสดศรีสฤษดิ์วงศ์ , 2542.
- อุทัย ดุลยเกษม, บรรณาธิการ. คู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่องานพัฒนา. ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2536.
- อุทุมพร จามรมาน. ระเบียบวิธีวิจัยในพฤติกรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ : คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532.
- เอนก นากะบุตร. คนกับดิน น้ำ ป่า: จุดเปลี่ยนแห่งความคิด. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2536.
- _____. จุดเปลี่ยนการพัฒนาชนบทและองค์กรพัฒนาเอกชนไทย. กรุงเทพฯ : กองทุนพัฒนาท้องถิ่นไทย-แคนาดา, 2533.
- _____. “ภาพรวม บทบาทและพัฒนาการขององค์กรพัฒนาเอกชนไทย ในการพัฒนาชนบทและสังคม.” ใน บทบาทของประชาชนและองค์กรพัฒนาเอกชนต่อทิศทางการพัฒนาประเทศ : ข้อเสนอต่อแผนฯ 7 การสัมมนา ณ ห้องประชุมศูนย์สารนิเทศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันที่ 23-24 กุมภาพันธ์ 2533. [ม.ป.ท. : โครงการศึกษาทางเลือกการพัฒนา สถาบันวิจัยสังคม, 2533].
- _____. ศักยภาพ: ยุทธศาสตร์และการพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชนไทย (อพช.). [กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2539].
- _____. องค์กรความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในเชิงพหุภาคี. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2540.
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์ . สอนักরাประชาธิปไตย แนวทางปฏิรูปการเมือง เศรษฐกิจเพื่อประชาธิปไตย. กรุงเทพมหานคร : มติชน. 2538.
- โอภาส ปัญญา และพิเชษฐ์ หนองช้าง, บรรณาธิการ. ประชาคมรากหญ้า ขบวนการคนกล้า สร้างบ้านวันใหม่: ประสบการณ์จริงจากชุมชนเข้มแข็งระดับตำบล 4 ภาค. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา. 2542.

ภาษาอังกฤษ

- Amara Pongsapich. **Economic Crisis and Civil Society**. Bangkok : Center for Philanthropy and Civil Society, National Institute of Development Administration, 2000.
- _____. **Defining the Nonprofit Sector: Thailand**. U.S.A. : The Johns Hopkins University Institute Studies, 1993.
- Amara Pongsapich and Nitaya Kataleeradabhan. **Philanthropy, NGO Activities and Corporate Funding in Thailand**. Bangkok : Chulalongkorn University Social Research Institute, 1994.
- _____. **Thailand Nonprofit Sector and Social Development**. Bangkok : Chulalongkorn University Social Research Institute, 1997.
- Anheier, Helmut K., ed. **Organizational Theory and the Non-profit Form: Proceedings of a Seminar Series at the LSE Centre for Civil Society**. London : Center for Civil Society, [2001].
- Brown, David L., ed. **Practice-research Engagement and Civil Society in a Globalizing World**. Cambridge : The Hauser Center for Nonprofit Organization, [2001].
- James, Estelle. "The nonprofit Sector in Comparative Perspective." In **The Nonprofit Sector: A Research Handbook**. In Walter W. Powell, ed. **The Nonprofit Sector: A Research Handbook**. New Haven : Yale University Press 1987.
- Kooiman, Jan. **New Government Society Interactions**. London: Sage Publications, 1993.
- Malena, Carmen. **Working with NGOs: a Practical Guide to Operational Collaboration Between the World Bank and Non-governmental Organization**. [Washington, D.C.] : Operation Policy Department, World Bank, 1995.
- Pasuk Phongpaichit. **Civilising the State: State, Civil Society and Politics in Thailand**. Amsterdam : International Institute for Asian Studies, 1999.
- Quadagno, Jill. "Theories of the welfare state." **Annual Review of Sociology** 13, (1987): 109-128.
- Rodda, Annabel. **Women and Environment**. Women and World Development Series. London & New Jersey : Zed Books, Ltd., 1991.
- Salamon, Lester M. **The International Guide to Nonprofit law**. New York : John Wiley & Sons, 1997.
- _____. "Partners in public service: the scope and theory of government-nonprofit relations." In Walter W. Powell, ed. **The Nonprofit Sector: A Research Handbook**. New Haven : Yale University Press 1987.
- Salamon, Lester M. and Toepler, Stefan. **The Influence of the Legal Environment on the Development of the Nonprofit Sector**. Baltimore, MD : Center for Civil Society Studies, The Johns Hopkins University Institute for Policy Studies, 2000.
- Salamon , Lester M. and Anheier, Helmut. **CNP Working Papers**. The Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project, 1992.
- _____. **Defining the Nonprofit Sector: a Cross-national Analysis**. Manchester and New York : Manchester University Press, 1997.

- _____. **The Nonprofit Sector in the Developing World.** Manchester and New York : Johns Hopkins Nonprofit Sector Series 4 The Johns Hopkins University, Institute for Policy Studies, 1998.
- Salamon , Lester M.; Anheier, Helmut and Associates. **The Emerging Sector Revisited: A Summary.** Baltimore: The Johns Hopkins University, Institute for Policy Studies, 1998.
- Salamon , Lester M. et al. **Global Civil Society: Dimensions of the Nonprofit Sector.** Baltimore: The Johns Hopkins Center for Civil Society Studies, 1999.
- Seligman, Adam B. **The Idea of Civil Society.** New York : The Free Press, 1993.
- Sen, Amartya. **Development as Freedom.** New York : Anchor Books. 2000.
- Skinner, George William. **Chinese Society in Thailand: An Analytical History.** Ithaca, New York : Cornell University Press, 1962.
- Tadashi, Yamamoto and Ashizawa, Kim Gould,eds. **Corporate-NGO Partnership in Asia Pacific.** Tokyo : Japan Center for International Exchange, 1997.
- The National Institute of Development Administration. **Giving and Fund Raising in Thailand.** Asian Development Bank Philippines, 2002.
- The Royal Thai Government. **Social Development in Thailand: A National Report for the Special Session of the General Assembly on the Implementation of the Outcome of the World Summit for Social Development, Geneva, 26-30 June 2000.** Bangkok : Office of the National Commission on Social Welfare, 2000.
- United Nation Development Program (UNDP). **Human Development Report 1999.** New York : Oxford University Press, 1999.
- Weisbrod, Burton A., **The Economic and Social Importance of Nonprofit Organizations.** Publication Department Institute for Policy Research Evanston, IL.1995.
- _____. Toward a Theory of the Voluntary Non-Profit Sector in a Three-Sector Economy. **Altruism, Morality and Economic Theory.** Edmund Phelps (ed.) New York : Russell Sage Foundation 1975.
- Weldon, Michele. **NGOs and Indigenous Philanthropy in Thailand Report.** [Bangkok : Ford Foundation], 1995.
- Yamamoto, Tadashi, ed. **Emerging Civil Society in the Asia Pacific Community: Nongovernmental Underpinnings of the Emerging Asia Pacific Regional Community.** Singapore : Japan Center for International Exchange, 1995.
- Yamamoto, Yamamoto and Ashizawa, Kim Gould, eds. **Corporate-NGO Partnership in Asia Pacific.** Tokyo : Japan Center for International Exchange, 1997.